METSÄNTUTKIMUSLAITOKSEN TIEDONANTOJA 827, 2002

ERÄMAAPOLITIIKKA: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena

Jarkko Saarinen (toim.)

ROVANIEMEN TUTKIMUSASEMA

METLA

METSÄNTUTKIMUSLAITOKSEN TIEDONANTOJA 827, 2002

Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena

Jarkko Saarinen (toim.)

ROVANIEMEN TUTKIMUSASEMA

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827. 160 s. ISBN 951-40-1807-9. ISSN 0358-4283.

Toimittajan yhteystiedot: Jarkko Saarinen, Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, PL 16, 96301 Rovaniemi, puh. (016) 336 4347, faksi (016) 336 4640, sähköposti jarkko.saarinen@metla.fi.

Taitto: Eija Virtanen
Kuvien käsittely: Raimo Pikkupeura
Piirroskuvat: Schefferus, J. 1673. Lapponia.
Kannen suunnittelu: Jouni Hyvärinen

Julkaisija: Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, hanke 3295 (Matkailu osana luonnon- ja kulttuuriympäristön kestävää käyttöä). Julkaistavaksi hyväksynyt tutkimusjohtaja Kari Mielikäinen. Kukin kirjoittaja vastaa artikkelinsa sisällöstä.

Tilaukset: Metsäntutkimuslaitos, kirjasto/julkaisumyynti, PL 18, 01301 Vantaa, puh. (09) 8570 5580, faksi (09) 8570 5582, sähköposti kirjasto@metla.fi.

Kirjapaino: Gummerus Kirjapaino Oy
Painopaikka: Saarijärvi
Painovuosi: 2002

Sisällys

Johdanto: erämaan kulttuurihistoria, monimuotoisuus ja paikallinen arki hallinnan ja tutkimuksen kohteena
Jarkko Saarinen 5

Ympäristöministeriön rooli erämaiden hoidossa
Pekka Salminen 11

Metsähallituksen kokemuksia erämaa-alueiden hoidosta ja suunnittelusta
Pertti Veijola 13

Kenen maa? Kysymys oikeudenmukaisuudesta erämaapolitiikassa
Ari Aukusti Lehtinen 21

Erämaa, paikallisuus, hallinta
Jarno Valkonen 43

Luonnollista vai ihmistoimintaa: poron laidunnusvaikutukset luonnonsuojelu- ja erämaa-alueilla
Timo Helle 57

Kommenttipuheenvuoro Timo Helteen esitelmään "Luonnollista vai ihmistoimintaa: poron laidunnus-vaikutukset luonnonsuojelu- ja erämaa-alueilla"
Matti Särkelä 67

Lapin erämaat ympäristöfilosofin silmin
Leena Vilkka 69

"The Great New Wilderness Debate" – erämaa-ajatuksesta villiyden korostamiseen
Arto Naskali 87

Kansainvälisen alkuperäiskansasopimuksen (ILO No. 169) maahan kohdistuvat velvoitteet
Tanja Tirronen 121

Luonnon virkistyskäyttö ja kävijätutkimukset erämaasuunnittelussa
Liisa Kajala 135

Ylä-Lapin luontokartoitus: perusaineistoa erämaasuunnitteluun
Juha Sihvo 143

Kommenttipuheenvuoro Heikki J. Hyvärisen esitelmään "Erämaat ja saamelaisten perustuslaillinen asema"
Veikko Vasama 155

Kirjoittajien yhteystiedot 159

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 5–9.

Johdanto: erämaan kulttuurihistoria, monimuotoisuus ja paikallinen arki hallinnan ja tutkimuksen kohteena

Jarkko Saarinen

Suomen erämaalaki säädettiin vuonna 1991. Sen taustalla oli kiivas ja pitkä yhteiskunnallinen keskustelu Pohjois-Suomen viimeisten laajojen erämaisiksi miellettyjen metsien säilyttämisestä ja käytöstä. Prosessin viime vaiheessa erämaalakia valmistellut komitea ehdotti lakisääteisten erämaa-alueiden perustamista ja myös erämaihin kohdistuvan tutkimuksen tehostamista (Erämaakomitean mietintö 1988).

Suomessa on tehty monipuolisesti erämaita käsittelevää tai niihin kohdistuvaa tutkimusta jo paljon ennen lakia tai komiteamietinnön esittämiä toiveita ja tavoitteita. Erämaalain voimaantulo kuitenkin aktivoi tutkimustoimintaa. Samalla se suuntasi sitä uudenlaisiin kysymyksiin. Käytännön tasolla esiin nousivat lakisääteisten erämaa-alueiden käytön hallintaan ja alueisiin liittyvään luontotietoon perustuvat kysymyksenasettelut (ks. Hallikainen ja Jokimäki 1992). Erämaalain jälkeistä suomalaista erämaatutkimusta leimasi kuitenkin ennen muuta kysymys siitä, mikä erämaa on. Kysymys oli luonteeltaan perustavanlaatuinen ja se on kotimaisessa tutkimuksessa yhä keskeinen.

Syitä erämaakäsitteen tutkimukselliseen korostumiseen on useita. Käsite on etymologisesti kiinnostava, se eroaa monessa suhteessa kansainvälisistä vastineistaan ja se on luonteeltaan vahvasti kulttuuri- ja arvosidonnainen. Eräs keskeinen tutkimuksellista kiinnostusta herättänyt tekijä oli itse lakiteksti. Erämaalain valmistelussa käsite pyrittiin jossain määrin ottamaan haltuun, määrittelemään, mutta paradoksaalisesti lakiteksti avasi käsitteen uudelleen tutkimukselle (ja käytännön suunnittelulle) määriteltäväksi. Erämaalain (1991, s. 129) mukaan kyseiset

alueet on perustettu ja rajattu niiden "erämaaluonteen säilyttämiseksi", saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamiseksi sekä luonnon monipuolisen käytön edellytysten kehittämiseksi. Se mitä 'erämaaluonteella' tarkoitetaan, jätettiin (tietoisesti) auki ja kysymys siitä nousi kiinnostuksen kohteeksi (ks. Hallikainen ja Jokimäki 1992, Hallikainen 1993, 1998, Saarinen 1996, 1999).

Aivan samoin Yhdysvalloissa erämaalain (Public Law 1964) voimaantulo vaikutti sikäläisen – ja myöhemmin kansainvälisen – tutkimuskentän muotoutumiseen. Siellä kysymys erämaakäsitteestä ei noussut yhtä keskeiseksi kysymykseksi kuin myöhemmin Suomessa. Sen sijaan lain määritelmä siitä, että erämaa on alue joka tarjoaa "merkittäviä mahdollisuuksia yksinäisyyden kokemiseen" (*outstanding opportunities for solitude*) herätti aluehallinnon ja tutkijoiden mielenkiinnon: millä ehdoilla erämaat, joita käytettiin kasvavassa määrin virkistäytymiseen, tarjoavat merkittäviä mahdollisuuksia yksinäisyyden tai rauhan kokemiseen ja miten se tulee huomioida alueiden käytön suunnittelussa? Tällöin erämaa-alueiden virkistyskäytön kantokyky (kapasiteetti) nousi tutkimukselliseen keskiöön (ks. Wagar 1964; Lucas 1964). Konkreettisesti pyrittiin vastaamaan kysymyksiin: kuinka monta retkeilijää on mahdollista kohdata erämaaolosuhteissa tiettynä aikana tai tietyllä matkalla ilman, että se häiritsee merkittävässä määrin yksilön erämaakokemusta. Millaiset retkeilijät (aktiviteetit) häiritsevät enemmän kuin toiset ja missä määrin se on kiinni retkeilijän omista piirteistä ja aktiviteeteista? Tämä tutkimustraditio on jatkunut vahvana lähes viime vuosiin saakka (ks. Watson ja Williams 1995) ja se siirtyi myös joiltakin osin suomalaiseen erämaatutkimukseen (ks. Saarinen 1994, 1998, Kajala 1995).

Yhdysvalloissa tutkimusta ja siihen perustuvaa aluesuunnittelua leimasi lisäksi erämaalain henki, jonka mukaan erämaa on alue, jossa ihminen on vierailija, joka ei jää (Public Law 1964). Tämä näkökulma toimii myös keskeisenä erona verrattuna suomalaisen lain henkeen, joka korostaa paikallisyhteisöjen ja elinkeinojen asemaa ja roolia alueiden "pysyvinä" käyttäjinä. Toisaalta yhteistä näille näkökulmille ja muillekin erämaakäsityksille on niiden ja erämaisten alueiden kasvava "politisoituminen". Tämä liittyy osin laajempaan ympäristön ja ympäristökysymysten politisoitumiseen (ks. Haila ja Jokinen 2001). Meillä tämä on kytkeytynyt mm. erämaiden paikalliskäyttöön, maanhallintakysymykseen ja metsäteollisuuden puuntarpeeseen pohjoisessa. Yhdysvalloissa ovat viime aikoina nousseet esiin kysymykset Alaskan nykyisten suojelualueiden käytöstä öljyntuotannossa ja mahdolliset lakisääteisiin erämaihin kohdistuvat virkistyskäyttömaksut (ks. Watson 2000).

Toki erämaiden määrittäminen ja erämaalakien synnyttäminen ovat olleet jo lähtökohtaisesti poliittisia prosesseja (ks. Lehtinen 1991, Lehtinen, Naskali ja Veijola tässä julkaisussa). Tähän ovat tuoneet viime vuosina oman lisänsä luonnon monimuotoisuutta ja alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva keskustelu sekä kasvavan matkailutoimialan tarpeet. Erämaisesta luonnosta on tullut yhä tärkeämpi kansainvälisen matkailun vetovoimatekijä, joka vaikuttaa myös paikallisen käytön mahdollisuuksiin ja muotoihin (Saarinen 1999, ks. Valkonen tässä julkaisussa).

Tämän julkaisun artikkelit pohjautuvat Inarissa Siidassa syyskuussa järjestetyn *Erämaaseminaari 2001*:n esitelmiin, tutkijasymposiumin alustuksiin ja pyydettyihin kommenttipuheenvuoroihin. Seminaaria tukivat ja sen järjestivät Metsäntutkimuslaitos, Metsähallitus ja ympäristöministeriö yhteistyössä erämaatutkijaverkoston kanssa. Tutkijaverkoston synty kytkeytyy tietyssä mielessä erämaalain säätämisprosessiin; erämaakomitean tutkimuksen tehostamisen tavoitteeseen liittyen Suomen Akatemia rahoitti erämaatutkimusohjelman työskentelyä vuosina 1993–1996. Tämän työn pohjalta muodostui erämaatutkijaverkosto, joka on järjestänyt tutkijatapaamisia ja mm. erämaaseminaarin aiemmin vuonna 1998 (ks. Saarinen 1999).

Erämaaseminaari 2001:n ja sitä seuranneen tutkijasymposiumin tarkoituksena oli luoda katsaus pohjoisiin erämaihin ja erityisesti erämaa-alueita koskevaan tutkimustoimintaan sekä kymmenen vuotta voimassa olleen erämaalain käytännön vaikutuksiin. Tarkastelun kohteena olivat lakisääteisten erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmien laatimisen nykytila sekä erämaatutkimuksen tuottama tietämys; mitä kymmenessä vuodessa on tehty ja opittu ja mitä olisi vielä tehtävä? Samalla pohdittiin pohjoisten erämaa-alueiden hallinnon uusia haasteita ja erämaa-alueiden säilyttämisen ja käytön tulevaisuutta.

Seminaarin esitelmöitsijöinä toimivat erämaa-alueiden hoidosta ja käytöstä vastaavat virkamiehet, erämaa-alueiden paikalliskäyttäjät ja erämaatutkijat. Tässä julkaisussa on mukana pääosa pidetyistä puheenvuoroista. Seminaarin avauspuheenvuorot on sijoitettu julkaisun alkuun. Luonnonsuojeluvalvoja Pekka Salminen luo katsauksen ympäristöministeriön rooliin erämaiden hoidossa ja aluejohtaja Pertti Veijola käsittelee Metsähallituksen kokemuksia erämaa-alueiden hoidosta ja suunnittelusta kuluneen kymmenen vuoden ajalta. Hän myös valottaa osaltaan erämaalain taustaa. Tähän liittyen professori Ari Aukusti Lehtinen syventää taustatarkastelua erämaaliikkeen näkökulmasta. Samalla hän peilaa prosessin merkitystä paikalliseen poliittisen kulttuuriin ja suuntaa lopulta katseen suomalaiseen erämaasuhteeseen ja -politiikkaan. Tutkija Jarno Valkonen käsittelee julkista erämaakeskustelua paikallisuuden näkökulmasta ja sitä, miten erämaa ja sen käyttö määrittyy

julkisessa, usein etelävetoisessa, keskustelussa. Erikoistutkija Timo Helle tarkastelee artikkelissaan edelleen ajankohtaista ja erämaitakin koskevaa poron laidunnusvaikutuskysymystä. Dosentti Leena Vilkka rakentaa artikkelissaan erämaafilosofiaa, jossa erämaa ja sen 'elämä' rakentuvat itseisarvoisesti tarjoten kodin niin sudelle kuin muillekin lajeille. Tutkija Arto Naskali luo katseen erämaisen luonnon suojelun historiaan sekä kansainväliseen erämaakeskusteluun ja erityisesti viime vuosina monimuotoisuuden suojelussa uudelleen nousseeseen kiistaan erämaiden merkityksestä ja arvosta. Viime aikoina myös Suomessa on jälleen (ks. Nickul 1935, 1938) korostunut tarve ratkaista alkuperäiskansojen (erä)maata koskevat oikeudet. Tätä teemaa tarkastelee artikkelissaan tutkija Tanja Tirronen. Hän pohtii kansainvälisen alkuperäiskansasopimuksen sisältämiä maahan kohdistuvia velvoitteita ja siihen kytkeytyvää viime vuosien keskustelua Suomessa ja muissa Pohjoismaissa. Lopuksi erikoissuunnittelija Liisa Kajala tarkastelee virkistyskäytön ohjausta erämaasuunnittelussa ja erikoissuunnittelija Juha Sihvo esittelee Ylä-Lapin luontokartoituksen materiaalia ja sen käyttömahdollisuuksia erämaasuunnittelussa ja -tutkimuksessa.

Lisäksi julkaisu sisältää kaksi kirjallista kommenttipuheenvuoroa: hallintosuunnittelija Matti Särkelä kommentoi Timo Helteen esitelmää ja luontovalokuvaaja ja -harrastaja Veikko Vasama kommentoi Saamelaiskäräjien lakimiessihteeri Heikki J. Hyvärisen esitelmää, jota tässä julkaisussa ei valitettavasti ole mukana. Esitelmässään Hyvärinen valotti saamelaisten perustusoikeudellista asemaa suhteessa erämaihin, niiden käyttöön ja omistukseen sekä perusteli lakitekstein maanhallintakysymyksen ratkaisemisen periaatteita saamelaisväestön näkökulmasta. Muiden esitelmien osalta kommenttipuheenvuoroja ei ole kirjallisessa muodossa, samoin seminaari- ja symposiumiväen vilkas keskustelu jäävät näiden kansien ulkopuolelle. Siitä huolimatta uskon, että julkaisu antaa hyvän kuvan nykyisestä erämaatutkimuksesta ja -suunnittelun tarpeista sekä tulevaisuuden kysymyksistä. Samalla se vie eteenpäin suomalaista erämaatutkimusta.

Kirjallisuus

Erämaakomitean mietintö 1988. Komiteamietintöjä 39. 238 s. + kartta.

Erämaalaki 1991. Suomen säädöskokoelma. No 62: 130–143.

Haila, Y. & Jokinen, P. (toim.) 2001. Ympäristöpolitiikka: mikä ympäristö, kenen politiikka. Vastapaino, Tampere. 310 s.

Hallikainen, V. 1993. Erämaan käsite ja kokeminen, suomalaisten erämaamielikuva, erämaiden virkistyskäyttö ja arvostus. Lisensiaattitutkielma. Metsänhoitotiede, Joensuun yliopisto. 247 s.

— 1998. The Finnish wilderness experience. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 711. 288 s.
— & Jokimäki, J. 1992. Suomen erämaatutkimusohjelma 1993–1996. Arktisen keskuksen tiedotteita 7. 72 s.
Kajala, L. 1995. Conflict management principles emerging from social sciences: their applicapility in northern wilderness areas. Arctic Centre Publications 7: 271–283.
Lehtinen, A. 1991. Northern natures: a study of a forest question emerging within the timber-line conflict in Finland. Fennia 169: 57–169.
Lucas, R.C. 1964. The recreation capacity of the Quentico-Superior area. USDA Forest Service, Lake States Forest Experiment Station, St. Paul, Minnesota. Research Papers LS-15. 34 s.
Nickul, K. 1935. Eräs Petsamokysymys. Suonikylän alueesta kolttakulttuurin suojelualue. Terra 47: 2–3.
— 1938. Petsamon tutkimus ja Suomen Maantieteellinen Seura. Terra 60(1–2) 154–160.
Saarinen, J. 1994. Suojelu- ja virkistysalueiden sosiaalisen kapasiteetin tutkimus. Folia Forestalia 2: 165–173.
— 1996. Erämaat ja erämaatutkimus tulevaisuudessa. Julkaisussa: Sippola, A-L., Saarinen, J., Jokimäki, J., Hallikainen, V. & Sepponen, P. (toim.). Moniarvoinen erämaa: Suomen erämaatutkimusohjelman loppuraportti. Arktisen keskuksen tiedotteita 21: 68–89.
— 1998. Cultural influence on response to wilderness encounters: a case study from Finland. International Journal of Wilderness 4(1): 28–32.
— 1999. Erämaa muutoksessa. Julkaisussa: Saarinen, J. (toim.). Erämaan arvot: retkiä monimuotoisiin erämaihin. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. s. 77–94.
— (toim.) 1999. Erämaan arvot: retkiä monimuotoisiin erämaihin. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. 126 s.
Wagar, A.J. 1964. The carrying capacity of wildlands for recreation. Forest Science Monograph 7. 24 s.
Watson, A.E. 2000. Recreation fee issues: an emphasis on science involvement. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796. s. 7–18.
— & Williams, D. 1995. Priorities for human experience research in wilderness. TRENDS/Wilderness Research 32(1): 14–18.

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 11–12.

Ympäristöministeriön rooli erämaiden hoidossa

Pekka Salminen

Erämaalain säätäminen oli varsin merkittävä edistysaskel Suomen ns. viimeisten suurten erämaiden sekä niihin liittyvien luonto- ja kulttuuriarvojen säilyttämisessä. Sittemmin useimmat erämaat ovat tulleet myös osaksi Suomen Natura 2000 -verkostoehdotusta. Ympäristöministeriön tehtävänä ylimpänä luonnonsuojeluviranomaisena on ollut valvoa erämaalain toimeenpanoa sekä ohjata Metsähallitusta erämaiden hoidon ja käytön suunnittelussa. Erämaita koskevien hoito- ja käyttösuunnitelmien vahvistaminen ja riittävien voimavarojen turvaaminen ovat olleet osa tätä työtä.

Ministeriö ei ole kuitenkaan halunnut sitoa liiaksi Metsähallitusta suunnittelussa ja käytännön työssä. Erämaalain monitavoitteisuus on osoittautunut varsin vaativaksi ja vaikeaksikin toteuttaa. Aluksi suurin haaste oli sovittaa metsätalous ja alueiden luontoarvot sekä muu käyttö mahdollisimman ristiriidattomasti yhteen. Nyttemmin saamelaiskulttuurin säilyttäminen sekä sen sopimus- ja oikeusperustan muutokset ovat nousseet polttopisteeseen suhteessa erämaiden muuhun käyttöön. Myös luonnonsuojelukysymysten merkitys on kasvanut mm. Natura-verkoston laatimisen ja luonnonsuojelulain Natura-säännösten myötä. Näitä seikkoja sekä yhteisymmärryksen saavuttamista hoidon ja käytön periaatteista on korostettu ministeriön kannanotoissa sekä hoito- ja käyttösuunnitelmien vahvistuskirjeissä.

Erämaakomitea esitti vuonna 1989 jättämässään mietinnössä voimavaroja hoidon ja käytön suunnitteluun sekä erämaatutkimuksen kehittämiseen. Esitykset ovat toteutuneet melko hyvin ja erämaatutkimuskin on ollut Suomessa vireää. On pidetty lukuisia tutkimusseminaareja, julkaistu tutkimusraportteja ja yhteenvetoja sekä laadittu yliopistollisia opinnäytetöitä väitöskirjoja myöten. Metsähallitus on laatinut suunnittelun kohteina olleista erämaista yksityiskohtaiset perusselvitykset ja eräistä alueista on kirjoitettu tieteellispohjaisia populaariteoksiakin.

Lisäksi Metsähallitus on toteuttanut valtavan perusselvitysurakan, kun Ylä-Lapin luontokartoitus on vastikään saatu päätökseen. Kun tähän luontotietouteen saadaan yhdistettyä kulttuuriset ja sosiaaliset näkökulmat, kokonaiskuva alkaa hahmottua vastaamaan yhä lisääntyviä tarpeita erilaisten käyttömuotojen yhteensovittamiseksi erämaissa.

Ministeriön mielestä on ollut tärkeätä, että kaikista erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmien keskeisistä periaatteista on sovittu paikallisesti lähellä ko. erämaa-alueen käyttäjiä laajaa osallistamista hyväksi käyttäen. Ministeriö on vahvistuskirjeissään painottanut erämaasuunnittelun jatkuvuutta muutosten arvioinnin, päätöksenteon ja suunnitelman toimeenpanon osalta suunnitelmassa mahdollisesti myöhemmin havaittavien puutteiden tai epäkohtien korjaamiseksi.

Kymmenessä vuodessa on valmistunut viisi hoito- ja käyttösuunnitelmaa, joista ministeriö on nyt vahvistanut kolme. Ne ovat pinta-alallisesti noin puolet kaikesta erämaa-alueiden pinta-alasta. Erämaat muodostavat niin valtavan alueellisen, kulttuurisen ja monikäytöllisen alue- ja asiakokonaisuuden, että käytön suunnittelu on ollut ehkä ennakoitua suurempi urakka. Erämaa-alueiden hoidon ja käytön vaikutusten seuranta on jatkossa yhä tärkeämpi työkenttä. Hyvät pohjatiedot ovat nyt olemassa, on vain löydettävä keskeiset seurannan kohteet, niihin soveltuvat menetelmät ja työn tekijät.

Lähitulevaisuuden kannalta on lisäksi ensiarvoisen tärkeää, että saamelaiskulttuurin turvaamista koskevat ehdotukset ja niiden pohjalta tehtävät päätökset saadaan aikaan nopeasti ja niin toteuttamiskelpoisina, että niiden pohjalta erämaiden suunnittelukin voisi edetä ripeästi ilman suuria ristiriitoja.

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 13–20.

Metsähallituksen kokemuksia erämaa-alueiden hoidosta ja suunnittelusta

Pertti Veijola

1 Erämaalain säätäminen ja jatkotoimet

Suomen erämaalain säätämiseen tähtäävä prosessi käynnistyi vuoden 1987 lopussa, kun etsittiin ratkaisua Inarijärven itäpuolella sijaitsevan Kessin alueen metsien käyttöä koskevaan kiistaan. Valtioneuvosto asetti komitean, jonka tehtävänä oli selvittää Lapin erämaa-alueiden laajuus, sijainti ja merkitys eri käyttömuotojen kannalta sekä tehdä ehdotukset tarvittaviksi lainsäädäntötoimiksi ottaen huomioon mm. tehdyt ehdotukset suojelualueista ja luonnonhoitoalueiden perustamisesta (Erämaakomitean mietintö 1988). Todellisuudessa oli kysymys jo 1950-luvulla alkaneesta prosessista, joka liittyy Inarin metsien ottamiseen nykyaikaisen metsätalouden käyttöön. Vaikka erämaakysymys koskee koko Lappia, niin Inarin metsien käytön muusta Lapista poikkeavan historian vuoksi "timber frontier movement" -ilmiön (Sejersted 1980) viimeiset vaiheet olivat alueella selvästi nähtävissä. Metsien käytön vaihtoehdoista keskusteltiin jo 1970-luvulla ja vähitellen 1980-luvun kuluessa Inarin metsätalouden kritiikki kehittyi erämaakysymykseksi (taulukko 1). Helsingin yliopiston ympäristönsuojelun laitoksen erämaaryhmä oli ensimmäisenä jo vuonna 1981 esittänyt vähän julkisuutta saavuttaneen vetoomuksen erämaiden säilyttämiseksi (Helsingin yliopisto 1981).

Erämaalaki säädettiin komitean esityksen mukaisena ja se astui voimaan 1.2.1991. Lain mukaan erämaa-alueet perustettiin alueiden erämaaluonteen säilyttämiseksi, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamiseksi sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseksi (Erämaalaki 1991). Erämaalaki toi metsänrajaseutujen luonnonvarojen käytön säätelyyn aivan uuden näkökulman. Raskas, luontoa muuttava kehittäminen kiellettiin, mutta perinteistä käyttöä pyrittiin edistämään. Erämaalailla määriteltiin suomalainen erä-

maan käsite, joka eroaa perinteisestä amerikkalaisesta käsitteestä siinä, että suomalaiseen erämaahan kuuluu myös ihminen perinteisine toimintoineen.

Taulukko 1. Inarin metsätalouden arvostelun kehitys erämaakysymykseksi 1980-luvulla (Veijola 1998).

Ajankohta	Toimija	Toimenpide	Seuraus
1980-luvun alku	Inarin luonnonsuojeluyhdistys	Tsarmitunturin suunnan hakkuiden arvostelu.	Ongelma tuli esille ja suunnitelmia tarkistettiin.
1982	Maa- ja metsätalousministeriö	Paatsjoen metsätaloustyöryhmä	Enemmistö kannatti entisenlaista toimintaa. Norokorven vaihtoehdot.
1985	Metsähallitus	Inarin ha:n MTS. Julkistettiin viimeisiin erämaihin meneminen.	Kritiikkiä ei syntynyt.
1986–1987	Tielaitos	Paatsjoen sillan rakentaminen UK-kansallispuiston kompensaationa.	Kessin metsätalous tuli mahdolliseksi. Erämaahan meno havainnollistui.
1986	Metsähallitus	Retkeilyt ja informaatio Kessin toiminnasta.	
1987	Eteläsuomalaiset ympäristöaktivistit	Tiedotuskampanja	Viimeisistä erämaista tuli poliittinen kysymys
1988	Erämaakomitea	Erämaakysymyksen ratkaisun valmistelu	Esitys erämaalaiksi
1988	Erämaaliike	Vaihtoehto komitean työlle	Esitys laajemmiksi erämaiksi ilman metsätaloutta
1991	Eduskunta	Erämaalaki	Virallinen ratkaisu
1991 lähtien	Erämaaliike	Haettiin ulkomailta tukea huonon lain korjaamiseksi	Suomen metsänrajametsät osa kansainvälistä metsien suojelua

Erämaalain syntymisen ja sen vaikutusten kannalta oli merkittävää, että yhtä metsäaluetta koskevaa ongelmaa ei ratkaistu erilliskysymyksenä vaan selvitettiin Suomen erämaita kokonaisuutena. Erämaanäkökulma edellytti myös ns. tunturierämaiden mukaanottamista, vaikka niiden suhteen ei nähtykään mitään välittömiä uhkia. Tähän mennessä on jo selvästi todettu tunturierämaiden mukanaolon tarpeellisuus. Erämaiden sijainnin, laajuuden ja ominaisuuksien suhteen sovellettiin rajauksissa joustavia määrittelyjä. Tämän tuloksena syntyi laaja ja monipuolinen erämaiden verkosto.

Jo erämaakomitean mietinnössä luonnosteltiin ohje erämaiden luonnonmukaisten osien metsänkäsittelyä varten ja erämaan lain määräämänä Metsähallitus laati varsinaisen ohjeen (Metsähallitus 1992). Tämä oli ensimmäinen virallinen luonnonläheisen metsänhoidon ohje Suomessa. Erämaihin tarkoitettua ohjetta sovellettiin ja kehitettiin edelleen pääosin erämaiden ulkopuolella Ylä-Lapin luonnonhoitoalueessa.

Vaikka erämaakomitea laajensi asian käsittelyn metsäkysymysten ulkopuolelle, keskittyivät ratkaisua arvostelevat erämaaliike ja sen seuraajat sinnikkäästi metsäasioihin. Vähitellen 1990-luvun kuluessa erämaaratkaisun arvostelu muuttui osaksi yleistä kansainvälistä metsätalouden kritiikkiä, joka ehdottomuudessaan ei enää tuntenut vaihtoehtoja tai sovitteluratkaisuja. Näyttää siltä, että ympäristöaktivistit eivät pääse irti metsäkeskeisyydestä metsänrajaseuduillakaan, missä metsien suojelun aste on korkea ja muitakin ympäristökysymyksiä olisi riittävästi tarjolla.

2 Ylä-Lapin luonnonhoitoalue erämaiden hoitajana

Luonnonsuojelualueiden perustaminen ja luonnon virkistyskäytön lisääntyminen osana Lapin matkailun kasvua synnyttivät 1980-luvun lopulla tarpeen tarkistaa Metsähallituksen toiminta-ajatusta pohjoisilla alueilla. Vuonna 1987 Metsähallitus vahvisti "Metsähallituksen hallinnassa Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa olevien maiden ja vesien käytön strategian", jossa määriteltiin, että Metsähallituksella on pohjoisessa kaksi toimialaa: metsätalous sekä muu luonnonvarojen käyttö, hoito ja hallinto (Metsähallitus 1987). Tämä jako voidaan nähdä ensimmäisenä askeleena kohti uutta tulostoimintojakoa. Uusi strategia antoi selvän lähtökohdan toiminnan kehittämiseksi ja resursseja kohdennettiin muuhun luonnonvarojen hoitoon. Strategia antoi Metsähallitukselle myös valmiuksia osallistua erämaakeskusteluun.

Vuonna 1989 Inarin hoitoalueesta ja Enontekiön valtion maista muodostettiin jo 1970-luvulla esillä olleen "kalottihoitoalue"-mallin mukaisesti Ylä-Lapin hoitoalue, joka muutettiin erämaakomitean esityksen mukaisesti vuonna 1992 Ylä-Lapin luonnonhoitoalueeksi. Metsähallituksen muuttuessa vuoden 1994 alussa liikelaitokseksi Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen erityisasema korostui ja se jatkoi toimintaansa metsänrajaseutujen luonnonvaroista vastaavana ja eri käyttömuotoja yhteensovittavana yksikkönä. Myöhemmin oman palvelutuotannon ohella yhteiskunnallisen rooli liiketoimintojen reunaehtojen määrittelijänä on vahvistunut. Viimeksi luonnonhoitoalueen toimintaperiaatteita on linjattu vuonna 2000 toimitusjohtajan päätöksellä (Metsähallitus 2000) ja luonnonvarasuunnitelmassa (Sandström ym. 2000).

Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen kehittämisessä erämaanäkökulmalla on ollut ratkaiseva merkitys. Tähän viittaa myös alueen englanninkielinen nimi "Northern Lapland District for Wilderness Management". Erämaat ovat antaneet luonnonhoitoalueelle muista Metsähallituksen alueyksiköistä poikkeavan identiteetin. Johtavia periaatteita ovat: erämaiden säilyttäminen ja erämaisuuden turvaaminen myös laajemmin, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen edellytysten turvaaminen, luonnon virkistyskäytön kehittäminen, metsien säilyttäminen luonnontilaisina, luonnonläheinen metsätalous talousmetsissä sekä sidosryhmien tehokas osallistuminen suunnittelun kaikilla tasoilla. Toimintojen yhteensovittamisen yhtenä perustana on suomalainen erämaakäsite, joka hyväksyy ihmisen toimintoineen siihen asti, että alueen erämaaluonnetta ei muuteta. Vaikka erämaan käsitteen tulkinta on vaikeaa ja erämaisuuden turvaaminen toteutuu vaihtelevasti ja vajavaisesti lakisääteisten erämaiden ulkopuolella, on erämaanäkökulma siitä huolimatta hyvä lähtökohta toimintojen ohjaamiseksi.

3 Hoito- ja käyttösuunnitelmat

Erämaa-alueiden hoidossa noudatetaan hoito- ja käyttösuunnitelmia, jotka laatii Metsähallitus ja vahvistaa ympäristöministeriö. Suunnitelmatyön käynnistyessä arvioitiin, että kyseessä on muutaman vuoden kestävä nopea prosessi. Toisin kuitenkin kävi. Nyt tiedämme, että erämaasuunnittelusta on tullut koko luonnonhoitoalueen kehittämistoiminto, joka varsinaisten suunnitelmien ohella palvelee asiantuntijoiden tuella alueen operatiivista toimintaa. Erämaasuunnitelmia voidaan pitää Metsähallituksen suunnittelujärjestelmässä saman tasoisina kuin alueekologisia suunnitelmia, vaikka niihin sisältyy suurilla alueilla myös luonnonvarasuunnitelmaan kuuluvia strategisia asioita.

Ratkaisevaa suunnitelmatyön muotoutumiselle oli yhdessä ympäristöministeriön kanssa sovittu suunnitelmien perusrakenne. Rakenteen osalta päädyttiin siihen, että erämaista tehdään vaihtelevan laajuiset luontoa ja käyttöä kuvaavat perusselvitykset, joihin varsinainen suunnitelma perustuu. Suunnittelutyön alkuvaiheen aikaan ja vielä myöhemminkin kansallis- ja luonnonpuistojen hoito- ja käyttösuunnitelmat olivat hallinnollisiin ja juridisiin kysymyksiin painottuvia ja sallittuja tai kiellettyjä toimintoja määritteleviä asiakirjoja, jotka laadittiin yleensä ilman laajempia perusselvityksiä. Luovan otteen omaksuneet erämaasuunnittelijat ja sidosryhmien vahva osallistuminen ovat myös merkittävästi vaikuttaneet suunnitelmien sisältöön. Erämaasuunnittelu on paikallisten toimijoiden sekä asiantuntijoiden yhteistyötä. Erämaasuunnittelijan tehtävänä on suunnitella ja johtaa kunkin hankkeen toteutus ja työnjako; erämaasuunnittelijan oma työ, Metsähallituksen muiden asiantuntijoiden tehtävät sekä ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttö. Tähän mennessä työhön ovat osallistuneet useiden eri organisaatioiden tutkijat. Siten suunnitelmatyö on laajemminkin edistänyt tutkimuksen ja Metsähallituksen yhteistyötä. Erämaasuunnittelun ja erämaiden hoidon tarpeet olivat tärkeimpiä perusteluja Ylä-Lapin ja Urho Kekkosen kansallispuiston luontokartoituksen toteuttamiselle, jonka tuloksena saatiin koko alueesta kattava kuviotason paikkatieto.

Luontotiedon lisäksi erämaasuunnitteluun kuuluvat myös alueiden historian ja paikannimistön selvitykset, joita on aikaisemmin tehty varsin vähän hoito- ja käyttösuunnitelmia varten. Näiden selvitysten avulla suunnitelmatyö laajenee yhteiskunnallisiin ja kulttuurikysymyksiin. Samalla saadaan laajempi kokonaiskäsitys alueesta suunnitelman pohjaksi. Ympäristöministeriön pyynnöstä suunnitelmiin on lisätty myös erillinen ympäristövaikutusten arviointi.

Erämaasuunnittelu on tuottanut myös sellaista uutta tietoa, jolla on selvää tieteellistä uutuusarvoa. Näistä töistä voidaan esimerkkeinä mainita Tapio Tynyksen selvitys Vätsärin erämaan metsien kehityksestä (Tynys 1998) ja Liisa Kajalan selvitys Käsivarren erämaan virkistyskäytöstä (Kajala 2000). Erämaasuunnittelun aineistosta on tuotettu myös laajemmalle lukijakunnalle tarkoitettuja kirjoja. Hammastunturin (Väänänen 1994) ja Vätsärin (Tynys 2000) erämaita käsittelevistä kirjoista saatu myönteinen palaute on johtanut päätökseen, että myös joistakin muista alueista tehdään tulevaisuudessa vastaavia teoksia.

Suunnitelmaluonnoksen käsittely on osoittautunut monivaiheiseksi ja aikaa vieväksi prosessiksi. Suunnitelman ohjausryhmänä toimii tavallisesti jokin Ylä-Lapin kuntakohtaisista neuvottelukunnista. Neuvottelukunnan käsittelyn jälkeen suunnitelmaluonnos lähetetään lausunnolle sidosryhmille. Lausuntojen perusteella mahdolliset muutokset käsitel-

lään ohjausryhmässä, jonka jälkeen asiasta neuvotellaan saamelaiskäräjälain mukaisesti saamelaiskäräjien kanssa. Tarvittaessa suunnitelma palaa vielä kerran ohjausryhmään, josta se lähtee Metsähallitukseen ja edelleen ympäristöministeriön vahvistettavaksi. Ympäristöministeriö pyytää vielä erillisen lausunnon saamelaiskäräjiltä ja eräiltä muilta tahoilta. Tähän mennessä on vahvistettu Hammastunturin (Metsähallitus 1996), Kemihaaran (Metsähallitus 1999) ja Pöyrisjärven (Metsähallitus 2001) erämaiden suunnitelmat.

Saamelaiskäräjien rooli erämaasuunnitelmiin vaikuttajana on mielenkiintoinen. Saamelaiskäräjät asettaa jäseniä ohjausryhmiin ja lisäksi siltä pyydetään lausunto sekä erämaasuunnittelun että ympäristöministeriön toimesta. Lisäksi pidetään erillinen neuvottelu. Saamelaiskäräjät kuuluvat tavallisesti kriittisimpiin lausunnonantajiin. He vetoavat kritiikissään siihen, että perustuslaissa ja kansainvälisillä sopimuksilla turvatut perusoikeudet eivät toteudu luonnonvaroja koskevan erityislainsäädännön puutteiden vuoksi. Suunnitelman käytännön asioista on yleensä löydetty neuvottelujen tuloksena yhteinen näkemys. Tiukan ja rakentavan kritiikin voidaan tulkita osoittavan sitä, että saamelaiskäräjät arvostavat erämaasuunnittelua ja pitävät suunnitelmia tärkeinä luonnonvarojen käytön ohjauskeinoina.

Vahvistettujen hoito- ja käyttösuunnitelmien oikeusvaikutusten suhteen esiintyy usein epätietoisuutta. Erämaalaki ei anna rakentamis- ja valtion maan luovutuskiellon lisäksi suoraan eri käyttömuotoja koskevia määräyksiä vaan viittaa niiden osalta erityislainsäädäntöön. Suunnitelman tärkein merkitys onkin siinä, että se ohjaa Metsähallitusta sen toimivaltaan kuuluvissa viranomaistehtävissä ja maanomistajan päätösvallan käytössä. Hyvä esimerkki on varsinkin tunturierämaissa tärkeän maastoliikenteen ohjaus. Erämaasuunnittelun kautta saadaan selvät yhteisesti sovitut periaatteet maastoliikenteeseen, joka on myös erämaissa sovellettavan maastoliikennelain mukaan maanomistajan harkinnassa oleviin lupiin perustuvaa toimintaa. Samalla tavalla toimii metsästyksen ja kalastuksen ohjaus. Jo suunnitelman ollessa luonnosvaiheessa käytetään siihen kirjattuja periaatteita soveltuvin osin operatiivisen toiminnan ohjaukseen.

Erämaakomitea esitti Puljun, Vätsärin, Hammastunturin, Kemihaaran ja Tuntsan erämaihin osia, joissa luonnonmukainen metsätalous on mahdollista. Laadituissa suunnitelmissa luonnonmukaiseen metsätalouteen varattavat alueet ovat supistuneet ratkaisevasti erämaakomitean alustavista esityksistä. Hakkuita on tähän mennessä tehty vain Hammastunturin erämaan itälaidalla. Erämaiden metsätalouden suunnittelu on käytännössä heijastunut Inarin talouskäytössä oleviin metsiin. Niissä nykyinen metsätalous on kesäteitä lukuun ottamatta jokseenkin sellaista, mitä ajateltiin aikanaan erämaiden luonnonmukaisiin osiin.

4 Tulevaisuuden näkymiä

Erämaalain säätämisvaiheessa kuviteltiin, että lailla ratkaistaan ainakin pääosin Ylä-Lapin maankäytön ristiriidat. Vaikka näin ei käynytkään, ovat erämaat ja niiden hoidon ja käytön suunnittelu merkittävästi edistäneet metsänrajaseutujen luonnonvarojen suojelua ja kestävää käyttöä.

Erämaasuunnittelun asema Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen kehittämistoimintona tulee entisestään korostumaan ja sen kautta saadaan monipuolisesti ulkopuolisia asiantuntijoita mukaan luonnonvarojen suojelun ja käytön ohjaukseen. Toivottavaa on yhteiskuntatieteellisen osaamisen lisääminen tässä tehtävässä.

Metsähallituksen vireillä olevassa suunnittelujärjestelmän kehittämisessä tulee pohtia keinoja, miten luonnonvarasuunnitelman pohjalta kytketään talouskäytössä olevien metsien alue-ekologinen suunnittelu ja erämaasuunnittelu kiinteämmin toisiinsa. Ylä-Lapissa on tarvetta kehittää talouskäytössä olevien metsien suunnittelua erämaasuunnittelun suuntaan. Näyttää siltä, että talousmetsissäkin metsätalous joutuu perustelemaan toimintansa oikeutuksen hyvin yksityiskohtaisella ja moniarvoisella suunnittelulla.

Valmistuneessa Käsivarren suunnitelmassa ja valmisteilla olevassa Kaldoaivin suunnitelmassa tunturierämaiden problematiikkaan on jo päästy sisään. Tundran ja metsätundran kysymyksissä tulee jatkossa lisätä yhteistyötä varsinkin Norjan, Ruotsin ja Venäjän kanssa. Suomalaisesta erämaasuunnittelusta voi löytyä käyttökelpoisia lähtökohtia esimerkiksi Venäjän uusien pohjoisten suojelualueiden suunnitteluun.

Olemme siirtyneet metsänrajaseutujen luonnonvarojen käytössä 1990-luvulla sirkumpolaarisen biodiversiteetin säilyttämisen sekä alkuperäiskansojen kulttuurien ja luontaiselinkeinojen säilyttämisen aikaan. Tämä edellyttää jo kunnossa olevien luontotieto- ja suunnittelujärjestelmien lisäksi myös luonnonvarahallinnon rakenteiden kehittämistä. Erämaaideologiaan tukeutuva Ylä-Lapin luonnonhoitoalue on hyvä lähtökohta vireillä olevalle saamelaisten kotiseutualueen valtion alueiden uuden hallinnon suunnittelulle. Yhdistämällä Lapin paliskunnan alue Ylä-Lappiin saadaan koko saamelaisten kotiseutualue samaan hallintoyksikköön. Toivottavaa on, että valtio ja saamelaiskäräjät sekä muuta paikallista väestöä edustavat tahot löytävät saamelaistoimikunnassa riittävän yksimielisen näkemyksen hallintomallista, jolla paikalliselle väestölle voidaan antaa todellista päätösvaltaa luonnonvaroihin samalla mahdollistaen ILO:n alkuperäiskansasopimuksen ratifiointi.

Kirjallisuus

Erämaakomitean mietintö 1988. Komiteanmietintö 39. 238 s. + kartta.

Erämaalaki 1991. Suomen säädöskokoelma. No 62. s. 130–143.

Helsingin yliopisto, ympäristönsuojelun laitos 1981. Erämaatyöryhmän vetoomus erämaiden säilyttämisen puolesta. Kirje. 4 s.

Kajala. L. 2000. Käsivarren erämaa-alueen virkistyskävijät kesäkuusta 1996 toukokuuhun 1997. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A No 125. 95 s.

Metsähallitus 1987. Metsähallituksen hallinnassa olevien Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa olevien maiden ja vesien käytön strategia 12.6.1987. Tmo 39/317-87. 10 s.

— 1992. Ohjekirje erämaa-alueiden luonnonmukaisesti hoidettavien metsien käsittelystä. 22 s.

— 1996. Hammastunturin erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B No 32. 72 s.

— 1999. Kemihaaran erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B No 50. 51 s.

— 2000. Toimitusjohtajan päätös 3253/0000/2000 16.8.2000 Ylä-Lapin luonnonhoitoalueesta. 1 s.

— 2001. Pöyrisjärven erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Pöyrisvuoman ja Saaravuoma-Kuoskisenvuoma soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelmat. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B No 59. 79 s.

Sandström, O., Vaara, I., Kamula, P., Karvonen, L., Keränen, M., Kokkonen, S., Murtoniemi, S., Partanen, T., Salmi, J., Tormilainen, M. & Vaara, M. 2000. Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 38. 176 s. + liitteet ja kartta.

Sejersted, F. 1980. Veien mot øst. Julkaisussa: Vandringer. Festskrift til Ingrid Semmingsen. Oslo. s. 163–201.

Tynys. T. 1998. Vätsärin erämaan metsien kehitys. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A. No 88. 38 s.

Tynys. T. (toim.) 2000. Vätsäri – erämaa järven takana. Edita, Helsinki. 331 s.

Veijola. P. 1998. Suomen metsänrajametsien käyttö ja suojelu. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 692. 171 s.

Väänänen.V. 1994. Hammastunturi ihmisten erämaa. Lapin painotuote Oy. Kemijärvi. 150 s.

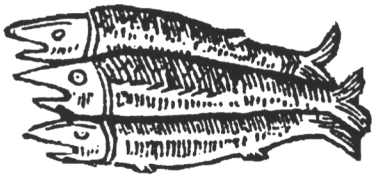

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 21–41.

Kenen maa? Kysymys oikeudenmukaisuudesta erämaapolitiikassa

Ari Aukusti Lehtinen

1 Johdanto

> *"Joen yli ryhdyttiin vuonna 1986 rakentamaan siltaa, jotta metsänkorjuukoneet, järeät puutavaran kuljetusautot ja metsureita ym. ammattimiehiä kuljettavat muut kulkuneuvot pääsisivät joen toiselle rannalle. Huhtikuussa 1987 kourallinen kansalaisia hakeutui siltatyömaalle ja 11.4. päivän vastaisena yönä kirjoittivat spraymaaleilla pari iskulausetta sillan kannatinpalkkeihin. Sillan yhteen betonitukeen he lisäksi taiteilivat kuvan porosta, joka vuotaa verta... Kessi itkee sanaparin lisäksi luonnonsuojelijat maalasivat Paatsjoen siltapalkkeihin kysyvät sanat "Kenen maa". Molemmat sanaparit pyyhittiin kiireesti pois, jotta niihin ei liikaa tuijotettaisi. Myös kysymys oli paras unohtaa, sillä oikea vastaus siihen lienee vähintäänkin kiusallinen."* (Haakana 1989, s. 9–14)

"Vanhaan lappologiseen tutkimukseen ei ole kuulunut pitää saamelaisia subjekteina, vaan objekteina – muiden kansallisuuksien toiminnan kohteina", kirjoittaa Veli-Pekka Lehtola (2000, s. 187) Irja Seurujärvi-Karin toimittamassa Beaivvi Mánát -kokoelmassa ja arvostelee kansallisten historiankirjoitusten vallitsevaa kuvaa saamelaisista uhreina, joita verotettiin, ryöstettiin ja jopa tuhottiin. Ylä-Lapin luonnonkäytön historiassa onkin aivan riittämiin kerroksia, joissa pohjoista on käännetty ja väännetty etelän mittapuihin. Uuden erämaapolitiikan ensi vuosikymmen (1991–2001) ei tee poikkeusta tässä perinteessä, kuten ei myöskään tämä kirjoitus. Näkökulmani on ulkopuolisen tutkijan näkökulma: tavoitteenani on analysoida, miten paikalliset, valtakunnalliset ja kan-

sainväliset intressit kietoutuivat toisiinsa siinä ympäristö- ja kulttuurikiistassa, jonka seurauksena erämaalaki astui voimaan 1.2.1991. Arvioin myös, kuinka valtakunnallinen Ylä-Lapin erämaiden hallinnan vahvistuminen 1990-luvulla on suhteutunut samanaikaisesti kiihtyvällä tahdilla kansainvälistyneeseen ympäristökysymykseen. Artikkelini lähtökohta on lähihistoriallinen ja näkökulma vallan ja oikeudenmukaisuuden ongelmia esiin nostava. Analysoin ensin erämaakysymyksen laukaisseen ns. Kessin kiistan vaiheita, minkä jälkeen käsittelen erämaalain valmistumista ja virallisen erämaapolitiikan muotoutumista 1990-luvulla. Lopulta täsmennän muutamia kansainvälisessä keskustelussa esiin nousseita erämaapolitiikan rinnakkaisia linjauksia ja vaihtoehtoja.

Näen historiallisen taustoituksen välttämättömäksi edellytykseksi tämän päivän erämaapolitiikan haasteiden ymmärtämiselle. Yhtä tarpeelliseksi katson erämaakysymyksen kytkemisen kansainvälistyvään suomalaiseen metsäpolitiikkaan: erämaalain ja -hallinnan muotoutumisessa rajaavin kysymys on kytkeytynyt nimenomaisesti metsäteollisuusintresseihin. Jakob Donner-Amnellin (1991, s. 1) sanoin: "Kiista nykyaikaisen metsätalouskäytön ulkopuolella säilyneiden ns. erämaametsien kohtalosta on ollut viime vuosien kuumimpia kotimaisia ympäristöristiriitoja." Keskeisenä tausta-aineistona käytän muutamia aiheesta tehtyjä väitöskirjoja (Korpijaakko 1989, Lehtinen 1991, Väliverronen 1996, Hallikainen 1998, Veijola 1998) sekä eräitä muita metsänrajapolitiikkaan liittyviä tutkielmia (Donner-Amnell 1991, A. Pehkonen 1999, S. Pehkonen 1999, Hokkanen 2000, Raitio 2000, Valkonen 2001, Lehtinen 2001b, Lloyd 1999, 2001).

2 Kamppailu maan hallinnasta: metsän ja erämaan rajanveto

Urho Kekkosen lähes viidenkymmenen vuoden takainen visio, *Onko maallamme malttia vaurastua?* on kaiketi teollisen modernisaation ja valtiollisen talouspolitiikan vaikutusvaltaisin puheenvuoro Suomessa. Pohjoisen luonnonvarat tuli saada koko Suomen käyttövoimaksi ja esimerkit haettiin Neuvostoliiton näyttävistä teollistamisohjelmista ja Pohjois-Norjan uudesta aluepolitiikasta (Kekkonen 1952). Suomen piti nousta taloudelliseen itsenäisyyteen sotakorvausten ahdingosta. Muuta vaihtoehtoa ei ollut. Tuon modernisaatio-ohjelman keskeisiä seuraamuksia pohjoisen maisemassa ovat Kemijoen padot ja altaat, ns. 'Osaran aukot' kuin myös Kessin, Paadar Skaidin ja Hammastunturin metsänrajametsien päätehakkuut Inarissa.

Pohjois-Suomen aluetaloudessa metsäteollisuusvetoinen luonnonvarapolitiikka on muotoutunut kansallisten tarpeiden mukaisesti. Pohjoisen maakunnat ovat viime vuosikymmenet eläneet merkittävässä määrin puunmyynnillä ja -jalostuksella ja tämä sidos on ajan myötä johtanut metsänhakkuiden nollarajan, siis puunottoon taloudellisesti mielekkään rajan, siirtymiseen aivan reunimmaisiin laki- ja rajametsiin. Suomessa onkin toteutettu maailman pohjoisinta teollista metsätaloutta (Veijola 1998, s. 17). Pohjoisten metsien valloitus sai 1980-luvun mittaan vastaansa voimistuvaa kritiikkiä ja tähän oli syynä, nollarajan siirtymisen lisäksi, työllisyystilanteessa tapahtunut ikävä kehitys. Lapin läänissä koko metsäsektorin työllistävyys oli ollut jo pitempään laskusuunnassa: vuoden 1970 20 %:n osuus – n. 16 000 työpaikkaa – oli peräti puoliintunut 1980-luvun puoliväliin tultaessa. Muutos oli ollut erityisen raskas metsähakkuista riippuvaisissa metsätalouskylissä. Puunoton koneellistuminen oli heijastunut metsurityön jyrkkänä vähenemisenä läänin syrjäisillä metsäseuduilla (Varmola 1988).

Tällaiseen tilanteeseen hahmottui lopulta Ylä-Lapin metsäerämaiden suojelukysymys, joka kulminoitui ns. Kessin kiistassa. Kiista-asetelma sai muotonsa Paatsjoen metsätaloustyöryhmän suunnitelmassa (Paatsjoen... 1982), mikä siirsi metsähakkuiden nollarajan Inarinjärvestä itään laskevan Paatsjoen pohjoispuolelle. Samana vuonna tapahtuneen Urho Kekkosen kansallispuiston perustamisen yhteydessä valtio oli lupautunut kompensaationa rakennuttamaan sillan vuolaan Paatsjoen ylitse. Päätös oli tärkeä, sillä näin voitiin ulkoistaa kallis siltainvestointi Kessin metsäalueen hakkuiden taloudellisuuslaskelmista. Sillan ja siihen liittyvän metsätieosuuden kustannusten ulkoistamisen perusteluina käytettiin yleistä yhteyksien parantumista, minkä katsottiin palvelevan myös porotaloutta. Myös mahdollisuutta uuden tieyhteyden saamiselle Vätsäristä Norjan Kirkenesiin korostettiin toistuvasti (Lapin Kansa 13.4.1987, 24.5. 1987, 6.6.1987). Tämä luonnollisesti katsottiin tärkeäksi asiaksi Vätsärin kylällä, joka jatkosodan jälkeen oli joutunut eräänlaiseen kehitysloukkuun ja pussinperälle: vanha Paatsjoen itäistä rantaa seuraileva Petsamon tiehän oli suljettu sotienjälkeisessä rajasopimuksessa.

Paatsjoen metsätaloustyöryhmän suunnitelma sai kuitenkin alusta lähtien monisuuntaista kritiikkiä osakseen (vrt. kuitenkin Veijola tässä julkaisussa). Työryhmän jäsen, metsäntutkija Yrjö Norokorpi, irtisanoutui eriävällä mielipiteellä hakkuusuunnitelmista, jotka mahdollistivat jopa 20 hehtaarin aukkohakkuut Paatsjoen pohjoispuolella. Norokorven esittämä vaihtoehto olisi sallinut metsätalouden Kessin alueella, mutta vain varovaisten poiminta- ja suojametsähakkuiden muodossa (Norokorpi 1982). Myös Saamelaisvaltuuskunta reagoi useampaankin otteeseen, mm. vuosina 1983 ja 1986 (Lausunto maa- ja metsätalousmi-

nisteriölle... 1983, Metsien hakkuiden rajoittaminen... 1986) Paatsjoen metsätaloustyöryhmän suunnitelmia vastaan. Saamelaisvaltuuskunta korosti, että epäselvyydet maanomistusoloissa saamelaisten kotiseutualueella olisi ratkaistava ennen hakkuisiin ryhtymistä metsänrajametsissä. Saamelaisnäkökulmasta Suomen valtio oli yksipuolisesti siirtänyt vanhojen saamelaiskylien omistamat yhteismaat itselleen vuoden 1886 metsäasetuksella. Myöhemmät tutkimukset ovat nostaneet esiin dokumentteja, joissa jo Ruotsi-Suomen ajalla saamelaisten maanomistus olisi ollut tunnustettu (Korpijaakko 1989). Tämä ei ole kuitenkaan vielä johtanut uuteen maanjakoon pohjoisessa. Myös Lapin luonnonsuojelupiiri esitti kantansa Ylä-Lapin rajametsien hakkuita vastaan. Kessin erämaan ekologista herkkyyttä alleviivattiin ja metsän palautumista laajojen hakkuutoimien jäljiltä epäiltiin (Kirjelmä maa- ja metsätalousministeriölle... 1983).

Kessin hakkuita puoltavia näkökantoja ilmeni Nellimön kylällä, jossa toivottiin tieyhteyttä Kirkenesiin. Myös kylään asettuneet metsurit halusivat luonnollisesti työmaansa pysyvän. Vätsärin paliskunnan poromiehet olivat pääasiassa tyytyväisiä uuden sillan tuloon, joskin hakkuiden he katsoivat häiritsevän porojen talvehtimista. Yleisesti porotalouden edustajat epäilivät laajamittaisen teollisen metsätalouden mieltä sen heikentäessä laidunten tuottoa, mutta neuvotteluissa yhteisymmärrys useimmiten kuitenkin löytyi. Porokarjan lukumäärä oli pitkäjaksoisesti ylittänyt laajoilla alueilla Lapissa ylimmän sallitun rajan (Suomen porotalous... 1981, Lehtinen 1991, s. 114, A. Pehkonen 1999, ss. 30–31), ja tämä tietysti vaikutti poromiesten kantoihin. Jokaisen laidunalan supistuksen katsottiin rasittavan tilannetta entisestään. Toisaalta ylisuuret karjat ovat olleet omiaan pitämään paliskunnat hiljaisina metsähallituksen ja valtiometsätalouden suuntaan. Luonnonsuojelun näkökulmasta tämä 'kylmän sodan tasapaino' oli tietysti ongelmallinen: kahden kaupassa pohjoisen herkät ekosysteemit joutuivat kärsimään.

1980-luvun puolivälissä Kessin kiista oli ajautunut hankalaan paitsioon. Huolimatta esitetyistä kriittisistä ja perustelluista lausunnoista Paatsjoen sillanrakennussuunnitelma eteni ja varsinaiset rakennustyöt käynnistyivät syksyllä 1986. Kevättalvella 1987 helsinkiläisten metsäaktivistien taholla etsittiin kuumeisesti uusia keinoja hankkeen pysäyttämiseksi. Vastikään uusiutunut, kestävää metsätaloutta ja ympäristövastuuta korostava laki valtion metsähallinnosta (1987) antoi jonkinlaisen pohjan uusille toimille. Myös eduskunnassa kiinnostuttiin asiasta ja peräti 87 talon 200 kansanedustajasta allekirjoitti Sirpa Pietikäisen johdolla kysymyksen hallitukselle, jossa pyydettiin hallitusta toimiin Kessin hakkuiden tarpeen ja mielekkyyden uudelleenarvioimiseksi (Kirjallinen kysymys... 1987). Loppukeväästä Kessin kiista nousi lopulta myös keskeiseksi uutisaiheeksi metsäaktivistien ryhmän

ottaessa Paatsjoen keskeneräiset siltarakenteet viestintävälineekseen. Huhtikuun 10. ja 11. päivän välisenä yönä sillan anturaan piirtyi vertavuotava porofiguuri sekä siltapalkkien kylkeen tekstit: *Kenen maa?* ja *Kessi itkee*. Viesti välittyi heti pohjoissuomalaisten sanomalehtien etusivuille sekä TV1:n lauantai-illan valtakunnallisiin pääuutisiin.

Sillanmaalaus aiheutti laajan paheksunnan aallon pohjoisessa ja tämä vielä kiihtyi kun selvisi, että aktivistien ydinjoukko oli Helsingistä lähtöisin. Myös kansanedustajien kirjallinen kysymys leimattiin "lapselliseksi hölynpölyksi". Inarin kunnanjohto ilmoitti samaan hengenvetoon, että nyt riittää pohjoisen suojeleminen etelän ehdoin (Lapin Kansa 23.5. 1987, Pohjolan Sanomat 30.5.1987).

Metsäaktivistien työ kuitenkin jatkui edelleen. Alkukesällä 1987 oikeuskansleri sai kirjeen Paatsjoki-liikkeeltä, jossa pyydettiin selvitystä vastikään uusiutuneen metsähallintolain vaikutuksista Kessin hakkuusuunnitelmiin (Metsähallituksen toiminta... 1987). Kesällä liikkeen toiminnan painopiste siirtyi pohjoiseen. Inarilainen ympäristöväki oli joutunut sivusta seuraamaan kunnanjohdon heidän mielestään yliampuvia reaktioita suojelijoita vastaan ja tämä osaltaan vaikutti aktivoitumiseen. Toisaalta Helsingistä käsin Kessin puolustaminen oli käynyt yhä vaikeammaksi, koska kiista oli kiinnitetty tiukasti Suomen sisäisiin etelä-pohjoinen -ristiriitoihin.

Heinäkuussa Inarissa Nellimön kylällä järjestettiin kaksiviikkoinen *'Puuta&heinää'* -talkooleiri, johon osallistui lähes satapäinen Kessin suojelijajoukko eri puolilta Suomea. Leirin tarkoituksena oli tuoda suojelijat ja Kessin kysymystä kaikkein lähimpänä seuranneet Nellimön kyläläiset yhteen keskustelemaan asioista, ja tämä tapahtui sekä päivisin talkootöiden merkeissä kyläläisten apuna että iltaisin leirin keskuspaikalla nuotiopiirissä, silloisen Vätsärin paliskunnan poroisännän, Ahti Hännisen pihamaalla. Leiri onnistui mainiosti ja pahimmat, suuntaan jos toiseen kohdistuneet kauhukuvat ihmisten mielistä ilmeisesti hieman hälvenivät. Myös maakunnan sanomalehdistössä perinteisten suojelu- ja etelänvastaisten ryhmittelyjen rinnalle nousi moni-ilmeisempiä eturyhmäasetelmia (Lehtinen 1991, s. 125–133, ks. myös Valkonen 2001, s. 32–41).

Tällä tavoin Kessistä kasvoi vähitellen kiinteä ja keskeinen elementti suomalaisessa metsä- ja ympäristöpolitiikassa. Kiista hahmottui konkreettisesti taloudellisena, ekologisena ja etnisenä kysymyksenä pohjoisen havumetsävyöhykkeen reunimmaisissa metsissä mutta myös yleisemmin symbolisena ihmisen ja metsä(erämaa)n suhteen uudelleenarviointina. Muutamaa vuotta aiemmin perustettu ympäristöministeriö sai tästä erään keskeisen ohjelma-aiheen ja ensireaktiona tältä suunnalta toimikin ympäristöministeri Kaj Bärlundin voimakas julkinen tuenosoitus Kessin suojelijoille loppukesästä 1987. Bärlund epäili hak-

kuiden mielekkyyttä ja esitti samalla valmiutensa neuvottelujen aloittamiseen metsäviranomaisten kanssa. Bärlundin näyttävä profiloituminen tuli täytenä yllätyksenä Kessin suojelijoille. Ennen ympäristöministerin reaktiota valtakunnan poliitikoista vain maa- ja metsätalousministeri Toivo T. Pohjala oli esittänyt julkisesti kantansa Kessin kysymyksessä, joka oli Bärlundista poiketen varaukseton tuenilmaus suunnitelluille hakkuutoimille (Savon Sanomat 7.8.1987, Donner-Amnell 1991, s. 18–20). Näin Kessin konfliktista joka tapauksessa tuli ministerien välinen neuvotteluasia ja siis hallituksen toimintaan vaikuttava ongelma.

Ministereiden erimielisyydet heijastivat hyvin perustavaa laatua olevaa ongelmaa suomalaisessa luonnonvara- ja ympäristöhallinnossa. Ympäristöministeriölle oli jäänyt luonnonvarapolitiikassa perinteisen suojelun ajaminen ja tämä rajoitti – kuten rajoittaa edelleenkin – monin tavoin ympäristöhallinnon työnkuvaa. Kun metsäkysymys hahmottuu joko suojelun tai hyödyntämisen vaihtoehtoina, ei tässä asetelmassa ympäristöministerille jää muita vaihtoehtoja kuin suojelun ajaminen vahvistettuna lupauksilla paikallisten työpaikkojen lisäämisestä luonnonsuojelutöissä. Suojelun varaan rakentuva tulevaisuudenkuva ei tietysti ole paikallisesti houkutteleva, eikä ainakaan Kessin tapauksessa, jossa reaaliset vaihtoehdot liittyivät erämaan erilaisiin kestäviin hyödyntämistapoihin ja tällöin erityisesti poro- ja metsätalouden sekä erämaiden monikäytön yhdistelmien mahdollisuuksiin. Näin ollen Paatsjoki-liikkeen ja Kessin suojelijoiden paikallista metsäperustaista elinkelpoisuutta ja kulttuurista jatkuvuutta korostavat ajatukset jäivät ympäristöministerin toimialan ulkopuolelle. Sellaisiin kysymyksiin, kuten missä mittakaavassa, kenen ehdoilla ja kenen hyödyksi pohjoista metsänrajametsää hyödynnetään, ei ympäristöministeriö pystynyt virallisesti puuttumaan.

Kessin kysymyksen virallistuminen oli tietysti melkoinen työvoitto Kessin suojeluliikkeelle, joskin uusi tilanne johti myös uusiin ongelmiin. Ympäristöministeriön profiilin mukaista oli korostaa Kessin ja metsänrajametsien kysymyksen ratkaisussa mm. Yhdysvalloissa ja Australiassa jo 1960-luvulla hyväksi koettua *wilderness*-suojeluohjelmaa. Tämä linjaus esitettiin metsiensuojelijoiden yhteiskokoontumisessa Espoon Nuuksiossa syyskuussa 1987. Jo kokoontumiskutsussa korostettiin kyseessä olevan kaikkien erämaiden suojelijoiden tapaaminen, ja tämä herättikin paljon ristiriitaisia mielipiteitä. Osa kokousväestä katsoi, että paikalliset metsäkysymykset eri puolilla Suomea ovat luonteeltaan niin erilaisia, että yhtenäistä erämaaintressiä on vaikea löytää. Suomen luonnonsuojeluliiton ja ympäristöministeriön edustajien vakuutteluiden myötä enemmistö kokousväestä oli kuitenkin valmis kääntymään erämaaohjelman ja -lain vaatimisen taakse ja perusteluna esitettiin, että tällaiselle on olemassa selvä yhteiskunnallinen tilaus ja

siis hankkeen toteutumiselle valtakunnallisena ohjelmana on mahdollisuuksia. Näin lopullisessa julkilausumassa, jota oli laatimassa oma erillinen ydinryhmänsä, päädyttiin erämaaohjelmaa suosittavaan sanamuotoiluun (Lehtinen 1989, 1990).

Tällä tavoin pohjoisen metsäkysymyksenä käynnistynyt ristiriita, jossa Kessi toimi sekä konkreettisena että symbolisena kiista-areenana, muuntuikin vähitellen, syksyn 1987 aikana erämaiden suojeluasiaksi. Itse asiassa tapahtui kaksi siirtymää: metsäkiistasta tuli erämaakysymys ja metsien hyödyntämisen mittakaavan ongelmasta tuli suojeluhanke. Tämä heijastui myös Kessin kiistassa. Inarilaiset Kessin puolustajat lähtivät kairan mahdollisimman vahvan suojelustatuksen asianajajiksi ja myös Inarin luonnonsuojeluyhdistys lämpeni vahvan suojelun taakse. Kessin liikkeestä kehkeytyi erämaaliike (Puikko 1988, Donner-Amnell 1991).

Alkusyksyllä 1987 useita Kessin hakkuita vastustavia addresseja kerättiin sekä valtakunnallisesti että Inarin ja Ylä-Lapin alueella. Tieteentekijöiden ja taiteilijoiden, kuten myös kansalaisjärjestöjen nimilistat julkistettiin, samoin saamelaisten ja muiden pohjoisen asukkaiden yhteisaddressit hyvin lyhyessä ajassa, syyskuussa 1987. Ministerien Bärlund ja Pohjala Inarin vierailun yhteydessä heille ojennettiin 570 paikallisen asukkaan nimen lista, jossa vastustettiin Kessin hakkuita. Inarissa, jossa asukkaita on noin 7 000, tämä nopeasti kerätty addressi heijasteli merkittävän opposition olemassaoloa, ja kunnanjohdossa asia koettiin kiusalliseksi: paikallisia suojelijoita uhkailtiin jopa 'mustien listojen' käyttöönotolla (Lehtinen 1991, s. 121).

Vuosina 1988–89 kerättiin Suomessa myös harvinaisen laaja-alainen, metsiä puolustava metsäaddressi, johon lopulta noin 220 000 suomalaista laittoi nimensä. Vastaavan mittaluokan mielenilmausta ei ole tapahtunut Suomessa kuin muutaman kerran aiemmin: mm. keisarillista helmikuun manifestia vastaan vuonna 1899 ja 1950-luvulla ydinaseteollisuutta vastaan (Lehtinen 1991, s. 77).

Syksyn myötä myös Suomen hallitus vakuuttui Kessin kysymyksen merkittävyydestä ja esitti lopulta joulukuussa erillisen erämaakomitean perustamista, asianaan Pohjois-Suomen erämaiden laajuuden ja merkitysten kartoittaminen sekä tulevan maankäytön suuntaviivojen muotoileminen. Komitea asetettiinkin pian ja siitä tehtiin laajapohjainen. Mukaan 18 jäsenen komiteaan mahtui, Suomen luonnonsuojeluliiton edustajan rinnalla, myös erämaaliikkeen edustus. Seitsemän komitean jäsenistä oli taustaltaan metsäsektoriin sidoksissa. Laajapohjaisuuspyrkimyksistä huolimatta edustusta vaille jäivät kolttasaamelaiset, siis Kessin-Vätsärin seudulle nimenomaisesti alempaa Paatsjokivarresta sodan jälkeen asutetut jokilaakson alkuperäisasukkaat, kuten myös pohjoisen matkailuyrittäjät. Myös porotalouden edustus oli jäänyt niukanlaiseksi,

vain yhden edustajan varaan. Komiteatyöskentely hiljensi julkisen keskustelun Kessin ympärillä. Vain puheenjohtaja Markku Markkula sai esiintyä julkisuudessa komitean asialla.

Erämaaliike ja asialle vihkiytyneet ryhmät jatkoivat kuitenkin omia selvitystöitään, samoin julkaisurintamalla tapahtui koko ajan (esim. Puikko ym. 1988, Itkonen 1988, Kessinhammas 1988, 1989, Lammi 1989, Haakana 1989). Myös liikkeen edustaja komiteassa piti taustaryhmiään ajan tasalla. Maaliskuussa 1988 kahdeksan saamelaisjärjestöä julkaisi vetoomuksen maanomistuskiistan selvittämiseksi metsähallituksen hallitsemilla Saamelaisalueen mailla. Kesäkuussa Inarissa järjestettiin laaja ympäristöväen ja Vihreän puolueen valtakunnallinen tapaaminen, jossa ulkomaisina päävieraina olivat Saksan vihreiden tuonaikainen johtohahmo Petra Kelly sekä entinen NATO-kenraali ja sittemmin "rauhankenraaliksi" siirtynyt Gert Bastian. Kenraalin kerrottiin verranneen Nellimön eteläpuolisen Sarmitunturin hakkuita tykistösodan vaurioihin. Kelly kehotti suomalaisia metsiensuojelijoita pyytämään apua kansainvälisiltä ympäristöjärjestöiltä metsäasiassaan (Kessinhammas 1989, s. 20, Veijola 1998, s. 98).

Metsänrajametsien kysymys nousikin vähitellen kansainväliseen julkisuuteen, ensin kohua Suomessa herättäneellä artikkelilla *Die Zeit* -lehdessä huhtikuussa 1989 (Die Zeit 14.4.1989), jossa verrattiin Lapin metsätaloustoimia Brasilian sademetsähakkuisiin. Suomessa ensireaktiot olivat tuohtumista ympäristöaktivistien epäisänmaallisiin ulkomaankontakteihin ja oman pesän likaamiseen. Metsäpolitiikan väistämättömästä kansainvälistymisestä ja tämän seurausvaikutuksista Suomeen ei tässä vaiheessa ainakaan virallisesti ja julkisesti kannettu huolta. Kesällä 1989 suuren mittaluokan rauhan- ja ympäristöleiri Murmanskissa – *Next Step Soviet* – nosti ensimmäisen kerran laajaan julkisuuteen Kuolan ja Petsamon Nikelin alueen saastuneet autiomaisemat ja kuolleet tundra-alueet, ja samalla myös Suomen metsänrajakysymys sai uuden ulottuvuuden: ilmansaasteiden vaikutukset metsän uusiutumiseen hakkuiden jälkeen pohjoisen ääriolosuhteissa (Vihreä Lanka 14.7.1989, Väliverronen 1996). Myös Euroopan Nuorten metsäkampanja saapui laajalle Suomenkiertueelle elokuussa 1989. Hyvin lyhyessä ajassa, ja pääosin kansalaisjärjestöjen aktiivisen toiminnan ansiosta, suomalainen metsäkysymys oli hahmottunut kokonaan uudella tavalla osana eurooppalaista ja maailmanlaajuista metsäkehitystä.

Tammikuussa 1989 julkaistiin sitten erämaakomiteaan mietintö ja lakiehdotus, mikä nostikin Ylä-Lapin metsä- ja erämaakysymyksen uudelleen avoimeen keskusteluun. Mietinnöstä pyydettiin lausuntoja laajalti ja yleinen ilmapiiri oli helpottunut. Lopultakin oltiin saamassa laajapohjaisesti kannatettu ratkaisu Ylä-Lapin metsäkiistaan. Erämaaliikkeessä ja sitä lähellä olevissa ryhmissä epäilys komitearatkaisun

onnistumisesta kasvoi kuitenkin ajan myötä. Jo komiteatyössä asetelma oli paljastunut pikku hiljaa. Äänestystilanteissa erämaaliikkeen edustaja oli jäänyt säännönmukaisesti yksin ja tämä tarkoitti sitä, että myös Suomen luonnonsuojeluliiton edustaja äänesti enemmistörintamassa. Liikkeelle oli käynyt selväksi, että itse asiassa erämaakysymyksen lopputulos oli jo varmistettu komiteaa kokoonkutsuttaessa asianomaisissa ministeriöissä (Donner-Amnell 1991, s. 20–24, Lehtinen 1991, s. 135–142).

Tilanteeseen reagoitiin nopeasti ja lukuisien komiteapoliittisten vaikeuksien jälkeen itse mietintöön saatiin liitetyksi erämaaliikkeen edustajan allekirjoittama laaja eriävä mielipide. Huhtikuussa 1990 julkaistiin sitten ehdotus erämaalaiksi ja edelleen metsäryhmät pyrkivät vaikuttamaan lain sisältöön mielenosoituksin Eduskuntatalon edessä kesällä 1990. Lisäksi ympäristöjärjestöt ja -ryhmät järjestivät yhdessä Suomen luonnonsuojeluliiton kanssa näyttävän *'Olemme aika kypsiä'* -tapahtuman elokuussa Porvoossa, ja pohjoiseurooppalainen metsäkysymys oli olennainen osa tilaisuuden sisältöä. Tapahtuma toteutettiin rinnakkain Harri Holkerin hallituksen Haikon kartanossa Porvoon maalaiskunnassa järjestämän *'Aika on kypsä'* -seminaarin kanssa. Mutta yleisesti ottaen metsäliike oli marginalisoitu jo erämaakomitean työjakson aikana ja metsäkritiikki jäi tässä vaiheessa oman heikon uskottavuutensa vangiksi.

Näin erämaalaki hyväksyttiin eduskunnassa marraskuussa 1990 ja se astui voimaan seuraavan vuoden helmikuun alusta. Erämaita rajattiin lähes 1,5 miljoonaa hehtaaria, joka on noin 15 % Lapin läänin ja 5 % koko maan pinta-alasta. Erämaiksi rajattiin runsaasti maapinta-alaa, mutta vain kaksi erämaata, Kessi ja Hammastunturi, sisälsivät suuria metsäisiä alueita ja näillekin ehdotettiin metsänhakkuiden sallimista. Kessin ja Hammastunturin metsäerämaista noin 7 000 hehtaaria oli erämaalain myötä jäämässä luonnontilaan ja luonnonmukaisilla hakkuilla suunniteltiin käsiteltävän 58 000 hehtaaria kyseisiä metsiä. Näin keskeisistä kiista-alueista muodostettiin lähes normaalit talousmetsähakkuut sallivia erämaa-alueen talousmetsiä (Erämaakomitean mietintö... 1988)

Hakkuut alkoivat Kessissä maaliskuussa 1991 ja uusi mielenosoitus Paatsjoen sillalla toteutettiin huhtikuun kahdeksantena samana keväänä. Nyt asialla olivat eri ihmiset ja keinotkin olivat hieman toisenlaiset kuin neljä vuotta aiemmin: metsätöitä estettiin kiinnittymällä kettingein metsäkoneisiin. Yksi mieltään osoittaneista ja koneisiin kahliutuneista oli Teuvo Niemelä, Inarin kunnanvaltuuston jäsen ja ensimmäinen varapuheenjohtaja. Tämän seurauksena kunnanvaltuuston 27:stä valtuutetusta 11 esitti elokuussa 1991 vaatimuksen Niemelän erottamiseksi valtuustosta. Heidän mielestään yhteistyö ja järkevä valtuustotyöskentely oli

sitoutumattomiin lukeutuvan Niemelän kanssa mahdotonta ja hänen olisikin itse erottava kaikista kunnallisista luottamustoimistaan. Lisäksi kunnanhallitus katsoi tarpeelliseksi lähteä perimään oikeusteitse korvauksia siitä ajasta ja vaivasta, mikä kunnan johdolta ja virkamiehiltä on huvennut Kessin kiistaan (Kaleva 17.8.1991).

Erottamishankkeelle, kuten muillekaan esitetyille vaatimuksille, ei kuitenkaan löytynyt tässä tapauksessa oikeudellista pohjaa ja asia siirtyi inarilaisten äänestäjien ja seuraavien kunnallisvaalien kysymykseksi. Sitoutumattomien ryhmän, joka kunnallisvaalitilastoissa niputetaan väljästi muut-luokkaan, äänimäärä nousikin 1990-luvun vaaleissa merkittävästi. Vuonna 1992 Sitoutumattomat saivat 1 008 ääntä (4 345 äänestä) ja vuonna 1996 jo 1 430 ääntä (3 953 äänestä). Ensimmäisen kerran tämä ryhmä oli mukana vaaleissa vuonna 1988 ja tällöin ääniä kertyi 244 (4 195 äänestä). Äänivyöry Sitoutumattomille heijastui vastaavasti merkittävänä pudotuksena Keskustapuolueessa: vuoden 1988 1 680 äänestä päädyttiin 1 050 ääneen vuonna 1996. Tällaisen poliittisen siirtymän seurauksena Sitoutumattomat nousivat kunnan suurimmaksi ryhmäksi kymmenellä valtuutetullaan 27 edustajan valtuustossa. Erotusuhan alla olleesta Teuvo Niemelästä oli tullut kunnallisvaalien ääniharava. Vuoden 2000 vaaleissa Keskustapuolueeseen siirtynyt Niemelä sai 363 ääntä, mikä oli kolme kertaa enemmän kuin seuraavaksi eniten ääniä saaneen saalis (Kunnallisvaalit 2000).

Sitoutumattomien vahvan nousun syyt 1990-luvun puolivälissä olivat Inarissa ennen muuta uuden ryhmän uutta poliittista kulttuuria edustavassa arvomaailmassa. Ryhmä ajoi ympäristökysymysten lisäksi painokkaasti yleisiä sosiaaliturvaan ja koululaitoksen kehittämiseen liittyviä asioita sekä myös saamen kielen ja kulttuurin aseman vahvistamista. Mutta aivan ilmeisesti Kessin kysymyksen ja koko erämaakiistan kärjistymisellä oli oma merkittävä vaikutuksensa poliittisen käänteeseen Inarissa (A. Pehkonen 1999, s. 37–38).

Päätehakkuita on toteutettu Paatsjoen pohjoispuoleisissa metsissä 1990-luvulla ja ne ovat siirtäneet historiaan viimeisiä laaja-alaisia lähes luonnontilaisia metsäalueita Suomessa (ks. Lloyd 1999), mutta tästä huolimatta metsä- ja ympäristöpoliittisessa mielessä asennemuutos on ollut harvinaisen selkeä, eikä vain Inarissa vaan suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa ja arvomaailmassa yleisestikin (ks. Hallikainen 1998). Monien mielestä muutos on kuitenkin tullut liian myöhään. Korvaamattomia luonnonarvoja on jo ehditty hävittää ja oikeustajua loukata moneen suuntaan. Mitä siis jäi lopulta käteen Kessin kiistasta? Käsittelen lopuksi tätä kysymystä kahden teeman – paikalliskulttuurin ja luontosuhteen murroksen – varassa ja pyrin muotoilemaan huomiot erämaapolitiikan haasteiksi.

3 Onko jälkikolonialistinen erämaapolitiikka mahdollista?

Ylä-Lapin metsäkiistasta osaksi kehkeytynyt paikallispoliittisen kulttuurin uusiutuminen Inarissa kertoo omalla tavallaan niistä haasteista, joita metsäpolitiikka kohtaa Nyky-Suomessa. Valtion budjettitavoitteisiin sidotun ekspansiivisen metsätalouden ajatusmallia, jossa puunotto on pääsääntöisesti – ellei erikseen kielletty – mahdollista kaikkialla siellä, missä puu kasvaa, on äärimmäisen vaikea toteuttaa Pohjois-Suomen äärevissä erityisoloissa. Paikallinen kulttuurinen nollaraja tulee vastaan ennen metsätaloudellista nollarajaa.

Ylä-Lapissa oman erityisen ilmeen metsäkeskusteluun tuo historiallinen kolonialistinen "etelänsidos", joka ilmenee monikerroksisena poliittis-taloudellisena riippuvuuutena mutta myös läpikotaisena epäilyksenä 'maalikylistä' tulevia uudistuksia kohtaan. Pohjoista oikeudentuntoa on loukattu liian monta kertaa. Tästä huolimatta hämmentävää Ylä-Lapin tilanteessa on ollut se, että monet paikalliset äänenpainot Kessin kiistassakin nousivat viime kädessä ulkoisten etujen ja eturyhmäsidosten puolustamisesta. Metsäteollisen hakkuutoiminnan puolustaminen metsänraja-alueilla nähtiin pääsääntöisesti paikallisen elinkelpoisuuden ehtona. Näin lopulta erämaiksi rajattiin lähinnä metsänrajan ylä- ja pohjoispuolisia alueita. Kriittinen ja rakentavia vaihtoehtoja hakenut Lapin metsäpoliittinen arviointi kääntyi paljakansuojeluksi. Tässä käännöksessä yhtä lailla metsäsektorin edustajat kuin Suomen luonnonsuojeluliittokin olivat samalla kannalla. Etniset ja paikkakuntakohtaiset erityistarpeet aivan ilmeisesti koettiin ongelmallisiksi sekä organisoituneen luonnonsuojelun että metsäammattikunnan taholla. Paikallinen vanha poliittinen eliitti ei varmastikaan kyennyt tai halunnut nähdä tämän etelästä sanellun asetelman taakse, ja näin syntyi erinomainen lähtötilanne uudelle paikallispoliittiselle liikkeelle, inarilaisille Sitoutumattomille. Sekä valtakunnalliseen että paikalliseen valtapolitiikkaan kriittisesti suhtautuva väestönosa Inarissa esitti mielipiteensä sitten 1990-luvun kunnallisvaaleissa.

Myös nellimöläisten edusmiesten näkemykset Kessin hakkuusuunnitelmista rakentuivat 1980-luvulla alunperin vanhojen ajatusmallien mukaisesti. Tätä vielä vahvisti paikallisen ja maakunnallisen sanomalehdistön valikoivasti rakentama kuva etelän intressipiirien ymmärtämättömyydestä ja väärästä tietopohjasta (ks. Valkonen 2001, s. 32–41). Pettymys lienee ollut kylällä melkoinen, kun lopulta kävi ilmi, että lähes luvattua uutta Norjan Kirkenesin maantieyhteyttä ei tullutkaan Kessin halki, huolimatta kalliista ja raskastekoisesta Paatsjoen sillasta kylän pohjoispuolella. Kunnallisvaaleissa varmasti moni nellimöläinen

joutui kokonaan uudelleen miettimään suhteensa paikalliseen valtapolitiikkaan ja tämä näkyi tuloksessa 1990-luvulla. Pettymys purkautui sittemmin myös laajan paikallisaddressin muodossa: alkusyksystä 2001 julkaistusta nimilistasta Norjan tien puolesta löytyi toistatuhatta allekirjoittanutta rajaseudulta, rajan molemmin puolin.

Vuosikymmenten myötä hahmottuneessa pohjoisen julkisuuskuvassa kehityksen vastustamisen leima lankeaa pääsääntöisesti etelän ympäristöväen harteille. Tätä kuvaa tietysti vahvisti erämaalaki, joka siirsi suojeluun pohjoisen paljakoita ennätysmäärin. Pohjoisen konservointi on lopetettava, esittävät pohjoisen edunajajat ja ovat varmasti oikeassa. Mutta esittäessään samaan hengenvetoon laskelmiaan suojelun ja menetetyn työllisyyden ja hyvinvoinnin suhteista he ikäänkuin siirtävät luonnon käyttömuotojen väliset ristiriidat sivuun ja keskittyvät luonnonsuojelun ongelmallisuuteen. Kiistan halutaan ilmenevän paikallisväestön ja ulkopuolisten suojelijoiden välisenä vastakkainasetteluna ja kärjekkäimmillään virkavallan ja aktivistien välisenä nujakointina. Maailman halutaan rakentuvan mustavalkoisesti ylimitoitettua konservointia vaativien ja paikallista elinkelpoisuutta puolustavien välisenä jännityksenä. Tätä jännitystä tietysti vielä syytösten kierre on omiaan ruokkimaan.

Tämänlaisella vastakkainasettelulla hukataan mahdollisuus konkreettisten vaihtoehtojen muotoilemiseen alue- ja paikallistaloudellisessa uudistustyössä. Silloin kun työttömyydestä ja talouslamasta syytetään ylimitoitettuja suojeluohjelmia, tarkastelusta sivuuntuu talouteemme sisäänrakennettu, hallitsemattoman rakennemuutoksen ongelmavyyhti. Ehkä olemmekin itse investoineet itsemme vääränlaiseen vientiriippuvuuteen? Ehkä ajoimme sotien jälkeen Suomen ja Lapin liian ahtaasti yhden tuotearsenaalin, puunjalosteiden, ahdinkoon? Ehkä olemme itse vikapäitä kansainvälisestikin ikävää huomiota herättäneisiin Lapin kairojen päätehakkuisiin, syväaurauksiin ja metsänuudistusongelmiin; maailman pohjoisimpaan teolliseen metsätalouteen?

Pohjoisen päätöksenteossa paikallisen tahdonmuodostuksen ja etelän ohjelmien kohtaaminen on perinteisesti ollut epäsuhtaista. Politiikka oli vuosikymmenten myötä määrittynyt kansallisten valtapuolueiden työmaaksi, johon kuntalaiset voivat osallistua säännönmukaisesti vaalien yhteydessä äänestäjinä, ehdokkaina ja edustajinakin. Tähän politiikan piiriin on ollut vaikea yhdistää kansalaisten omia etunäkökohtia ja toiveita vaalien väliajoilla. Valtapolitiikka ja arkiset sosiaaliset kysymykset eivät kovinkaan usein ole löytäneet toisiaan. Kunnanvaltuutetulle asetelma on toistunut puolueen edustamisen ja paikallisen taustaryhmän edustamisen ristiriitana.

Ylä-Lapin ja Suomen saamelaisalueen poliittinen kenttä on ollut perinteisesti korostuneen yksinapainen. Neljässä pohjoisimmassa kun-

nassa Keskustapuolue on pitänyt hallussaan keskimäärin toista puolta valtuustopaikoista. Vasemmistoliitto, Sosiaalidemokraatit ja Kokoomus ovat kilpailleet keskenään kakkossijasta kaukana taustalla. Muilla ryhmillä ei ole pääsääntöisesti ollut sanottavaa roolia politiikan linjavalinnoissa. Vaihtoehdot ovat olleet vähissä. Valtakunnallisesti katsoen korkea äänestysprosentti kertoo pitkään jatkuneesta luottamuksesta edustukselliseen valtapolitiikkaan. Mutta se kertoo myös syvälle juurtuneesta vastuunjaosta: politiikka kuuluu siihen tehtävään valituille henkilöille. Näin rivikuntalainen voi jättää poliittiset huolensa edustajalleen. Tähän pitkälle vietyyn työnjakoon perustuu se pohjoisessa korostunut poliittisen kulttuurin erityispiirre, joka ohjaa rivikuntalaisen sivuun yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta. Tämä suomalaisille varsin tutunomainen tilanne saa tavallaan täyttymyksensä pohjoisen kairoilla (S. Pehkonen 1999, Lloyd 2001). Politiikan tekemisen käytäntö ei helpolla löydä kaikupohjaa pohjoisesta elämänpiiristä. Kunnallinen valtapolitiikka on ulkoatuotu päätöksentekokulttuuri ja tässä mielessä yhä edelleen vierastettu vaikuttamisen väylä. Tästä johtuen politiikan pakoisuus on ilmennyt passiivisuutena päivittäisessä politiikassa. Omiin vaikuttamisen mahdollisuuksiin ei perinteisesti ole uskottu.

Inarin paikallispoliittinen siirtymä 1990-luvulla on mahdollista nähdä tämän vanhan valta-asetelman purkamisyrityksenä. Mitan täyttyminen tapahtui lopulta nopeasti ja vaikuttavalla tavalla. Pettymys vanhaan kääntyi toiveeksi uudesta ja avoimemmasta päätöksentekokulttuurista ja tämän toiveen lunastamisessa uuden polven kunnallispoliitikoilla – Keskustapuolueen sisällä ja ulkopuolella – on varmasti riittämiin töitä. Inarin uudistuneessa paikallispolitiikassa on avainkysymykseksi noussut, niinkuin lähes kaikkialla Syrjä-Suomessa, kunnallisen kassavajeen korjaamisen ongelma. Miten korjataan talousongelmat ja samalla ylläpidetään peruspalveluiden riittävä taso? Miten monisärmäistä eriarvoisuutta puretaan niukentuvien resurssien aikakaudella? Miten oikeudenmukaisuutta jaetaan?

Inarilaisessa päätöksenteossa myös ympäristökysymyksillä on nykyisellään entistä keskeisempi asema. Keskustelut teollisen metsätalouden mittasuhteista kuten myös nykyisen turismiteollisuuden uusista muodoista ovat nousseet Inarissa entistä monipuolisemmin esiin. Myös poronhoidon ongelmat, ylilaidunnus sekä lihan jalostus- ja markkinointivaikeudet on huomioitu entistä huolellisemmin uuden kunnallispolitiikan asialistalla (A. Pehkonen 1999). Inarissa, kuten laajemminkin Ylä-Lapissa, kysymys on elinkeinoperustan monipuolistamisesta, mikä edellyttää väistämättä porotalouden, turismin ja metsätalouden poliittisten asemien uudelleenmäärittelyä ja paikallisen luonnonvarapoliittisen päätöksenteon demokratisoimista.

Elinkeinoperustan monipuolistaminen on niin Metsä-Lapissa kuin koko Suomessa ennen muuta yhteydessä metsäsektorin aseman uudelleenarviointiin. Suomi varmasti elää metsästä tulevaisuudessakin, ainakin osaltaan, joskin epäselvää on, minkälainen Suomi ja minkälaisesta metsästä? Kuinka turvallisin mielin me voimme tänään ylpeillä metsäalan tietotaidosta kansainvälisillä areenoilla? Missä määrin metsäosaamisen vientiä varjostavat ne yhteiskunnalliset, eri puolilla Suomea eri tavoin ilmenevät tosiasiat, jotka kuvaavat Suomea monikansallisen metsäteollisuuden raaka-ainetta ja puolivalmisteita tuottavana pohjoisena periferiana?

4 Kohti erämaasuhteen suojelua

Kessin kiistan ja yleisesti koko Ylä-Lapin erämaakysymyksen yhteydessä voitiin havaita myös pyrkimyksiä pohjoisen luontosuhteen uusimiseen. Pohjoisten metsänrajametsien suojelua puolusteltiin yhtä lailla ekologisten kuin etnisten ja aluetaloudellistenkin syiden pohjalta. Metsän uusiutuminen tiedettiin ongelmalliseksi laaja-alaisten siemenpuuhakkuiden jäljiltä, mutta myös teollisen metsätalouden vaikutuksia pohjoisten kylien ja paliskuntien elinoloihin arvosteltiin. Ongelmat ja kiistat olivat yhtäaikaisesti paikallisia ja ylikansallisia: Paadar Skaidin myrskytuhot yhdistettiin arktiseen metsänrajaekologiaan siinä missä Nellimön kolttien metsänkäyttöoikeudet nähtiin osana ns. 'neljännen maailman' eli valtiottomien alkuperäiskansojen ahdinkoa. Myös yhteyksiä paikallisten puunjalostusstrategioiden ja ylikansallistuvien metsäsektorikysymysten välillä hahmoteltiin.

Metsien ja erämaiden suojelun perustan monipuolistuminen ei tietenkään tapahtunut ilman metsäliikkeiden ja -ryhmien sisäisiä ja välisiä intohimoisia kiistoja. Suojelun argumentaatiopohjan uudistuminen koettiin luonnollisesti uhkana monen vanhemman polven suojeluveteraanin taholla, ja jopa osittaisia 'takaiskuja' koettiin. Tällainen sisäinen jännite sekä pyrkimys palata perinteiseen metsäekologiseen suojeluajatteluun oli konkreettisesti läsnä mm. erämaiden suojelijoiden syystapahtumassa Nuuksiossa syyskuussa 1987, ja sama ongelma heijastui voimakkaasti myös Kessin kiistojen myötä kootun erämaakomitean työskentelyssä. Komiteassa sekä Suomen luonnonsuojeluliitolla että erämaaliikkeellä oli oma edustajansa, mutta äänestystilanteissa asetelma hahmottui säännönmukaisesti 17–1, erämaaliikkeen edustajan jäädessä yksin omine näkökantoineen. Erämaakomitean työskentelyn myötä alkuperäisten Paatsjoki- ja Kessiryhmien ajama Ylä-Lapin metsäkysymys kääntyi lopulta lähinnä paljakoiden suojeluksi, mikä ilmeni laajoina erämaarajauksina metsänrajan ylä- ja pohjoispuolella ja siis

jyrkästi kasvavina suojelupinta-aloina Ylä-Lapissa. Varsinaiseen pohjoisen metsäkysymyksen ratkaisemiseen vuonna 1991 voimaanastunut erämaalaki ei antanut eväitä.

Tämä takaisku heijastui tietysti pian Pohjois- ja Itä-Suomessa uusina paikallisina metsäkiistoina – ja tarpeena tuottaa pohjoiseen laaja-alainen metsiensuojeluohjelma. Mutta huolimatta tällaisesta viivytyksestä ja muutamista ikävistä alueittaisista menetyksistä Lapin erämaametsien suojelussa strateginen metsäkeskustelu suojeluryhmien sisällä ja välillä oli saanut tukevasti laajemman pohjan. Tämä näkyi pian Talaskankaalla, jossa metsäekologinen luonnonsuojelu kytkeytyi monipuolisesti sekä paikalliseen että kulttuuriseen suojelutyöhön (Nykänen ja Järvikoski 1994). Uusi vaihe sai konkreettista hahmoa myös Kolin kansallismaiseman suojelukiistassa (Sankari 1994) ja sittemmin myös vanhojen metsien suojelukysymyksen yhteydessä, mm. Kuusamon yhteismetsän metsästrategian arvioinnissa (Lehtinen ja Rytteri 1998). Yhteistä tälle uusiutumiselle on ollut puhuminen metsän tai erämaiden suojelun sijasta metsä- ja erämaasuhteen suojelusta.

Kamppailu erämaiden ja vanhojen metsien kohtalosta on koskettanut laajalti meitä suomalaisia, koska ikiaikaiseen ja erämaiseen metsään liittyy niin paljon omaa kulttuurihistoriaamme. Kansainvälisen julkisuuden välittämät uhkakuvat kärsivästä luonnosta laajoine hakkuuaukeineen ja biodiversiteettiongelmineen sekä 'ekologiset' imagoriskit kansainvälisillä areenoilla ovat törmänneet Suomessa syvältä pohjoisesta luontosuhteesta kumpuavan ympäristön käytön malliin, eräänlaisen korvenraivaajan eetokseen. Kautta sukupolvien on (metsä)luonto edustanut suomalaiselle elinkeinollista haastetta. Vain metsää raivaamalla, sitä taltuttamalla ja kesyttämällä on elämä saatu turvatuksi pohjoisen korpimailla (Lehtinen 1996, 2001a). Tämä kulttuuri- ja taloushistoria näkyy tänään meidän metsämaisemassamme tasaikäisrakenteisuutena: hallinnan merkit ovat läsnä, missä tahansa liikummekin Suomen luonnossa.

Metsän täysimääräisen hyödyntämisen strategia kiinnittyy saumattomasti pohjoiseen erämaahistoriaan ja korvenraivaajan mentaliteettiin, sen eräänlaisena modernina, mittasuhteiltaan ennennäkemättömänä huipentumana. Mutta kuinka käyttökelpoinen tämä luonnon ja metsän täysimääräisen alistamisen ohjelma on integroituvassa maailmassa, jossa talouden logiikka yhä enemmän ehdollistuu ekologisen ja sosiaalisen kestävyyden sekä luonnon monimuotoisuuden turvaamisen vaatimuksille? Asetelma on hankala. Sukupolvittain uusiutunut kulttuurinen suhde luontoon on tullut murrosvaiheeseen, jossa sen jatkuvuus on enemmän kuin uhattuna. Erämaiden ja vanhojen metsien pirstaleista on tullut suomalaisuutta uudelleen määrittävä kiintopiste: promilleista

ja marginaaleista on kasvanut kulttuurin (identifikaation) ja talouden ydinkysymys.

Kulttuurinen murroslinja ei kulje luonnon hyödyntäjien ja suojelijoiden välillä vaan näiden sisällä. Kysymys on suhteesta luontoon sekä kulttuurisesta itseymmärryksestä ja uusiutumiskyvystä. Myös erilaiset suojelustrategiat joutuvat tämän saman ajantasaistushaasteen eteen. **Ekologisesti perusteltu erämaapolitiikka** on erityisen keskeisessä asemassa tässä uusiutumistyössä. Luonnontiedepohjainen ajattelu on kasvanut erottamattomaksi osaksi suomalaista luonnon valloituksen ja mittaamisen ohjelmaa, myös luonnonsuojelutyössä ja erämaahallinnossa. Erämaiden ekologinen suojelu, keskittyessään pohjoisen lajiston ja biologisen monimuotoisuuden suojeluun, sivuuttaa kysymyksen monikulttuurisen luontosuhteen kohtalosta (ks. Short 1991, Haila 1991, Whatmore ja Lorraine 1998, Demeritt 2001). Loppuun asti mitattu ja hallittu erämaa on perustavasti ristiriitainen "tuote"; se ei ole enää 'wildernessiä', eikä se ole enää erämaatakaan ekstensiivisen eränkäynnin maana.

Kulttuurinen erämaapolitiikka on jo kohdannut kansainvälistyneen ja samalla monikulttuuristuneen metsäpolitiikan neuvottelukentän ja -vaikeudet. Ajankohtaisesimerkkejä on runsaasti: neljännen maailman pienten luontoperustaisten etnisten paikalliskulttuurien asema monikansallisen luonnonvarapolitiikan jaloissa on yhdistetty globaaleihin suojeluohjelmiin (Sonnenfeld 1999, Åkerman 2001), suomalaista metsäosaamista sellaisenaan ei ole enää nähty itsestäänselvästi mielekkäänä vientituotteena (Kuvaja ym. 1998), Euroopan unionin metsäpolitiikan laatimisessa unionin eteläisten ja pohjoisten maiden strategiat ovat paljastuneet kovin yhteensovittamattomiksi (Hazley 2000), omien metsiemmekin käytöstä päättävät yhä enemmän myös muut kuin me suomalaiset. Näin törmäämme yhä useammin 'vieraisiin' vaikutteisiin kotimaisemissamme. Luontosuhteemme jatkuvuus ja uusiutuminen on multietninen ja monikansallinen kysymys, mikä edellyttää entistä joustavampaa luonnonsuojeluajattelua ja -strategiaa (ks. Saarinen 1999). Käytännön suojelutyössä tämä murros on tullut vastaan keskustelukielen vaihtumisena: paradoksaalisesti anglofoninen yleiskieli on antanut mahdollisuuden monikulttuuriseen ajatustenvaihtoon. Korvenraivaajien kieli ja ajatus taipuvat tosin huonosti maailmankielen mukaiseksi, ja tämä tosiasia on havainnollistunut työnjakona metsiensuojelussa. Asiallinen yhteys kansallisen ja kansainvälisen suojelun välillä on rakentunut haparoiden: suomen *'erämaa'* ei rinnastu ongelmitta englannin *'wilderness'* -käsitteeseen muualla kuin erämaalaissamme, eikä biodiversiteetti kykene kertomaan pohjoisen luonnon/tilan moni-ilmeisyydestä ja siis myös suojelutarpeesta kuin vain pienen osan.

Yhteiskunnallinen erämaapolitiikka on keskittynyt mm. suojelun ja talouden yhtälön täsmentämiseen paikallisella ja kansallisella tasolla.

Kansainvälisessä metsäpolitiikassa päähuomio on kiinnittynyt paperin tuotantoketjun arviointiin, mutta myös monikansallisten metsäkonsernien kriittinen seuranta on noussut keskusteluiden ja kampanjoiden aiheeksi (Sandberg ja Sörlin 1998, Lehtinen 2000, Rytteri 2000, 2001, Hytönen 2001). Tällä alueella metsiensuojelusta on kehittynyt 'paljon vartija': aivan ilmeisesti monikansalliselle metsäkonsernitaloudelle on tuottanut vaikeuksia orientoitua kansainväliseen metsäpolitiikkaan, jossa ympäristöjärjestöillä ja -verkostoilla on keskeinen rooli. Globaaleja mittasuhteita saanut metsäkeskustelu on ajautunut kampanjamuotoisiin ja imagohakuisiin käytäntöihin, jolloin – niin yritysten kuin järjestöjenkin puolella – uhkana on erkaantuminen metsäteollisen rakennekehityksen reaalitodellisuudesta. Ympäristövaikutusten arviointimallit ja sertifikaatit pohjustavat uskottavuutta, markkina-asemia ja vaikutusvaltaa, mutta jättävät meidät etäisyyden päähän globaalin metsäpolitiikan avaintoimijoista. Metsiensuojelutyössä metsäkonsernit valitettavan usein edelleen hahmottuvat abstrakteina toiminimiä ja yritysryppäinä, so. mahdollisina ja todellisina ympäristöuhkina, joiden tuntemus on kovin satunnaista ja pohjautuu parhaimmillaankin esimerkiksi liikevaihdon tai tuotannon karkeisiin laskelmiin. Mekin täällä Suomessa ehkä muistamme StoraEnson ja Jaakko Pöyry Internationalin sijoituksen maailmantilastoissa omalla alallaan, mutta mitä muuta tiedämme näistä maailmanluokan metsätoimijoista? Kuinka hyvin lopulta tunnemme tämän metsäkonsernien ja -klustereiden globaalin yhteiskunnan – sen yhdentyvän 'maailmankylän', johon reunimmaisetkin erämaametsämme on kiinnitetty markkinaoptioina?

Veikko Haakanan ingressissä esittämä huomio, että Kessin kiistan aikainen hätähuuto – 'Kenen Maa?' – Paatsjoen sillan palkissa poispyyhittiin kiireellisesti kysymyksen kiusallisen luonteen takia, viittaa ennen muuta käsittelemättömien asioiden painolastiin pohjoisen erämaapolitiikassa. Tämä artikkeli on viestiltään samansuuntainen: vaikeat maapoliittiset asiat on käsiteltävä asiallisesti, ennen kuin voimme rauhassa esitellä Suomea kansainvälisillä areenoilla kestävän erämaapolitiikan mallimaana. Valitettavasti 'Kenen maa?' on kuitenkin yhtä ajankohtainen tänään kuin huhtikuussa 1987. Kuluvan vuosituhannen alun kiistellyt hakkuutyömaat ja -suunnitelmat Vätsärin erämaassa, Pekantupavaaralla Inarinjärven pohjoispuolella, Hammastunturin erämaan laitamilla Kirakan kairassa, Kynsileikkaamanniemessä ja Peuravaaralla sekä Lapin paliskunnan lukuisissa metsäisissä osissa ovat kiusallisia sellupuun prosessoijalle Kemijärvellä ja lopputuotteen kuluttajalle Keski-Euroopassa. Mutta yhtä lailla kiusallista on kaikille meille pohjoisen Euroopan asukkaille näitten käsittelemättömien kysymysten keskellä eläminen.

Kirjallisuus

Demeritt, D. 2001. Scientific forest conservation and the statistical picturing of nature's limits in the Progressive-era United States. Society and Space 19: 431–459.

Donner-Amnell, J. 1991. Taigasta tundraan. Lapin metsien käyttöä koskevien ristiriitojen poliittinen dynamiikka, erityisesti 1980-luvun loppupuolen erämaakiistan aikana. Sosiologian julkaisematon seminaarityö. Sosiologian laitos, Helsinki. 35 s.

Erämaakomitean mietintö 1988. Komiteanmietintöjä 39. Valtion Painatuskeskus, Helsinki. 238 s.

Haakana, V. 1989. Inarilta itään, Paatsjoelta pohjoiseen. Karisto, Hämeenlinna. 166 s.

Haila, Y. 1991. Wilderness and the multiple layers of environmental thought. Environment and History 3: 129–148.

Hallikainen, V. 1998. The Finnish wilderness experience. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 711. 288 s.

Hazley, C. 2000. Forest-based and related industries of the European Union. Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos ETLA B 160. Helsinki. 427 s.

Heikkinen, S. 2001. Kessimistit. Helsingin Sanomat 12.8.2001. D5.

Hokkanen, T. 2000. Ympäristöjärjestöt ja kansainvälinen metsäteollisuus kiistakumppaneina Karjalan tasavallassa. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, maantieteen laitos 134 s.

Hytönen, M. (toim.) 2001. Social sustainability of forestry in Northern Europe: research and education. TemaNord 2001:575. Nordic Council of Ministers, Kööpenhamina.

Itkonen, L. 1989. Kessin hakkuiden sosiaaliset vaikutukset. Julkaisematon seminaarityö. Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. 35 s.

Kekkonen, U. 1952. Onko maallamme malttia vaurastua. Otava, Helsinki. 129 s.

Kessinhammas 1988. Erämaaliikkeen väliraportti. Lapin Kansa, Rovaniemi. 12 s.

Kessinhammas 1989. Erämaaliikkeen äänenkannattaja. Herttoniemen Painotalo, Helsinki. 24 s.

Kirjallinen kysymys... 1987. Kirjallinen kysymys tiestön laajentamisen ja hakkuusuunnitelman toteuttamisen keskeyttämiseksi Kessin erämaassa Inarinjärven itäpuolella Eduskunnan Herra Puhemiehelle. Eduskunta 8.5.1987. Helsinki.

Kirjelmä Maa- ja metsätalousministeriölle 1983. Lapin luonnonsuojelupiiri 22.3.1983.

Korpijaakko, K. 1989. Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa. Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki. 595 s.

Kunnallisvaalit 2000. HS Kotimaa – Kunnallisvaalit 2000. http://www2.helsingi...svaalit2000/kunta.jsp?KuntaID=148 (12.10.2001)

Kuvaja, S., Ulvila, M. & Wallgren T. (toim.) 1998. Tropiikin vihreä kulta. Pohjolan pojat Kaakkois-Aasian sademetsissä. Like, Helsinki. 241 s.

Lammi, S. 1988. Pohjoinen erämaa. Kessi-Vätsäri. O&G Kustannus, Vaasa. 160 s.

Lausunto Maa- ja metsätalousministeriölle... 1983. Lausunto Maa- ja metsätalousministeriölle Paatsjoen siltatyöryhmän mietinnöstä. Saamelaisvaltuuskunta 16.3.1983.

Lehtinen, A. 1989. Poliittisen kulttuurimme syrjäseutusyndroomasta. Julkaisussa: Saarelainen, P. (toim.). Aluesuunnittelupäivät 1988. Joensuun yliopisto. Kulttuuri- ja suunnittelumaantieteen tiedonantoja 8: 257–273.

— 1990. Lokalsamhället och skogsgränskonflikten. Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift 11: 40–51.

— 1991. Northern Natures. A study of the forest question emerging within the timber-line conflict in Finland. Fennia 169: 57–169.

— 1996. Tales from the northern backwoods: fairy tales and conspirators in Finnish forest politics. Julkaisussa Hjort af Ornäs, A. (toim.). Approaching nature from local communities. Environmental Policy and Society, Linköping University. s. 36–56.

— 1999. Metsäsektori ja maailmantalous. Julkaisussa: Westerholm, J. & Raento, P. (toim.). Suomen Kartasto. WSOY ja Suomen Maantieteellinen Seura, Helsinki. s. 156–159.

— 2000. Mires as mirrors. Peatlands – hybrid landscapes of the North. Fennia 178: 125–137.

— 2001a. Modernization and the concept of Nature: on the reproduction of environmental stereotypes. Julkaisussa: Myllyntays, T. & Saikku, M. (toim.). Encountering the past in nature. Ohio Univeristy Press, Athens. s. 29–48.

— 2001b. Mnemonic North. Multilayered geographies of the Barents Region. Julkaisussa: Möller, F. & Pehkonen S. (toim.). Encountering the North. Käsikirjoitus.

— & Rytteri, T. 1998. Backwoods provincialism: the case of Kuusamo Forest Common. Nordia 27(1): 27–37.

Lehtola, V.-P. 2000. Kansain välit – monikulttuurisuus ja saamelaishistoria. Julkaisussa: Seurujärvi-Kari, I. (toim.). Beaivvi Mánát. Saamelaisten juuret ja nykyaika. Tietolipas 164. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. s. 185–196.

Lloyd, S. 1999. The last of the last. The old-growth forests of boreal Europe. Taiga Rescue Network, Jokkmokk. 67 s.

— 2000. Towards responsible Swedish timber trade. Taiga Rescue Network, Jokkmokk. 72 s.

— 2001. The emergent forest landscape in Sweden: a case study of relationships between socio-economic and ecological space in Jokkmokk. Julkaisematon master-tutkielma. Maaseutututkimuksen laitos, Uppsalan maatalousyliopisto. 43 s.

Metsien hakkuiden rajoittaminen... 1986. Metsien hakkuiden rajoittaminen ja hakkuualueiden puhdistuksesta saamelaisten kotiseutualueella. Kirje Metsähallitukselle. Saamelaisvaltuuskunta 13.1.1986.

Metsähallituksen toiminta...1987. Metsähallituksen toiminta Suomen Lapissa metsänrajan läheisillä alueilla. Ari Lehtisen ja Pekka Salmisen kirje oikeuskanslerille 17.6.1987. 4 s.

Norokorpi, Y. 1982. Eriävä mielipide Paatsjoen metsätaloustyöryhmän mietintöön. Julkaisussa: Paatsjoen metsätaloustyöryhmän mietintö. Maa- ja metsätalousministeriö, Helsinki. s. 50–56.

Nykänen, H. & Järvikoski, T. 1994. Matkalla maan ääriin – Talaksen ystävien toimintamotiivit. Julkaisussa: Lehtinen, A. & Rannikko, P. (toim.). Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto. Gaudeamus, Helsinki. s. 55–71.

Paatsjoen... 1982. Paatsjoen metsätaloustyöryhmän mietintö. Maa- ja metsätalousministeriö, Helsinki. 56 s.

Pehkonen, A. 1999. "Suojeluaste on korkea, sille ei tavallaan voi mitään" Inarilaisten kunnanvaltuutettujen ja lukiolaisten ympäristöasenteet. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, maantieteen laitos. 119 s.

Pehkonen, S. 1999. "Tänne, muttei pidemmälle!" Alta-kamppailu ja Pohjois-Norjan monikulttuurinen maisema. Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitoksen tutkimuksia 88. Tampere. 126 s.

Puikko, M. 1988. Eriävä mielipide. Julkaisussa: Erämaakomitean mietintö. Valtion Painatuskeskus, Helsinki. s. 143–157.

— , Semenoja, S. & Tennilä, E-J. 1988. Kirjeitä Kessistä. Like-kustannus, Helsinki. 101 s.

Raitio, K. 1999. Ristiriidat ja valta saamelaisten maankäytössä ja sen suunnittelussa. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, ympäristönsuojelutieteen laitos. 94 s. + 5 s. liitteitä.

Rytteri, T. 2000. Metsäteollisuuden yhteiskunnallinen vastuu. Alue ja Ympäristö 29(1): 5–17.

— 2001. Moraalin maantiedettä. Tutkimus metsäteollisuusyrityksen, yhteiskunnan ja luonnon suhteista. Julkaisematon tohtorinväitöskirjan käsikirjoitus. 192 s.

Saarinen, J. 1999. Erämaa muutoksessa. Julkaisussa: Saarinen. J. (toim.). Erämaan arvot: retkiä monimuotoisiin erämaihin. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. s. 77–94.

Sandberg, L.A. & Sörlin,. S. (toim.) 1998. Sustainability the Challenge. Black Rose Books, Montréal. 220 s.

Sankari, E. 1994. Koli kolikoiksi vai kansallisomaisuudeksi? Julkaisussa: Lehtinen, A. & Rannikko, P. (toim.). Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto. Gaudeamus, Helsinki. s. 31–54.

Short, J.R. 1991. Imagined country. Routledge, Lontoo. 246 s.

Sonnenfeld, D. 1999. Vikings and tigers: Finland, Sweden, and the adoption of environmental technologies in Southeast Asia's pulp and paper industries. Journal of World-System Research 5(1). http://csf.colorado.edu/wsystems/jwsr.html (18.5.2001)

Suomen porotalous... 1981. Suomen porotalous 1980-luvulla. Lapin seutukaavaliitto, julkaisematon tilastokartta. Rovaniemi.

Valkonen, J. 2001. Lapin luonnon reservit vai reservaatit? Lapin sodanjälkeisen ajan ympäristökeskustelun rakentuminen. Julkaisematon lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto, sosiologian laitos. 116 s.

Varmola, M. 1988. Lapin Metsä 2000 -ohjelma. Lapin lääninhallitus, Rovaniemi. 146 s.

Veijola, P. 1988. Suomen metsänrajametsien käyttö ja suojelu. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 692. 171 s.
Väliverronen, E. Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus. Vastapaino, Tampere. 240 s.
Whatmore, S. & Thorne, L. 1998. Wild(er)ness: reconfiguring the geographies of wildlife. Transactions of the Institute of British Geographers, New Series 23: 435–454.
Åkerman, M. 2001. Investointi ympäristöpoliittisena toimintana: UPM-Kymmenen ja kansalaisjärjestöjen välinen määrittelykamppailu. Julkaisussa: Haila, Y. & Jokinen. P. (toim.). Ympäristöpolitiikka. Vastapaino, Tampere. s. 100–116.

Muut viitteet

Die Zeit 14.4.1989. Wie in Brazilien.
Helsingin Sanomat 12.8.2001. Kessimistit.
Kaleva 17.8.1991. Kessi kuohuttaa tuntoja Inarissa.
Lapin Kansa 13.4.1987. Metsäautotie rakennettava heti Kessin läpi.
Lapin Kansa 23.5.1987. Vain kunnanmiehet kärtysivät luonnonsuojelijoille. Inarin metsien käsittelystä sopukeskustelu.
Lapin Kansa 24.5.1987. On tullut Kessin kairan vuoro.
Lapin Kansa 6.6.1987. Inari ja Sör-Varanger linjasivat Paatsjoen tien.
Lapin Kansa 7.8.1987. Ministereillä eriävät mielipiteet hakkuista.
Kaleva 17.8.1991. Kessi kuohuttaa tuntoja Inarissa.
Kessinhammas, marraskuu 1989. Metsällisiä mietelmiä.
Pohjolan Sanomat 30.5.1987. Liika suojeluinto ärsytti inarilaiset.
Savon Sanomat 7.8.1987. Pohjola ja Bärlund vierailulle Kessiin. Ministereillä eriävät mielipiteet hakkuista.
Vihreä Lanka 14.7.1989. Uhka Pohjoisessa.

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 43–55.

Erämaa, paikallisuus, hallinta

Jarno Valkonen

1 Johdanto

Käsittelen tässä kirjoituksessa julkista, pääasiassa 1980- ja 1990-luvuilla käytyä keskustelua Lapin erämaista paikallisuuden ja erämaaluonto-suhteen hallinnan näkökulmasta. Kirjoituksessa pyrin tuomaan esille, että julkisen erämaakeskustelun ongelmat piilevät siinä, miten paikallisuuden luonne sekä paikallisuuden ja erämaan suhde ymmärretään.

Asemoin erämaakeskustelun seuraavien kysymysten kautta: *miten paikallisuus ja paikallinen kulttuuri artikuloituu erämaakeskustelussa? Miten erämaa artikuloituu suhteessa paikallisuuteen, mikä on erämaan mieli? Ja miksi näin on?*

Lapin erämaista käytyjen keskustelujen jännite on rakentunut siten, että paikallinen kokemusperäinen erämaatulkinta on joutunut vastakkain ylipaikallisia merkityksiä kantavan erämaan kanssa. Tämä vastakkain-asettelu näkyy mm. siinä, että julkisuudessa on yhä voimakkaammin esitetty vaatimuksia rajoittaa Lapin paikallisten ihmisten erämaiden käyttöä. Erityisesti paikallisten ihmisten vapaa metsästys- ja kalastus-oikeus sekä moottorikelkkailu erämaissa on kuumentanut keskustelijoiden tunteita. Näitä vaatimuksia ei ole Lapissa katsottu hyvällä, sillä erämaiden käyttö nähdään luontevana osana paikallisten ihmisten elämismaailmaa. Erämaa nähdään paikkana, jonka mieli syntyy elämänkäytännöissä. Tämä ei juurikaan näy hallitsevassa erämaapuheessa, kuten ei erämaiden käyttöä koskevissa suunnitelmissakaan. Erityisesti erämaan paikallisten merkitysten huomioimattomuus näkyy niissä erämaakäytännöissä, jotka tulevat Lapin alueen ulkopuolelta. Niissä erämaa tulkitaan merkityksiltään pitkälti yhtenä ja saman riippumatta siitä, kuka niitä kuluttaa.

Kiinnostavaa paikallista käyttöä rajoittavissa vaatimuksissa on se, että samanaikaisesti sekä nykytutkimuksessa että luonnonkäytön suunnittelussa on ryhdytty painottamaan yhä enemmän paikallisuuden merkitystä ympäristökysymyksissä (ks. Haila ja Jokinen 2001, Oksanen

2000, Suopajärvi 2001, Raitio 2000). Tutkimuksissa on havaittu, että esimerkiksi Lapin ympäristöä koskevien ristiriitatilanteiden taustalla vaikuttavat useasti paikallisten ihmisten luontoon liittyvien elämänkäytäntöjen törmääminen joko toisiinsa (Suopajärvi 2001) tai kokonaan uusiin käyttöodotuksiin (Saastamoinen ja Kajala 1995). On myös oletettu, että paikallisten elämismaailman väheksyntä luonnonvarasuunnittelussa voi johtaa ympäristöstä vieraantumiseen ja välinpitämättömyyteen. Tämän seurauksena luonnosta voi tulla sekä vastarinnan väline että epäoikeudenmukaisuuden konkretisoituma (ks. Nieminen 1996, s. 294, Lynch 1993). Siksi on esitetty, että paikallisten asukkaiden tarpeet, näkemykset ja toiminnot olisi huomioitava entistä paremmin kaikessa luonnonkäytössä ja sitä koskevassa suunnittelussa.

Julkisen sanomalehtikeskustelun perusteella mainitut paikallisuutta painottavat periaatteet näyttävät olevan ristiriidassa erämaata koskevien odotusten kanssa. Miksi näin on? Vastauksia tähän on syytä lähteä etsimään ristiriidan keskiöstä eli siitä, miten Lapin erämaiden ja paikallisen käytön suhde ymmärretään. Nähdäkseni julkisessa keskustelussa Lapin erämaista on kysymys paitsi siitä, millaiseksi erämaa ymmärretään myös siitä, miten ymmärretään paikallisuuden luonne ja rajat. On oletettavaa, että se, millaiseksi erämaa nähdään, määrittää myös sitä, minkälaisia ovat erämaata koskevat käytännöt (Saaristo 2000, s. 59), ja millaiseksi paikallisuuden luonne ymmärretään, ohjaa sitä, miten paikallisten erämaaluonnonkäyttöön suhtaudutaan (Peuhkuri 2001, s. 32). Tulen kirjoituksessa tuomaan esille, miten erämaakeskustelun ongelma on juuri se, ettei paikallisuuden elettyä suhdetta erämaihin nähdä hallitsevassa erämaapuheessa. Tämä taas johtuu siitä, miten paikallisuuden luonne ymmärretään.

Kirjoitus rakentuu siten, että ensin käsittelen lyhyesti erämaata koskevaa teoretisointia. Tuon esille, miten erämaassa on kysymys paitsi paikan konstruoimisesta myös inhimillisen luontosuhteen hallinnasta. Tämän jälkeen analysoin julkista erämaakeskustelua tuoden esille sekä paikallisuutta painottavat että paikallisuutta rajoittavat lausumat. Tämän jälkeen vedän tulokset yhteen ja pyrin vastaamaan asettamiini kysymyksiin.

2 Erämaa

Erämaa on käsite. Tarkoitan tällä sitä, että vaikka tietty erämaa paikkana voidaan määritellä fyysis-sijainnillisesti tiettyjen kriteerien mukaan hyvinkin tarkasti (luonnontieteellinen erämaa), on erämaalla tämän ohella myös sekä subjektiivinen (emotionaalinen, kokemuksellinen erämaa) että sosiaalis-kulttuurinen ulottuvuus (Karjalainen 1997, s. 41).

Sosiaalis-kulttuurisena ilmiönä erämaa on merkitysjärjestelmä, merkityksenantoprosessin tulos, "teksti", joka rakentuu kulttuurisista merkityksistä (ks. esim. Duncan ja Ley 1993). Toisin sanoen erämaa voidaan osoittaa olemassa olevaksi konkreettiseksi paikaksi – se sijaitsee jossakin ja meillä voi olla kokemuksia siitä ja sen erämaisuudesta – mutta tästä huolimatta erämaa ei ole missään yksinkertaisessa mielessä objektiivisesti olemassa oleva paikka.

Erämaa on enemmän kuin vain neutraalisti määriteltävissä oleva luonnonympäristö, jonka olomuodot ja merkitykset olisivat kaikille samoja. Erämaa ei ole esimerkiksi valmiina odottamassa löytäjäänsä, vaan se on aina ensin määriteltävä sellaiseksi. Erämaa ei itsessään tuota sitä koskevia merkityksiä, vaan se on pantava merkitsemään – ja tämä merkityksellistäminen tapahtuu kulttuurisesti. Se, millaiseksi erämaa kulloinkin tulkitaan ja millaiseksi se muodostuu, on kulttuurisen määrittelyprosessin tulos. Erämaa saa merkityksensä aina suhteessa toisiin paikkoihin, ja kuten luontokin, erämaa rakentuu monista risteävistä ja kilpailevista merkityksistä (Macnaghten ja Urry 1998). Mikä tulkitaan erämaaksi tai erämaiseksi vaihtelee historiallisesti ja kulttuurisesti (Hallikainen 2000, 2001).

Erämaakeskustelut ovat paljolti keskustelua siitä, mitä erämaakäsitteen alle halutaan kuuluvan ja mitä ei. Kun erämaata määritellään, tehdään siinä valintoja toisensa poissulkevien vaihtoehtojen välillä. On eri asia, liitetäänkö erämaa vapaa-ajan ja virkistyksen vai tuotannon ja elämäntavan piiriin (ks. Saarinen 1999, s. 90).

Erämaalle annetut määreet eivät ole vain luonnehdintoja vaan konkreettista toimintaa, joka vaikuttaa paitsi siihen, millaiseksi tietty luonnonympäristö muotoutuu myös siihen, millaisen sijan tietty luonnonympäristö saa inhimillisissä elämänkäytännöissä (Valkonen 2001, s. 8–10). Millaiseksi erämaa ja erämaisuus kulloinkin määritellään, ohjaa samalla sitä, miten sen suhteen toimitaan (vrt. Saaristo 2000, s. 59). Esimerkiksi erämaasuunnitelmat perustuvat aina tiettyihin rationaliteetteihin, joilla taas on merkitystä siihen, miten ja ketkä erämaissa voivat toimia. Rationaliteetit ovat kuitenkin harvoin yksiselitteisiä tai ristiriidattomia. Ne ovat pikemminkin jatkuvan neuvottelun kohteena. Se minkälainen näkemys erämaasta saavuttaa kulloinkin vallitsevan aseman kulttuurissa (kulttuurinen totuus erämaasta), vaikuttaa siihen, minkälaiseksi erämaa muotoutuu. Tämä puolestaan muokkaa olemassa olevia asenteita sekä tuottaa ja uusintaa erämaahan ja sen käyttöön kytkeytyviä mielikuvia ja arvostuksia (Saarinen 2001, s. 131). Luonto ei sinällään määrää, mitkä erämaata koskevista luonnehdinnoista toteutuu. Valintojen perusta on kulttuurinen eli poliittinen (Haila 1999, s. 134).

Erämaata koskevien käsitteellistämiskäytäntöjen merkitys on lopulta paljon laajempi kuin vain tiettyyn alueeseen liittyvä kysymys. Kuten jo edellä tuli ilmi, erämaan määrittelyissä ja niiden mukaisissa käytännöissä ei ole kyse vain siitä, että on erilaisia erämaanäkemyksiä tai -odotuksia. Niissä on kysymys myös siitä, minkälaisen aseman erämaiset luonnonympäristöt saavat ihmisten elämismaailmassa. Sopiiko esimerkiksi lappilaiseen erämaahan turististen tai suojelullisten tavoitteiden ja odotusten rinnalle myös muita käyttömuotoja ja -odotuksia? Tai miten erämaat sijoittuvat esimerkiksi paikallisten ihmisten ympäristöön? Ovatko ne ihmisten elettyä ympäristöä, kuten nähdäkseni paikallisesti ovat, vai elämismaailmasta eriytettyä ympäristöä, jollaiseksi erämaa vallitsevan näkemyksen mukaan määritellään? Tässä mielessä tarkasteluna erämaata koskevissa käytännöissä on kyse myös inhimillisen luontosuhteen hallinnasta. Käytännössä kysymys on siitä, onko yhteiskunnassa tilaa esimerkiksi paikallisen erämaan mukaisille erämaakäytännöille. Jos on, niin erämaat ovat muodostettava sellaisiksi, että elämänmuoto on käytännössä mahdollinen (Haila 2001, s. 73). Erämaakeskusteluissa luontosuhteen hallintaan liittyvä puhe näkyy mm. siinä, että luontosuhteen laatuun tai syvyyteen liittyviä määrittelyjä käytetään argumenttina esimerkiksi oikeuttamaan paikalliset käytännöt. Karuimmillaan "oikeanlaista" luontosuhdetta painottava puhe on silloin, kun käytäntöjen ja ideologian epätasaista suhdetta ei tarkoituksellisesti nähdä (esim. Lepistö 1997).

3 Julkinen keskustelu Lapin erämaista

3.1 Paikallinen erämaa

Yleisesti ottaen Lapin erämaakeskustelut ovat rakentuneet sellaisen asetelman varaan, missä kädenvääntöä käydään siitä, onko erämaan käytössä ensisijalla turistinen vai paikallinen käyttö. Tähän asetelmaan liittyy myös paikallinen/ylipaikallinen -ulottuvuus, jolloin kyse on siitä, kenen erämaista on kyse.

Lappilaisessa julkisessa keskustelussa tuodaan toistuvasti esille, mikä on luonnonympäristöjen paikka paikallisten ihmisten elämismaailmassa ja painotetaan paikallisten käytäntöjen erityisyyttä. Keskusteluissa korostetaan erämaiden arkipäiväisyyttä ja läheisyyttä lappilaisessa elämismaailmassa. Tämä tulee hyvin esille esimerkiksi Lapin Kansan metsästys- ja kelkkailurajoituksia käsittelevästä pääkirjoituksesta.

> *"Sääntöjä, kieltoja ja maksuja suunnittelevien pääkaupunkilaisten on luonnollisesti vaikea ymmärtää, mistä on kysymys sil-*

> *loin, kun puhutaan Lapista ja Lapin vanhimmasta kulttuurista; erämaiden käytöstä. Kun se on etelästä tulleelle turistille ainutkertainen kokemus ja eksoottinen elämys, täällä erämaa on jokapäiväinen tuttu tuulessa ja tuiskussa, arkena ja pyhänä."* (Lapin Kansa 26.5.1996)

Keskustelussa huolta kannetaan siitä, että erämaiden käytöstä päätettäessä erämaiden hyödyntäminen tapahtuisi vain lyhytaikaisen "turistisen tai suojellun erämaan" (Saarinen 1999, s. 82–90) mukaisilla ehdoilla. Tämän pelätään johtavan siihen, että paikallisia erämaan hyödyntämismuotoja pyrittäisiin rajoittamaan. Syynä siihen, miksi näin voisi käydä, pidetään sitä, etteivät ei-lappilaiset tunne lappilaista luontoa ja pohjoisen ihmisen ja luonnon vääjäämättömästi yhteen nivoutunutta suhdetta (ks. Suopajärvi 2001, s. 152), ja siksi he eivät myöskään osaa kylliksi arvostaa lappilaisia käytäntöjä. Tämä tuo esille, miten paikallisuutta painottavissa teksteissä argumentit on suunnattu paljolti alueen ulkopuolisille tahoille.

Teksteissä painotetaankin toistuvasti, miten erämaissa ei ole kyse mistään erityisestä: erämaa ei ole Lapissa erillään, erillisenä paikkana, vaan osa lappilaista elämismaailmaa. Erämaat ovat tavanomaisia ja läheisiä paikallisten ihmisten elämässä. Tämän mukaan erämaa ja erämaaluontosuhde ovat Lapissa ikään kuin elämisen osatekijöitä päinvastoin kuin turistille, jolle niiden esitetään olevan vapaasti valittavia ja kulutettavia elämyksiä.

Paikallisuus ja paikallinen erämaaluontosuhde, "kulttuuri", rakennetaan rinnastamalla se turistiseen tai suojeluun perustuviin luontokäsityksiin ja -käytäntöihin. Siinä missä turistinen erämaaluontosuhde jäsentyy lyhytaikaisuuteen, vapaa-ajan ja kulutuksen piiriin kuuluvaksi, viestii paikallinen erämaaluontosuhde syvemmästä, historiallisesti rakentuneesta luontosuhteesta.

Puheen mukaisesti paikalliset lappilaiset erämaakäytännöt ovat vuosikymmenien ja -satojen saatossa kokemuksellisista ja eletyistä asioista rakentuneita, syvälle lappilaiseen mentaliteettiin uurtuneita tapoja ja tottumuksia. "Tuulessa ja tuiskussa" tuttu erämaa on muodostunut ajan ja tilan yhteenkietoutumisesta: "eletystä sijainnista" (Karjalainen 1997, s. 42). Paikallisia käytäntöjä korostavissa teksteissä erämaata tarkastellaan paikkana, joka puhuu kulttuurista kieltä sukupolvien elämästä ja tehdystä työstä (ks. Suopajärvi 2001, s. 150).

> *"Yhtenä yksityiskohtana on esiin otettu se seikka, ettei tavalliselle puistokunnan asukkaalle suotaisi esimerkiksi metsästysretkellä tulenteko- tai leiriintymisoikeutta. Kuitenkin pohjoisen asukas on iät ajat tottunut siihen, että hän tekee kairassa tulet silloin kun kylmä yllättää tai kahvihammasta pakottaa."* (Lapin Kansa 29.3.1985)

Toistuvat viittaukset erämaaluontosuhteen pitkäkestoisuuteen tuovat esille, miten sitä pidetään yleisesti hyväksi tunnustettuna asiana. Pitkäkestoinen erämaaluontosuhde implikoi alkuperästä, paikan ja käytäntöjen hallinnasta sekä läheisestä sidoksesta luontoon. Sen ajatellaan takaavan oikeanlaiset tiedot ja tavat hyödyntää luontoa ja siksi myös oikeuttavan vallitsevat lappilaiset käytännöt.

Puhe kulttuurisesta luontosuhteesta rakentaa samalla paitsi alueen kulttuurihistoriaa myös luonnon sosiaalihistoriaa. Tämän mukaisesti luonnonympäristöjen olomuodot, esimerkiksi Lapin erämaisuus, toimivat ikään kuin todisteena lappilaisen luontoon pohjautuvan kulttuurin olemassaolosta ja oikeutuksesta. Puheessa tähän myös eksplisiittisesti nojaudutaan.

Keskustelijat tuovat esille, miten lappilaisessa ajassa ja tilassa jalostuneessa luontosuhteessa ei ole kyse pelkästään olemisesta (asumisesta) vaan myös tiedosta, joka tässä prosessissa on jalostunut (vrt. Ingold 2000, s. 1–7). Tämän vuoksi lappilaiset nähdään olevan etuoikeutettuja päättämään luonnonympäristöjensä käytöstä. Näin tehdään esimerkiksi Lapin Kansan luonnonsuojelua käsittelevässä pääkirjoituksessa.

> *"Etelän mielestä asiantuntevuus on siellä, mutta tällöin unohdetaan, että Pohjois-Suomen ihmiset, ainakin alkuperäiset, mutta muutkin, kunnioittavat luontoa ja omaavat luontaisen halun sen suojelemiseen kaikissa toiminnoissaan. Poikkeuksiakin tietysti on, mutta ne eivät tee väitettä tyhjäksi."* (Lapin Kansa 10. 2. 1982)

Paikallinen luontosidos tulkitaan asiantuntemuksen perustaksi. Luonnon kunnioitus nousee asuinympäristöstä, historiallisesta yhteydestä luontoon, joka samalla kumoaa alueen ulkopuolisen päätöksentekojärjestelmän asiantuntijuuden.

Tällä puheella on ilmeinen tarkoituksensa: luontosuhdetta korostavalla puheella perustellaan paikallinen tai alueellinen itsemääräämisoikeus. Paikallisten asukkaiden katsotaan olevan moraalisesti oikeutettuja käyttämään alueen luonnonympäristöjä ja osallistumaan sitä koskevaan päätöksentekoon (vrt. Peuhkuri 2000, s. 38–39). Mutta toisaalta puhe kantaa myös sellaista konnotaatiota, jossa paikallisten asukkaiden ohittaminen alueen luonnonympäristöjen käytöstä päätettäessä ei loukkaa vain heidän oikeustajuaan vaan myös heidän tapaansa jäsentää ja hallita omaa luontosuhdettaan.

3.2 Uhanalainen erämaa ja erämaisuus

Lappilaista erämaaluontosuhdetta painottavan puheen rinnalla kulkee sitä haastava puhe (vai pitäisikö sanoa: lappilainen erämaaluontosuhdetta painottava puhe haastaa vallitsevan erämaapuheen). Tässä puheessa on otettu lähtökohdaksi se, että Lapin erämaiden käyttöaste on jatkuvassa kasvussa. Tämän nähdään muodostavan ongelmia sekä erämaille että erämaisuudelle. Ratkaisuksi tilanteeseen esitetään paikallisten käytäntöjen rajoittamista olkoonkin, että paikallisten erityisoikeudet tietyssä mielessä tunnustetaan. Keskusteluissa paikallisten oikeudet erämaiden käyttöön ovat puheen taustalla ja siinä valossa puhetta on myös tarkasteltava. Erämaiden lisääntynyt käyttö tekee nämä oikeudet ongelmallisiksi.

Erämaaluonnon kasvavan käytön tulkitaan ensinnäkin uhkaavan erämaa-alueiden luonnontilaa. Esimerkiksi Suomen Luonnon pääkirjoituksessa tulkitaan tilanne näin.

> *"Puuttomatkaan alueet eivät enää ole turvassa; niitä uhkaavat mm. erilaiset tie- ja rakennushankkeet ja etenkin kasvava maastoliikenne moottorikelkoilla ja nykyään jo kesäisinkin kaiken maailman mönkijöillä. Erämaan rauha on taattava myös puuttomille alueille – ne ovat yhtä arvokkaita kuin metsäerämaat."* (Suomen Luonto 2/1989)

Uhanalaiset erämaat -puheessa Lapin erämaa-alueita tarkastellaan ensinnäkin luonnonsuojelullisesta näkökulmasta. Erämaiden merkityksen nähdään olevan siinä, että ne turvaavat erämaaluontoa. Erämaan olemassaoloa tarkastellaan luonnontieteellisenä faktana: erämaa on fyysis-sijainnillisesti määritettävissä ja alueen luonnonolot kertovat sen erämaisuudesta. Tämän kaltainen tulkinta on päinvastainen mitä paikallisuutta korostavissa teksteissä tehdään: niissähän erämaan luonnonolojen tulkitaan kertovan kulttuurisista käytännöistä ja niiden oikeutuksesta.

Mutta uhanalaisuuspuheessa on kyse muustakin kuin vain erämaiden ekologiasta: kysymys on myös erämaan idean, "erämaan rauhan", turvaamisesta. Puhutaan "viimeisistä erämaista", kuten Helsingin Sanomien Inarin Kessin alueen hakkuukiistaan kuuluvassa pääkirjoituksessa tehdään.

> *"Mutta hallituksella on myös velvollisuus muistaa, että Lapin luonnossa on kysymys Euroopan viimeisistä villeistä erämaista, viimeisistä omilla ehdoillaan elävistä alueista, omaisuuksista, joiden merkitys on enemmän luonnon tilassa kuin metsätaloudessa."* (Helsingin Sanomat 25.9.1987)

Puhe viimeisistä erämaista ruokkii aikakauden päättymisen dialogia. Seppo Knuuttilaa (1994, s. 18) mukaillen kyseessä on "melankolisen rappion retoriikka", jota leimaa "kahden aikakauden kynnyksellä seisovan todistajan ylevyys". Erämainen luonto ja sen konstruoitu uhka saa kantaakseen aikakauden muutoksen symboliikkaa. Kuten tekstiesimerkistä tulee ilmi, uhanalaisuutensa kautta erämaasta tulee enemmän. Erämaassa ei ole enää kysymys paikallisesta luonnonympäristöstä ja sen paikallisista merkityksistä vaan jostakin ainutlaatuisesta ja nyt häviämässä olevasta asiasta. Siksi sen arvottamisenkin nähdään siirtyvän pois paikalliselta tasolta. Tämän esitetään oikeuttavan myös ongelman ratkaisukeinot, esimerkiksi juuri paikallisten ihmisten erämaiden käytön rajoitukset.

Erämaisuus ja sen säilyttäminen otetaankin keskusteluissa keskeiseksi lähtökohdaksi. Tälle toiminnalle löytyy perustelunsa jo erämaalaista, jossa erämaiden yhdeksi perusteeksi on asetettu alueiden erämaaluonteen säilyttämisen (Erämaalaki 1991). Tosin siinäkään ei mainita, minkälaisen erämaisuuden säilyttämisestä on kysymys. Erämaisuus-termiä käytetään lähes normin kaltaisesti (vrt. Palonen 1997, s. 46). Esimerkiksi Helsingin Sanomien erämaamatkailua koskevassa artikkelissa erämaasuunnittelija Tapio Tynys toteaa Vätsärin erämaan kohdalla erämaisuuden säilyttämisen olevan suunnitelmallista toimintaa:

> *"Vätsärin suhteen on tehty tietoinen valinta, ettei alueelle rakenneta kämppiä eikä merkitä reittejä. Lisäksi vanhoja autiotupia on suljettu ja purettu. Osa vaeltajista kaipaa hiljaista erämaata. Toisenlainen ns. palveluerämaa reitteineen löytyy UKK-puistosta."* (Helsingin Sanomat, C 18, 2.5.2001)

Samaisessa artikkelissa tuodaan esille vielä, miten

> *"Reitittömäksi alueeksi jätetään myös Muotkatunturin ja Hammastunturin erämaat.*
>
> *(...) Vätsärin upealla ylänköalueella on vain yksi autiotupa, itäisimmässä kolkassa Rajapäällä. Tupa on avoinna vain kesäisin, koska Metsähallitus ei halua, että siitä tulee paikallisten kelkkailijoiden tukikohta.*
>
> *Vätsärissä saa vapaasti kelkkailla vain paikkakuntalainen. Turisti saa poiketa kelkkareitiltä, jos hänellä on paikkakuntalainen oppaana."* (Helsingin Sanomat, C 18, 2.5.2001)

Tekstiesimerkissä erämaisuuden säilyttämisen lähtökohtana on tietty erämaakäsitys: erämaa on asumaton, syrjäinen, luonnontilainen ja sen käyttö on rajoitetusti matkailullista. Samat määreet ovat luettavissa myös muista yllä olevista paikallisuuden rajoittamista painottavista

tekstiesimerkeistä. Mutta kuten niistä käy ilmi, tämä erämaisuus ei välttämättä alueella sellaisenaan vallitse. Erämaisuutta pitää rakentaa rajoittamalla alueen käyttöä ja tyhjentämällä erämaa kulttuurisista merkeistä.

Erämaisuuden säilyttämisen tarve nähdään juontuvan erämaiden matkailullisesta funktiosta. Erämaa voi olla "hiljainen" tai sitten paradoksaalisesti "palveluerämaa". Paikallisuus on tässä katsannossa oikeusasema, joka antaa mahdollisuuksia erämaissa liikkumiseen. Paikallisuus ei kuitenkaan ole erämaisuutta määrittävä. Keskusteluissa ei juurikaan tuoda esille, olisiko erämaisuudelle olemassa vaihtoehtoisiakin, esimerkiksi paikalliselta tasolta nousevia tulkintoja. Erämaisuus "hiljaisuutena" ja erämaisuus retkeilykohteena otetaan itsestään selvänä lähtökohtana ja sen nähdään oikeuttavan esitetyt paikallisten toimintojen rajoitukset. Erämaa on tästä katsannosta yksi ja kaikille sama.

Paikallisten käytäntöjen yhteys erämaahan herättävät luonnonympäristön kulttuuriset aineosat kuitenkin henkiin. Erämaisuuden säilyttämistä ja erämaan idean turvaamista koskeva puhe tuo esille, miten erämaisuuden ylläpitämisessä on tehtävä valintoja. Erämaisuus ja sen tuottaminen perustuu aina tietynlaiseen rationaliteettiin, jolla taas on merkitystä siihen, kenen ja mitkä erämaakäytännöt sallitaan. Erämaisuuden säilyttämisen sijasta voidaankin puhua erämaan aktiivisesta konstruoinnista. Esimerkiksi autiotupien purkaminen on tekona enemmän kuin alueen ei-toivotun käytön rajoittamista. Se on alueen kulttuurisen maiseman aktiivista muokkaamista. Ensin luonnonympäristö tyhjennetään siellä jo olevista kulttuurisista merkeistä ja sitten korvataan ne toisilla merkeillä. Olkoonkin, että luonnonympäristö on suurelta osin konkreettisesti sama, ovat sen kantamat kulttuuriset merkitykset paljolti toisenlaiset. Nämä uudet merkitykset ovat samalla jatkuvan tulkinnan kohteena ja jokainen niistä tehty tulkinta on omalta osaltaan muodostamassa ja muokkaamassa tietynlaista erämaisuutta.

4 Johtopäätökset

Julkinen keskustelu Lapin erämaista ja niiden kysymyksistä on keskustelua ensinnäkin siitä, mistä erämaasta on kyse ja toisaalta siitä, miten ymmärretään paikallisuuden luonne ja rajat (vrt. Peuhkuri 2000, s. 32). Keskustelujen jännite syntyy siitä, kun paikallinen, kokemusperäinen erämaatulkinta törmää ylipaikallisia merkityksiä kantavaan erämaahan.

Paikallista erämaaluontosuhdetta korostava puhe painottaa paikallisten elämänkäytäntöjen ja erämaan suhdetta. Puheessa lappilainen

erämaaluontosuhde nähdään kulttuurisesti erityisenä. Erämaa nähdään paikkana, jonka erityinen merkitys syntyy elämäntilanteissa. Puhe kietoo erämaan osaksi inhimillisiä käytäntöjä ja liittää sen erityiseen merkitysyhteyteen, lähelle paikallista elämää ja samalla näin tehdessään poistaa erämaan neutraalisuuden ja sille tarjotun universaalin sisällön. Tässä puheessa ongelmallisena pidetään sitä, että paikallista kulttuuria ei riittävästi huomioida erämaata koskevissa käytännöissä.

Paikallisten käyttöä rajoittavissa lausumissa erämaat nähdään uhanalaisina johtuen yhä kasvavasta erämaiden käytöstä. Uhattuna on yhtälailla niin erämaiden luonto kuin erämaan idea, erämaisuuskin. Uhanalaisuuden nähdään itsessään oikeuttavan erämaiden käytön rajoittamisen. Mutta käyttörajoituksia esitetään ainoastaan paikallisille, muille nähdään riittävän ohjaaminen ja muunlainen käytön suuntaaminen. Miksi sitten näin on?

Nähdäkseni kyse on siitä, miten erämaiden kulttuurisuus ja paikallisuuden luonne ymmärretään. Erämaiden uhanalaisuutta painottavissa teksteissä erämaa nähdään pitkälti yhtenä ja samana. Erämaa on, ja on ikään kuin erämaan käytön merkityksetkin olisivat samoja riippumatta siitä, kuka niitä kuluttaa. Tästä seuraa se, että jos paikallisella ja turistisella erämaan käytöllä ei ole suurtakaan eroa, ei myöskään paikallisuudella ole erityistä sisältöä. Edelleen, jos paikallisuudella ja erämaalla ei ole erityistä suhdetta, ei erämaakaan kanna erityisiä paikallisia merkityksiä. Tämän mukaan erämaat olisivat lähinnä syrjäisiä alueita, joilla käydään virkistäytymässä ja joilla on suuri matkailullinen merkitys paitsi matkailun tuotteena myös sen infrastruktuurina. Erämaiden käyttö on lähinnä virkistyskäyttöä riippumatta siitä, kenen toiminnasta on kysymys. Tämä sulkee pois sen mahdollisuuden, että lappilaisessa, paikallisessa luonnonkäytössä voisi olla kyse jostakin muusta. Tätä vastoin lappilainen paikallinen erämaaluonnonkäyttö rinnastetaan turistiseen luonnonvirkistyskäyttöön. Ainoastaan luontaiselinkeinot ja porotalous nähdään erityisinä, omina kulttuurisina muotoinaan.

Sama asia näkyy esimerkiksi Metsähallituksen Lapin eri alueiden luonnonvarasuunnitelmissa (Kinnunen ym. 1998, Sandström ym. 1999, Sandström ym. 2000). Niissä luontaiselinkeinot ja porotalous erotetaan omiksi, erityisiksi luonnonkäytön muodoiksi. Esimerkiksi Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmassa paikallisilla kulttuureilla tarkoitetaan porotaloutta ja luontaiselinkeinoja, jotka nähdään muodostavan saamelaiskulttuurin aineellisen perustan. Näillä nähdään olevan merkitystä paikalliselle elämismaailmalle (Sandström ym. 2000, s. 118–119). Kaikki muu paikallinen luonnonkäyttö – joka ei ole luontaiselinkeinoja, porotaloutta tai metsätaloutta, matkailua tai muuta teollista luonnon hyödyntämistä – liitetään osaksi virkistyskäyttöä. Kun asia määritellään

näin, ei määrittelyn ulkopuolelle jää mitään. Siksi ei olisi myöskään mitään erityistä lappilaista, paikallista kulttuurista erämaaluontosuhdetta eikä erämaalla olisi erityisiä paikallisia merkityksiä.

Luonnonkäyttöä koskevat kategorisoinnit rajoittavat paikallisuuden mahdollisuuksia. Jos toiminnalla ei ole selkeää etuliitettä tai määritelmää, ei toiminnalla ole myöskään mitään erityistä asemaa. Se on esimerkiksi samaa virkistyskäyttöä riippumatta siitä, onko erämaan kuluttaja paikallinen tai satunnainen kulkija. Etuliitteet tai määritelmät liittyvät siten oikeusasemaan ja sen tunnustamiseen. Paikallista kulttuurista erämaaluontosuhdetta painottava puhe on yritys vahvistaa tätä asemaa. Paikallisuutta rajoittava puhe puolestaan ei tätä tunnista ja näkee esimerkiksi paikallisten vapaan metsästysoikeuden eriarvoistavana käytäntönä. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna paikallinen erämaaluonnonkäyttö on erämaisuuden vapaata kuluttamista, syömistä yhteisen kuorman päältä. Tämä tekee omalta osaltaan ymmärrettäväksi, miksi lappilaisten paikallisten ihmisten erämaan käyttöä halutaan rajoitettavan.

Mutta onko oletettavaa, että Suomessa, Helsingistä Nuorgamiin, kaikki luonnonkäyttö on samalta kulttuuriselta pohjalta ponnistavaa lukuun ottamatta porotaloutta, luontaiselinkeinoja sekä muita saamelaiskulttuuriin liitettyjä luonnonkäytön muotoja. Tai onko oletettavaa, että erämaat olisivat merkityksiltään yhteneväisiä. Lappilainen luonnonkäyttö on tietenkin osaltaan virkistyskäyttöä, mutta tuskin pelkästään sitä (ks. Autto 1999, Alaraudanjoki 1996, Kajala 1997, Suopajärvi 2001). Siksi voidaan hyvin kysyä, mihin julkisessa keskustelussa esiintyvä lappilainen, paikallinen kulttuurinen erämaaluontosuhde häviää. Onko niin, että erämaan paikalliset kulttuuriset merkitykset ovat erämaakäytäntöjen sokea piste? Riittääkö siis pelkkä alue-ekologinen suunnittelu, vaan tarvitaanko myös aluesosiologista[1)] suunnittelua?

[1)] Aluesosiologisen suunnittelun idea on lähtöisin Ilkka Hakkaraiselta, josta hänelle kaikki kunnia ja kiitos.

Kirjallisuus

Alaraudanjoki, P. 1996. Paalunraudoista kotkansuojeluun – metsästyksen vihertyminen. Julkaisussa: Huhtala, A. (toim.). Ympäristö – arvot? – heijastuksia pohjoiseen. Lapin yliopiston hallintoviraston julkaisuja 35. s. 145–160.

Autto, J. 1999. Luonnonsuojelualueen paikallinen merkitys: esimerkkinä Pallas-Ounastunturin kansallispuisto. Julkaisematon sosiologian pro gradu -tutkimus. Lapin yliopisto, Rovaniemi.

Duncan, J. & Ley, D. (toim.) 1993. Place/Culture/Representation. Routledge, London & New York. 341 s.

Erämaalaki 1991. Suomen säädöskokoelma No. 62: 130–143.

Haila, Y. 1999. Toisinajattelijan optimismi – Ossi Somma ja luontopolitiikka. Julkaisussa: Nummelin, E. (toim.). SOLU/CELL – Ossi Somma, Reijo Paavilainen, Pertti Mäkinen. Porin taidemuseon julkaisuja 44. s. 132–145.

— 2001. Arvo on teonsana. Tiede & Edistys 1/2001: 73–74.

— & Jokinen, P. (toim.) 2001. Ympäristöpolitiikka: mikä ympäristö, kenen ympäristö. Vastapaino, Tampere. 310 s.

Hallikainen, V. 2000. Luonnon erämaisuuden säilyttäminen metsäsuunnittelussa. Julkaisussa: Stolt, E. (toim.). Ympäristö ja tutkimus Ylä-Lapissa 1990-luvulla. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 30. s. 143–162.

— 2001. Suomalainen erämaakäsite ja erämaiden käyttö. Julkaisussa: Kangas, J. & Kokko, A. (toim.). Metsän eri käyttömuotojen arvottaminen ja yhteensovittaminen. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 800. s. 111–118.

Ingold, T. 2000. The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill. Routledge, London and New York. 384 s.

Kajala, L. 1997. Lappilaisten näkemyksiä metsien hoidosta ja käytöstä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 645. 41 s.

Karjalainen, P. 1997. Maailman paikoista paikan maailmoihin – kokemisen geografiaa. Tiedepolitiikka 4/1997: 41–46.

Kinnunen, O., Kokkonen, S., Kokkoniemi, T., Korpivuoma, J., Murtoniemi, S., Sandström, O. & Soinne, H. 1998. Itä-Lapin luonnonvarasuunnitelma. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 16. 164 s.

Knuuttila, S. 1994. Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. Tietolipas 129, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 202 s.

Lepistö, J. 1997. Unohtuiko ihminen. Ympäristötutkimus paikallisseurakunnan näkökulmasta. Väylä-Mediat, Pello.

Lynch, B. 1993. The Garden and the Sea: U.S. Latino Environmental Discourses and Mainstream Environmentalism. Social Problems 40(1): 108–124.

Macnaghten, P. & Urry, J. 1998. Contested Natures. Sage, London. 307 s.

Nieminen, M. 1996. Mikä maa, mikä luonto. Sosiologinen näkökulma maanomistajien ja ympäristöhallinnon kiistaan rantojensuojelusta. Sosiologia 4: 285–298.

Oksanen, M. 2000. Yhteiskunnallinen moniarvoisuus ja luonnon arvottaminen. Julkaisussa: Haapala, A. & Oksanen, M. (toim.). Arvot ja luonnon arvottaminen. Gaudeamus, Helsinki. s. 82–101.

Palonen, K. 1997. Kootut retoriikat: esimerkkejä politiikan luennasta. SoPhi, Jyväskylän yliopisto. 266 s.

Peuhkuri, T. 2000. Tiedon rooli ympäristökonfliktissa. Keskustelua Saaristomeren rehevöitymisestä ja kalankasvatuksesta. Sosiologia 1: 30–47.

Raitio, K. 2000. Ristiriidat ja valta saamelaisalueen maankäytössä ja sen suunnittelussa. Julkaisematon ympäristönsuojelutieteen pro gradu -tutkielma, limnologian ja ympäristönsuojelun laitos, Helsingin yliopisto.

Saarinen, J. 1999. Erämaa muutoksessa. Julkaisussa: Saarinen, J. (toim.). Erämaan arvot: retkiä monimuotoisiin erämaihin. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. s. 77–93.

— 2001. Luontomatkailu osana metsien käyttöä. Julkaisussa: Kangas, J. & Kokko, A. (toim.). Metsän eri käyttömuotojen arvottaminen ja yhteensovittaminen. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 800. s. 129–134.

Saaristo, K. 2000. Avoin asiantuntijuus. Ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertiisi. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 66, Jyväskylän yliopisto. 191 s.

Saastamoinen, O. & Kajala, L. 1995. Konfliktit ja metsien virkistyskäyttö: ajallisia, spatiaalisia ja institutionaalisia ulottuvuuksia. Julkaisussa: Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.). "Jos metsään haluat mennä...". Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571. s. 53–62.

Sandström, O., Vaara, I., Kamula, P., Karvonen, L., Keränen, M., Kokkonen, S., Murtoniemi, S., Partanen, T., Salmi, J., Tormilainen, M. & Vaara, M. 1999. Länsi-Lapin luonnonvarasuunnitelma. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 22. 220 s.

— , Vaara, I., Heikkuri, P., Jokinen, M., Kokkoniemi, T., Liimatainen, J., Loikkanen, T., Mela, M., Osmonen, O., Salmi, J., Seppänen, M., Siekkinen, A., Sihvo, J., Tolonen, J., Tuohisaari, O., Tynys, T., Vaara, M. & Veijola, P. 2000. Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 38. 246 s.

Suopajärvi, L. 2001. Vuotos- ja Ounasjokikamppailujen kentät ja merkitykset Lapissa. Acta Universitatis Lapponiensis 37. 178 s.

Valkonen, J. 2001. Lapin luonnon reservit vai reservaatit? Lapin sodanjälkeisen ajan ympäristökeskustelun rakentuminen. Julkaisematon sosiologian lisensiaatintutkimus, Tampereen yliopisto.

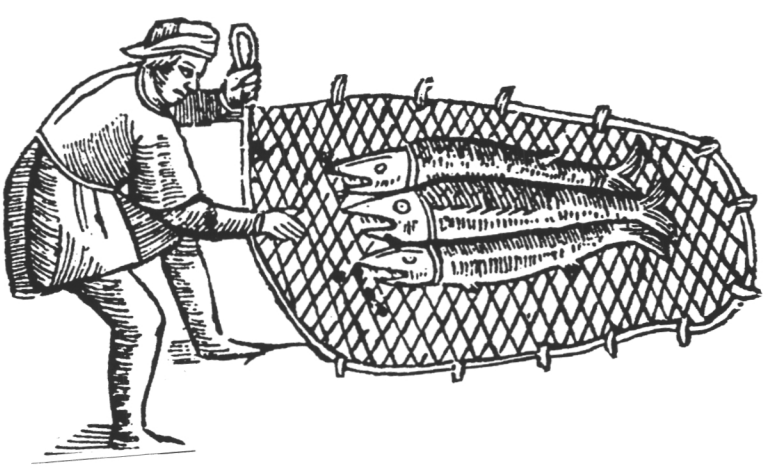

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 57–65.

Luonnollista vai ihmistoimintaa: poron laidunnusvaikutukset luonnonsuojelu- ja erämaa-alueilla

Timo Helle

1 Johdanto

Valtaosa maapallon lihantuotannosta tapahtuu edelleen "vapaan taivaan alla" luontaisissa tai ihmisen muokkaamissa laidunekosysteemeissä. Poronhoito kuuluu itsestään selvästi tähän ryhmään. Eräässä suhteessa poronhoito on kuitenkin suhteellisen harvinainen poikkeus: puolikesyä hyötyeläintä hoidetaan samanlaisissa olosuhteissa kuin missä sen villi kantamuoto tunturipeura on aikaisemmin elänyt. Ylä-Lapissa poroa hoidetaan sille periaatteessa optimiolosuhteissa. Koska poron elintavat eivät olennaisesti poikkea villin kantamuodon elintavoista, voidaan aiheellisesti kysyä, ovatko poron laidunnusvaikutukset "luonnollista", luontoon kuuluvaa, vai luontoa muuttavaa ihmisen toimintaa.

Kysymys on noussut esiin erityisesti luonnonpuistojen kohdalla. Luonnonpuistojen lakisääteinen tehtävä on toisaalta luonnonsuojelu, erityisesti luontaisen ekologisen sukkession turvaaminen, toisaalta tieteellinen tutkimus. Näiden keskinäisiä suhteita, mukana myös muun maankäytön vaikutukset poronhoitoon, tutkitaan paraikaa Enontekiön Käsivarressa sijaitsevassa Mallan luonnonpuistossa Metsäntutkimuslaitoksen Kolarin tutkimusaseman toimesta. Tuloksia ei vielä ole käytettävissä, mutta eräitä perusasioita poron laidunnuksen "luonnollisuudesta" voidaan esittää aikaisempien aihepiiriä sivunneiden tutkimusten perusteella.

Monet Lapin kansallispuistot mainitsevat järjestyssäännössään yhdeksi tavoitteekseen luontaiselinkeinojen turvaamisen. Vuonna 1991 säädetyssä Erämaalaissa tämä tavoite on keskeinen, joskaan ei ainoa. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että erämaa-alueilla tärkeimmän luontaiselinkeinon, poronhoidon, tarpeet on otettava erityisesti huomioon

maankäytön suunnittelussa. Monissa Pohjois-Lapin paliskunnissa sijaitsee laajoja kansallispuistoja tai erämaa-alueita. Sillä, mitä suojelu- ja erämaa-alueiden laidunmaille tapahtuu, on suuri merkitys paliskunnan kokonaislaiduntilanteelle. Tavoitteeksi asetettava optimaalinen tai ainakin rationaali laidunten käyttö ja hoito edellyttävät toisaalta muiden maankäyttömuotojen aiheuttamien haittojen minimointia, toisaalta sellaisia porokannan säätelymekanismeja, jotka mahdollistavat laidunten tuottokyvyn säilymisen.

Artikkelissa yritetään vetää rajaa "luonnollisten" ja "ihmisperäisten" laidunnusvaikutusten välille. Erämaa-alueilla laidunnusvaikutukset saavat olla osa ihmistoimintaa, jolloin seuraava kysymys kuuluu, onko laidunten käyttö optimaalista poronhoidon itsensä kannalta. Lopuksi tarkastellaan norjalaisesimerkin valossa (Riseth ja Vatn 2000) niitä tekijöitä, jotka näyttävät vaikuttavan siihen, kuinka kestävällä pohjalla laidunten käyttö on.

2 Poron laidunnus ja Grimen hypoteesi

Grimen (1974) hypoteesi suhteuttaa eliöyhteisön lajiluvun ja diversiteetin ekosysteemissä vallitsevan häiriötilan voimakkuuteen, joka kuvaa usein samalla ekologista sukkessiota (esim. kasvillisuuden kehittyminen metsäpalon jälkeen). Lajilukua ja diversiteettiä kuvaa parhaiten kellokäyrä. Vain harvat kasvilajit kestävät jatkuvaa kovaa häiriötä, ja toisaalta lajiluku ja diversiteetti ovat alhaiset myös (lähes) häiriöttömään kliimaksyhteisöön sopeutuneiden lajien syrjäyttäessä heikommat kilpailijat. Lajiluku ja diversiteetti saavuttavat huippunsa olosuhteissa, joissa häiriötilaa voidaan luonnehtia kohtuulliseksi.

Helle ja Aspi (1983) ovat osoittaneet, että Grimen hypoteesi pitää paikkansa poron laiduntamilla jäkäläkankailla (kuva 1). Usein toistuvaa kovaa laidunnusta kestävät vain eräät pienikokoiset sammal- ja putkijäkälälajit. Laidunnuksen ulkopuolella olleita kliimaksjäkälikköjä hallitsee yksi laji, palleroporonjäkälä, joka pystyy syrjäyttämään kilpailussa sekä varvut että muut jäkälälajit ja ehkäisee myös männyn luontaista uudistumista (Brown ja Mikola 1974). Kun poron laidunnus vähentää palleroporonjäkälän määrää, muulle lajistolle syntyy tilaa; lajiluku ja diversiteetti ovat huipussaan kohtuullisesti laidunnetuilla alueilla. Poron kesäajan laidunnus vaikuttaa kasvillisuuteen periaatteessa samalla tavalla, joskin vaikutukset voivat olla vähäisemmät sen vuoksi, että kesäravintoa on runsaammin tarjolla. Havainto voi helpottaa, mutta tuskin kuitenkaan ratkaisee suojelun, tutkimuksen ja poronhoidon ristiriitoja (esim. Mallan luonnonpuisto).

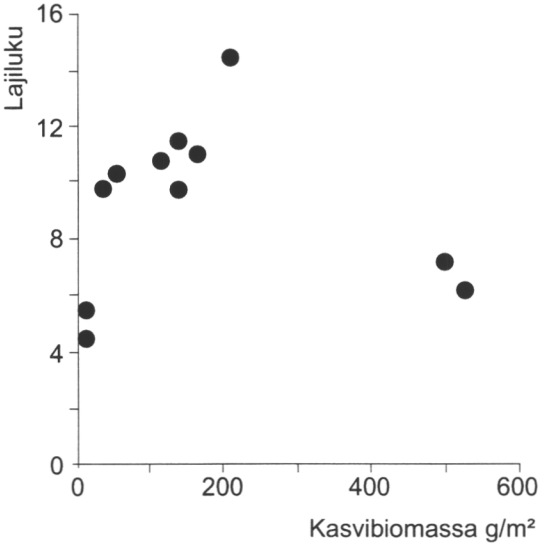

Kuva 1. Keskimääräinen kasvien lajiluku 2 500 cm² kohti eri teholla laidunnetuissa jäkäliköissä Luoteis-Lapissa (Helle ja Aspi 1983).

Niissä on kysymys paitsi luonnonsuojelubiologiasta ja tutkimuksen intresseistä myös maisema-arvostuksista. Esimerkiksi koskematon ja poron laiduntama ja riipimä tunturikoivikko poikkeavat selvästi toisistaan. Tunturikoivun taimia syntyy runsaasti metsänrajalle asti intensiivisessä kesäkäytössä oleville alueille, mutta myös taimien kuolleisuus on korkea lehtien tultua riivityiksi (Helle ym. 1998). Laidunnus aiheuttaa sukkession pysähtymisen. Kaksikymmentä vuotta laiduntamatta olleelle alueelle taimia syntyy vähemmän maanpintaa peittävän sammalen ja jäkälän vuoksi, kun taas siellä taimien säilyvyys on parempi. Valinta on tällöin tehtävä harvan "omenapuuasennon" ja tiheän "pusikon" välillä (Oksanen ym. 1995).

3 Mikä on "luontainen" porotiheys

Jäkäläisten kasvupaikkojen jäkäläbiomassoihin vaikuttavat monet tekijät. Niistä tärkein on kuitenkin jäkälälaidunta kohti laskettu porotiheys, joka selittää paliskunnittaisessa tarkastelussa lähes 60 % jäkälämäärän vaihtelusta (Kumpula ym. 2000, kuva 2). Laidunnusvaikutusten "luonnollisuutta" arvioitaessa kysymys palautuu eläintiheyteen. Poron villin kantamuodon tunturipeuran luontaisista tiheyksistä ei ole kuitenkaan oikeastaan minkäänlaista tietoa. Nykyiset kannat sekä Etelä-Norjassa

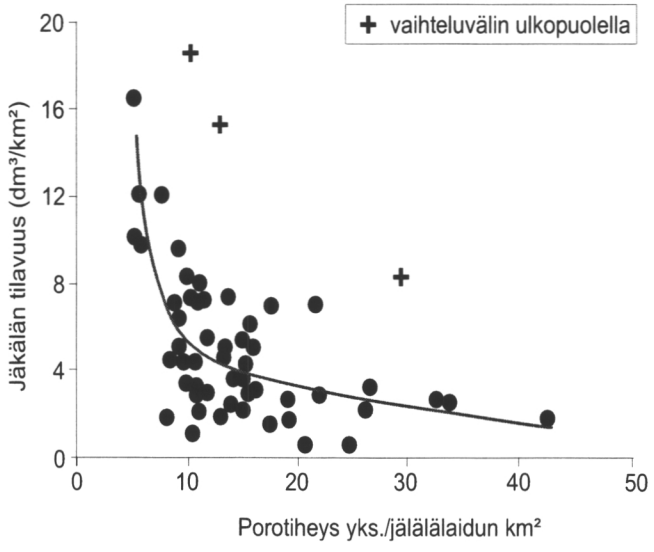

Kuva 2. Jäkälikön kunnon riippuvuus jäkälälaidunta kohti lasketusta porotiheydestä (Kumpula ym. 2000).

että Kuolan niemimaalla ovat ihmisen säätelemiä. Peura oli tärkeä saaliseläin jo varhain esihistoriallisella ajalla, jolloin kantaan vaikuttivat myös suurpedot, lähinnä susi.

Teoreettiset mallit osoittavat, että tundran kaltaisessa niukkatuottoisessa ekosysteemissä pedot (onko koskenut myös ihmistä?) eivät pysty säätelemään saaliseläinkantoja, vaan kannan säätely tapahtuu laidunten kantokyvyn välityksellä (Oksanen 1990, Oksanen ja Ranta 1993). Tästä puolestaan seuraa, että peurojen laitumet ovat voineet olla ajoittain, varsinkin pitkien peuroille edullisten sää- ja ilmastojaksojen aikana, hyvinkin kuluneita. Kannan ollessa aallonpohjassa vaikutukset ovat voineet olla paikallisesti merkittäviä laidunnuksen keskittyessä; avomaastossa elävä tunturipeura on poron tavoin sosiaalinen laumaeläin. Laiduntamattoman ja ankarasti laidunnetun ja tallatun kasvillisuuden mosaiikki on tyypillistä suurissa laumoissa elävien tundrakaribujen kesälaitumille (Manseau ym. 1996). Havumetsäalueella sen sijaan laidunten kantokyky ei ole säädellyt peurakantaa yhtä itsestään selvästi. Jos sudella on useita saaliseläinlajeja, saalistuspaine pysyy korkeana myös peurojen kohdalla, ja peurakanta pysyy suhteellisen harvana.

Nykyporonhoitoon verrattuna huomio kiinnittyy kahteen seikkaan. Toinen niistä liittyy porotiheyksiin ja niiden vaihteluun. Silloin kun kysymys on luonnonlaitumilla elävistä poroista, kannanvaihtelut ovat todennäköisesti suunnilleen samaa suuruusluokkaa kuin avotunturissa

eläneillä villeillä tunturipeuroilla, tosin sillä varauksella, että porojen liikkuma-alan suppeus (esteaidat paliskuntien ja valtioiden välillä) saattaa lisätä vuosivaihteluita. Esimerkiksi Käsivarren paliskunnassa kokonaisporoluku on vaihdellut viimeisten 40 vuoden aikana 4 500 ja 20 000 välillä. Laidunten kulumisen kannalta ero on varmastikin merkittävä, mutta ei ehkä niin suuri kuin lukujen perusteella voisi päätellä. Poroluvun huippu ajoittui 1980-luvun lopulle, jolloin takana oli 15 porojen kannalta poikkeuksellisen helppoa talvea. Lunta oli suhteellisen vähän, minkä vuoksi laidunnus jakautui laajalle pinta-alalle. "Normaaleina" ja varsinkin poikkeuksellisen vaikeina talvina kaivu keskittyy sen sijaan suhteellisen suppeille alueille, joilla myös laidunnuksen merkit näkyvät selvästi alhaisemmista poroluvuista huolimatta. Kannan huippua seurannutta romahdusta eivät edeltäneet vasatuoton aleneminen ja kuolleisuuden kasvu, mitä yleensä pidetään merkkinä laidunten kantokyvyn ylittymisestä. Myöhemmin on käynyt ilmi, että vuotuinen kannanmuutos oli kaikkein selvimmin yhteydessä NAO-ilmiöön (North Atlantic Oscillation), joka vaikuttaa talvien lämpötiloihin, sademääriin ja tuulisuuteen sekä niiden välityksellä ravinnon saatavuutta säätelevään lumen laatuun (Helle ym. 2001). NAO:n vaikutusta todennäköisesti lisäsi huippuporolukujen aikana tapahtunut laidunten kuluminen, joka voi tulla näkyviin useiden vuosien viiveellä jäkälän hitaasta kasvunopeudesta johtuen.

Toinen näkökohta koskee talviruokinnan vaikutuksia. Talviruokinta voi järkyttää edellä kuvattua pitkällä aikavälillä toteutuvaa tasapainotilaa. Kysymys on silloin nimenomaan ruokinnan intensiteetistä. Jos porolukua pidetään ruokinnan avulla keinotekoisen korkealla, seurauksena on väistämättä laidunten kuluminen (Helle ym. 1998). Jos taas poroluku on oikein mitoitettu ja ruokinnalla pyritään parantamaan vain talven yli elätettävien porojen kuntoa tai helpottamaan paimennustyötä, laidunten kuluminen ja siitä johtuva syvenevä ruokintakierre vältetään.

4 "Tragedy of commons" poronhoidossa

Suomen poronhoidossa pyrkimyksellä kestävyyteen on pitkät perinteet: sen asetti tavoitteeksi juuri kestävyys-sanaa käyttäen Keisarillisen Senaatin Porolaidunkomissiooni vuonna 1914 tyytymättömänä toteamaansa ylisuurten poromäärien aiheuttamaan laidunten kulumiseen. Nykyisin valtiovallan porotalouden kestävyydelle asettamat tavoitteet kohdistuvat, aivan kuten 85 vuotta sitten, ensisijaisesti ekologiseen kestävyyteen (ennen puhuttiin laidunten riittävyydestä) (Työryhmämuistio 1999), ja sitä koskevia määräyksiä on myös poronhoitolaissa. Tehdyt

laiduntutkimukset ja laidunten tilan seurannat osoittavat kuitenkin, että tavoitteessa ei ole onnistuttu (esim. Kärenlampi 1973, Helle 1980, Mattila 1981, Kautto ym. 1986, Kumpula ym. 1998a, 2000).

Porojen talvilaitumet ovat tyyppiesimerkki monen kasvilajin laidunekosysteemistä. Halutuimmat ravintokasvit tulevat käytetyiksi loppuun, jos niiden saatavuudella ei ole vaikutusta kasvinsyöjien kuolleisuuteen tai lisääntymiseen (Noy-Meir 1981). Poron kohdalla kysymys on poronjäkälän ja sille vaihtoehtoisen ravinnon suhteesta. Poronhoitoalueen eteläosissa jäkälikön kuluneisuus johtuu siitä, että jäkäläisten metsätyyppien osuus maa-alasta on pieni verrattuna aiemmin luonnontilaisten metsien luppovaroihin tai nykyiseen talviruokintaan. Suuressa osassa eteläistä poronhoitoaluetta jäkäliköt todettiin erittäin kuluneiksi jo 1900-luvun alussa (Keisarillisen porolaidunkomissioonin mietintö 1914).

Pohjoisempana jäkälälaidunten kuluminen on nuorempaa perua, ja kysymys voi olla myös laidunresurssin yhteiskäyttöön (commom-pool regime) liittyvistä ongelmista. Mitä suurempi on yhden omistajan, ruokakunnan tai kylän poromäärä, sitä suuremman hyödyn ne saavat yhteisten laidunvarojen tuotosta, mistä voi olla seurauksena kilpailu porokarjan kasvattamisessa. Kaikki tietävät, että se ei voi jatkua loputtomiin, vaan seurauksena on yleinen kannan romahtaminen. Se ei kuitenkaan muuta omistussuhteita ja suuren porokarjan omistaja säilyttää suhteellisen etunsa.

Andrejevin (1971) mukaan porojen ylilaidunnus (jäkälän tuotto alle optimin) on yleistä Skandinaviasta Beringin salmelle. Paine (1992) näkee ylilaidunnuksessa piirteitä "tragedy of commons" -ilmiöstä, joskin palauttaa kysymyksen valtion rooliin laidunmaiden hallinta- tai käyttöoikeuksista. Toisaalta poronhoidon piiristä löytyy esimerkkejä myös siitä, että tämä Hardinin (1968) popularisoima myytti yhteisomistuksen tai -käytön universaalista epäonnistumisesta ei pidä paikkaansa (Riseth 2000). Ostrom (1990) ja monet muut tutkijat hänen jälkeensä ovat analysoineet suuren määrän muita luonnonvarojen käytön tapaustutkimuksia, joissa yhteisön harjoittama luonnonvarojen käyttö on ollut kestävää ja todenneet, että onnistumisten taustalla on samoja yhteisiä periaatteita, joskin yhtenäinen teoria epäonnistumisista ja onnistumisista edelleen puuttuu.

Ekologiseen kestävyyteen liittyvät ongelmat monimutkaistuvat, kun mukaan tulevat muun maankäytön aiheuttamat muutokset laiduntilanteessa. Suomessa harjoitettavan porotalouden erityispiirre on sen voimakas painottuminen metsäisille alueille. Puuntuotannon aiheuttamat muutokset on näihin asti otettu poronhoidon piirissä "annettuina", eikä niiden yhteydessä ole puhuttu poronhoidon ekologisesta tai taloudelli-

sesta kestävyydestä. Ongelma on tällä hetkellä ajankohtainen Muonio-Salla-linjan pohjoispuolella pyrittäessä kestävään, luonnonlaidunten varassa toimivaan poronhoitoon, ja siihen on törmätty myös erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmia tehtäessä. Osalla niistä kysymys ei ole metsätaloudesta vaan muusta maankäytöstä ylipäänsä.

5 Esimerkki Norjasta

Vaikka poronjäkälän (tai muu ravintokohde), poron ja poronhoitajan muodostama alaekosysteemi on luonnontieteellisesti yksinkertainen, siitä ei seuraa, että poronhoitajayhteisössä ja sen suhteessa muuhun yhteiskuntaan vallitsevat lainalaisuudet olisivat vastaavalla tavalla yksinkertaisia. Tämä on yksi perussyy siihen, miksi poronhoidon biologista perustaa koskeva faktatieto ei muutu tai muuttuu vain hitaasti automaattisesti uusiksi, kestävämmiksi käytännöiksi. Aihepiiriä on käsitelty laajasti luonnonvarojen käyttöä koskevissa tutkimuksissa (mm. Ludwig ym. 1993, Birkes ym. 1998).

Risethin (2000) ja Risethin ja Vatnin (2000) tekemät tutkimukset Norjan poronhoidosta ovat valaisevia esimerkkejä siitä, minkäläiset tekijät viime kädessä vaikuttavat laidunten käyttöön. Vertailtavina oli Etelä- Norjan (Rørosin alue) ja Pohjois-Norjan (Finnmark) poronhoito. Poronhoitajat ovat molemmilla alueilla saamelaisia, joilla on poronhoidon suhteen yhteinen kulttuuritausta, samoin työmenetelmät. Tästä huolimatta kehitys on johtanut aivan erilaisiin strategioihin: Eteläl-Norjassa tuoton maksimointiin vakiinnuttamalla poroluku kestävälle tasolle, Pohjois-Norjassa puolestaan porolukujen maksimointiin laidunten nopeasta kulumisesta huolimatta. Etelä-Norjan poronhoidon he rinnastivat henkivakuutukseen, kun taas pohjoisen poronhoidossa oli piirteitä "vangin dilemmasta"; sillä kuvataan peliteoreettista päätöksenteon vaikeutta tilanteessa, joissa toisten ratkaisuja ei tiedetä.

Taustalla on molemmissa tapauksissa työvoimarajoitteen poistanut "moottorikelkkavallankumous". Koska porot voidaan tarvittaessa koota nopeasti, entisen kaltainen tiukka paimennus ei ole ollut enää tarpeen. Tämä on lisännyt yhteistyötarvetta eri poronomistajien ja kylien sekä muiden maan käyttäjien välillä esimerkiksi laidunten käyttöä ja porolukuja koskien. Etelässä tarvittavaa poronhoidon yhteisiä tavoitteita ajavaa yhteistyökykyä ja muuta sosiaalista pääomaa löytyi enemmän kuin pohjoisessa. Tärkeäksi osoittautuivat myös poronhoitajien sekä porohallinnon ja viranomaisten luottamukselliset suhteet, samoin (esim. porolukuja koskevien) päätösten hyväksyttävyys ja legitimiteetti. Luonnonoloilla oli merkitystä siinä mielessä, että porolukujen kasvattami-

nen oli tyypillistä laajoilla, yhtenäisillä laidunalueilla, joilta puuttuivat luonnolliset rajat.

Suomessa etelä-pohjoinen vertailu ei ole mielekäs sen vuoksi, että etelässä poroluvut on vakiinnutettu nykyiselle tasolleen jo 30 vuotta sitten aloitetun talviruokinnan avulla. Ylä-Lapissa, missä sekä laidunten kunnossa että tuottavuudessa on huomattavia alueellisia eroja (Kojola ym. 1995, Kumpula ym. 1998a, 1998b), vastaavanlainen tarkastelu voisi tuoda uutta näkemystä pyrittäessä yhdistämään poroa koskeva luonnontieteellinen perustieto kulttuuriseen ja taloudelliseen kestävyyteen.

Kirjallisuus

Andrejev, V. 1971. Porojen laidunmaat (venäjäksi). Porosymposiumi Rovaniemellä 26.–27.5.1971. Moniste. s. 111–122.

Birkes, F., Folke, C. & Goldin, J. (toim.) 1998. Linking social and ecological systems: management practices and social mechanism for building resilience. Cambridge University Press.

Brown, T. & Mikola, P. 1974. The influence of fruticose soil lichens upon the mycorrhizae and seedling growth of forest trees. Acta Forestalia Fennica 141. 23 s.

Grime, J.P. 1974. Vegetation classification by reference to strategies. Nature 250: 26–31.

Hardin, G. 1968. The tragedy of the commons. Science 162: 1243–1248.

Helle, T. 1980. Laiduntilanteen muutokset ja riskinotto Suomen poronhoidossa. Lapin tutkimusseuran vuosikirja 21: 13–21.

— & Aspi, J. 1983. Effects of winter grazing by reindeer on vegetation. Oikos 40: 337–343.

— , Kajala, L., Niva, A. & Särkelä, M. 1998. Poron laidunnuksen vaikutus tunturikoivikoiden rakenteeseen. Julkaisussa: Hyppönen, M., Penttilä, T. & Poikajärvi, H. (toim.). Poron vaikutus metsä- ja tunturiluontoon. Tutkimusseminaari Hetassa 1997. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 678. s. 132–141.

— , Kojola, I. & Timonen, M. 2001. Lumipeitteen vaikutus porokannan vaihteluihin Käsivarren paliskunnassa ja sen yhteydet Pohjois-Atlantin säävaihteluihin (NAO). Suomen Riista 47: 75–85.

Kautto, A., Nieminen, M. & Kärenlampi, L. 1986. Jäkäläisten talvilaidunten kunnon muutos Suomen poronhoitoalueella 1972–1983. Poromies 53 (3): 28–34.

Keisarillisen porolaidun komissioonin mietintö 1914. Komiteanmietintö 14:2.

Kojola, I., Helle, T., Niskanen, M. & Aikio, P. 1995. Effects of lichen biomass on winter diet, body mass and reproduction of semi-domesticated reindeer Rangifer t. tarandus in Finland. Wildlife Biology 1 (1): 33–38.

Kumpula, J., Colpaert, A. & Nieminen, M. 1998a. Talvilaitumet ja niiden kunto poronhoitoalueella. Julkaisussa: Hyppönen, M., Penttilä, T. & Poi-

kajärvi, H. (toim.). Poron vaikutus metsä- ja tunturiluontoon. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 678: 122–131.

— , Colpaert, A. & Nieminen, M. 1998b. Reproduction and productivity of semidomesticated reindeer in northern Finland. Canadian Journal of Zoology 76: 269–277.

— , Colpaert, A. & Nieminen, M. 2000. Condition, potential recovery rate, and productivity of lichen (Cladonia spp.) ranges in the Finnish reindeer management area. Arctic 53 (2): 152–160.

Kärenlampi, L. 1973. Suomen poronhoitoalueen jäkälämaiden kunto, jäkälämäärät ja tuottoarvot vuonna 1972. Poromies 40 (3).

Ludwig, D., Hilborn, R. & Walters, C. 1993. Uncertainty, resource exploitation, and conservation: Lessons from history. Science 260: 17, 36.

Manseau, M., Huot, J. & Crete, M. 1996. Effects of summer grazing by caribou on composition and productivity of vegetation: community and landscape level. Journal of Ecology 84: 503–513.

Mattila, E. 1981. Survey of reindeer winter ranges as a part of the Finnish National Forest Inventory 1976–1978. Communicationes Instituti Forestalis Fenniae 99(6): 1–74.

Noy-Meir, I. 1981. Responses to the abundance of mammalian herbivores. Julkaisussa: Jewell, P & Holt, S. (toim.). Problems in management of locally abundant wild animals. Academic Press, New York. s. 233–246.

Oksanen, L. 1990. Predation, herbivory and plant strategies along gradients of primary productivity. Julkaisussa: Tilman, D. & Grace, J. (toim.). Perspectives on plant competition. Academic Press, New York. s. 445–474.

— & Ranta, E. 1993. Plant strategies along mountain vegetation gradients: a test of two theories. Journal of Environmental Science 3: 175–186.

— , Moen, J. & Helle, T. 1995. Timberline patterns in northernmost Fennoscandia: the relative importance of climate and grazing. Acta Botanica Fennica 153: 93–105.

Ostrom, E. 1990. Coverning the Commons. The evolution of institutions for collective actions. Cambridge University Press, Cambridge, USA.

Paine, R. 1992. Social construction of the "tragedy of commons" and Saami reindeer pastoralism. Acta Borealis 9(2): 3–20.

Riseth, J.-Å. 2000. Sami reindeer management under technological change 1960–1990: implications of common-pool resource use under various natural and institutional conditions. Agricultural University of Norway, Ås. Doctor Scientarium Thesis 2000:1.

— & Vatn, A. 2000. A Perspective at the SAMI-Norwegian Case of Co-Management in the Reindeer Industry – Regional Failure and Success at the End of the Old Millenium. Presented at "Constituting the Commons," the eighth annual conference of the International Association for the Study of Common Property, Bloomington, Indiana, USA, May 31–June 4, 2000.

Työryhmämuistio 1999. Porotaloustyöryhmän muistio. Maa- ja metsätalousministeriö, työryhmämuistio MMM 1999:6. 97 s.

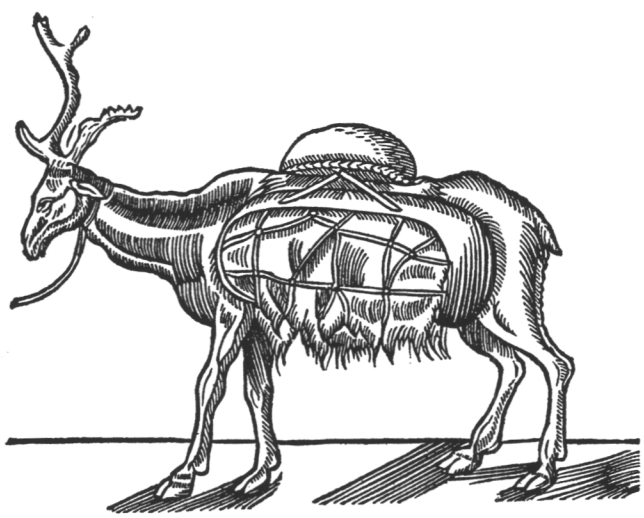

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 67–68.

Kommenttipuheenvuoro Timo Helteen esitelmään "Luonnollista vai ihmistoimintaa: poron laidunnusvaikutukset luonnonsuojelu- ja erämaa-alueilla"

Matti Särkelä

Timo Helle on toisessa yhteydessä aiemmin tuonut ilmi porotalouden suuren sosiaalisen kestävyyden. Jos muistan oikein, hän on maininnut, että sata vuotta sitten porotaloudesta sai toimeentulonsa Suomessa noin 7 000 perhettä. Poronomistajia oli vielä ennen EU:ta ja sen mukanaan tuomaa eläinkohtaista tukea (tietty eloporomäärä määritelty tuen saamisen ehdoksi) 7 000 henkilöä ja tänään noin 5 800 henkilöä.

Porotalous on pitänyt puoliaan paljon paremmin kuin maa- ja metsätalous, joiden tarjoamat työpaikat ovat laskeneet vielä hurjemmin. Huomattavaa on, että kaikilla näillä aloilla on hyödynnetty uutta teknologiaa: maataloudessa traktoria ja lypsykonetta, metsätaloudessa harvesteria ja motoa ja porotaloudessa moottorikelkkaa, radiopuhelinta ja helikopteria.

Porotalouden suhtautuminen erämaa-asioihin on myönteinen. Erämaalaki toi porotaloudenkin kaipaamaa vaihtelua pohjoisen metsiin; metsät eivät palvele pelkästään metsätaloutta, vaan niillä on myös muita käyttäjiä ja arvoja. Tosin huolta on toisinaan herättänyt ultraerämaasuojelu, jolloin ollaan usein sulkemassa erämaista pois perinteiset elinkeinotkin. Ehkä ultraerämaa-ajattelu sopii niiden maiden erämaihin, joissa ei ole vastaavia elinkeinoja kuten porotaloutta.

Helle toi esiin sen mahdollisuuden, että poronhoitajilla voi olla tulevaisuudessa enemmän päätäntävaltaa alueidensa maankäyttöön – osaavatko he sitten vastuunsa yhteisöllisenä elinkeinona oikein kantaa? Johtaako tämä kenties ylilaidunnukseen? Kysymys on hyvä. Siihen on yritettävä vastata heti.

Yhteisö toimii oikein ja vastuullisesti, jos se on tehtäviensä tasalla, mutta sitä se ei aina ole. Poroyhteisön, paliskunnan toimintaa voivat rapauttaa useat tekijät:

1) Elinkeinon sisältä tuleva epäterve yksilöllisyys, mikä rikkoo yhteisöllisyyttä.
2) Hallintokoneisto tekee päätöksiä, jotka eivät tue yhteisöllisyyttä.
3) Muu maankäyttö. Mikä vastuu jää poronhoidolle, kun muut tahot hyödyntävät luontoa tulosvastuullisesti porohoitajien nenän edessä. Muut eivät vähennä toimintojaan samassa suhteessa kuin poronhoitajat määrätään laskemaan porolukujaan ympäristön säästämiseksi.

Poronhoidon huomioonottamisessa ollaan poronhoitajien mukaan vaiheessa, jossa poronhoitajia "kuullaan, muttei kuunnella". Valtaa poronhoidolle päättää laidunalueidensa maankäytöstä "ollaan niin kuin antavinaan

ja poronhoito on niin kuin valtaa käyttävinään, mutta mitään suurta vaikutusta poronhoidolla ei tosiasiassa ole". Näen asian samoin kuin Helle, paliskunnille on annettava valtaa ja vastuuta asioiden hoitamisessa. Näin niiden toiminta tulee uskottavammaksi niiden itsensä ja muiden silmissä. Olisi mielenkiintoinen mahdollisuus antaa paliskunnan osakkaille tuleva eläinkohtainen tuki jaettavaksi paliskunnan, yhteisön parhaaksi katsomalla tavalla. Voisiko tämän *porkkanan ei kepin antamisen* jälkeen esittää paliskunnille *toiveen* käyttää luontoa ja erämaita kestävästi? Johtaisiko tämä hyvään lopputulokseen? Olemmeko poroihmiset tähän kypsiä? Sitä on vaikea sanoa, mutta tätä voitaisiin kokeilla.

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 69–85.

Lapin erämaat ympäristöfilosofin silmin

Leena Vilkka

1 Johdanto

Tarkastelen erämaakysymystä oman tieteenalani, ympäristöfilosofian ja -etiikan näkökulmasta, ja siinä erityisesti biosentrisen etiikan eli luonnon itseisarvojen ja eläinten oikeuksien näkökulmasta. Se on myös hyvin henkilökohtainen tapani hahmottaa ja kokea erämaat. Olen pitkälti juuri siksi innostunut ympäristöfilosofiasta, että se on parhaiten vastannut omaa luonnon kokemiseni tapaa. Minulta puuttuu lähes kokonaan sekä perinteinen biologinen että yhteiskunnallinen kiinnostus luontoon, myös pohjoiseen erämaaluontoon. Olen kuitenkin myös perinteisen filosofian kentällä outo lintu, koska olen kiinnostunut luonnosta ja eläimistä enemmän kuin ihmisenä olemisesta. Kiinnostukseni luontoon on siis auttamattoman ympäristöfilosofista luonteeltaan, perimmäisiä kysymyksiä peilaava, enemmän kysyvä kuin vastaava, enemmän pohtiva kuin faktoihin pidättäytyvä, enemmän spekuloiva kuin eksakti.

Ympäristöfilosofia on kuitenkin kaiken luonnon hahmottamisen takana ja se vaikuttaa todellisuuteemme usein enemmän kuin faktatietomme. Ympäristöfilosofia on yleensä tiedostamatonta. Harva luonnontieteilijä tai yhteiskuntatieteilijäkään tiedostaa oman tieteenkenttänsä ympäristöfilosofiset, luontoon liittyvät sitoumukset, olettamukset ja arvot. Näin siitäkin huolimatta, että yksikään tieteenala ei niistä ole vapaa.

Filosofia on oppi ajattelusta, tiedon muodostuksesta, tietämisestä ja tiedon rajoista. Se on myös oppi olemassaolosta ja tietoisuudesta sekä arvoista ja etiikasta. Näin määritellen ympäristöfilosofia on puolestaan oppi ympäristöä koskevista ajattelutavoista ja tiedon muodostuksesta, luonto- ja eläinkäsityksistä, luonnon olemassaolon tavoista ja eläinten tietoisuudesta sekä ympäristöarvoista ja eettisestä suhteestamme luontoon.

Suomalaista erämaakeskustelua on epäilemättä vaivannut sen filosofiattomuus. Ympäristöfilosofialla on kuitenkin uskoakseni paljonkin annettavaa erämaakeskustelulle ja erilaisten eläin- ja luontokäsitysten esiin tuomiselle. Jokainen erämaasuunnittelija nojaa johonkin erämaakäsitykseen ja suunnittelufilosofiaan. Asiantuntijan on hyvä tiedostaa oman ajattelunsa ja muodostamiensa käsitysten filosofiset ja eettiset perusteet. Ja tiedostaa myös, että muilla osapuolilla voi olla erilaisia luontokäsityksiä ja filosofioita. Kaiken toiminnan taustalla on käsityksemme ihmisestä ja maailmasta sekä suhtautumistapamme eläimiin ja luontoon. Erämaihin liittyvät monet konfliktit ovat seurausta erilaisista erämaamielikuvistamme, mielenmaisemistamme, erilaisista filosofioista, erilaisista tavoista hahmottaa maailmaa.

Määrittelen erämaafilosofian ylipäänsä opiksi erämaita koskevista luontokäsityksistä sekä erilaisista erämaihin liittyvistä arvottamis- ja ajattelutavoista. Erämaafilosofia voidaan jakaa antroposentriseen ja biosentriseen puoleensa, edellisen pohtiessa ihmisen erämaihin liittämiä (ihmiskeskeisiä, ihmislähtöisiä) arvoja, arvostuksia ja asenteita, kun taas biosentrinen erämaafilosofia pohtii enemmän luontokeskeisiä arvoja ja asenteita, myös sitä, miten luonto vaikuttaa ihmiseen, millaisia rajaehtoja erämaaluonto asettaa ihmisyydelle, mitä tunturit ja sudet puhuvat ihmiselle.

Erämaa on ihmisen mielenmaisema, mutta mielikuvamme erämaista voi olla enemmän tai vähemmän luontolähtöinen tai resurssikeskeinen. Se, miten suhtaudumme erämaihin, miten vastaamme kysymykseen 'mitä erämaat ovat', säätelee siis myös käytännön toimintaamme erämaissa. Onko erämaa henkinen kotimme vai ulkoinen, hyväksikäytettävä luonnonvara?

2 Erämaa ihmisen mielenmaisemana

Ihmisen mielenmaisemassa erämaa on tietön, luonnontilainen, vanhojen puiden asuinsija, suden ja karhun valtakunta. Mielikuvista käydään kiistaa ja kauppaa. Kuka omistaa totuuden erämaista, kenen mielikuva on oikea? Kenellä on oikeus määrittää erämaisuuden kriteerit, se, mitä kutsumme erämaaksi? Millainen on suomalaisen suhde erämaaluontoon?

Taitava luonnon kuvaaja, joka on herätellyt suomalaisia luontorakkauteen, on ollut muun muassa Yrjö Kokko. Luonnon perustavanlaatuista merkitystä ihmisyksilölle Kokko pohti oivallettuaan, että poronkin on pitänyt kehittää sarvet suojatakseen yksilönoikeuksiaan suuressa laumassa.

Kokko kokee löytävänsä ystävällisiä, toisiinsa sopeutuvia ihmisiä Lapin erämaissa. Hän näkee kaupungistumisen kehityksenä, joka sortaa

yksilöä tehden hänet kylmäksi ja töykeäksi, kovaksi ja joukkosieluksi antamatta ihmiselle yksilöllistä vapautta.

Kaupunkilaisen vapaus naapurien uteliaisuudelta ja huolenpidolta on näennäistä. Tosiasiallisesti se sitoo yksilön massakäyttäytymiseen. Jos Kokko Helsingissä alkaisi käyttää kulkutienä oven sijasta ikkunaa, naapurit, jotka muutoin eivät edes tervehdi, puuttuisivat pian hänen elämäänsä. Kaupungissa saa olla rauhassa vain, jos käyttäytyy kuten kaikki muutkin, Kokko toteaa. Lapissa vain ajateltaisiin, että tuolla on omat syynsä kulkea tuolla tapaa, se olisi jokaisen yksityisasia (Kokko itse kulki ikkunasta siksi, että ei halunnut säikyttää erästä lintua).

Massakäyttäytymisen ongelmaksi Kokko näkee ihmisen sielun biologisen yksilöllisyyden. Kun ihminen menettää elinpiirinsä, reviirinsä, hänen biologinen minänsä kadottaa tasapainonsa. Näin ihmisen biologinen minuus joutuu yhä enemmän ristiriitaan yhteiskunnan kehityksen, kaupungistumisen myötä. Ihmiskunnan kehitys kaikessa materiaalisessa yltäkylläisyydessään ja teknologisessa hienoudessaan sortaa yksilöä:

> *"Olemmeko rikollisia? Perustamme elämämme ja päämäärämme niin yksipuolisesti materiaan, että pakotamme itsemme ja läheisemme koneitten orjiksi, vaikka ne vielä äsken olivat meidän palvelijoitamme. Olemmeko "kultaisen vasikan" tilalle hankkineet uuden epäjumalan, koneen? Unohdamme luonnonlait, joiden alaisia olemme. Emme tunne niitä kaikkia, meillä ei ole aikaa tutkia niitä ja kadotamme sielumme kauneuden, tasapainon."* (Kokko 1970, s. 106–107)

Nämä Yrjö Kokon ajatukset synnytti tunturiluonto. Onkin helppo yhtyä Kokon ajatuksiin siitä, että ihmisen sielu tarvitsee erämaita. Tarvitsemme enemmän erämaita ylläpitääksemme yksilöllistä vapauttamme kuin saadaksemme niistä materiaalista hyvää uusimmalla teknologialla. Yrjö Kokon mielenmaisemassa erämaa ei ole ensisijaisesti uusimmalla teknologialla hyödynnettävä luonnonvara vaan juuri biologinen välttämättömyys ihmisen psyykkiselle hyvinvoinnille. Elinvoimainen erämaaluonto on ihmisen henkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin perusta. Tästä erämaasta meidän on tunnettava vastuumme, säilyttääksemme ihmisyytemme, omanarvontuntomme, yksilöllisen vapautemme.

Henkilökohtaisessa erämaakuvassani määrittelen erämaan metsäiseksi alkuperäisluonnon tyyssijaksi. Erämaa on villieläinten ja puuvanhusten koti. Ennen kaikkea se on unelmani siitä, että jossain on vielä koskematonta, sivilisoimatonta, omalakista luontoa. Mielikuvieni erämaassa ihmisen jälki on pieni, ihmislähtöinen äänimelu on poissa, erämaassa luonto puhuu ihmiselle. Lappi on erämaa, jossa pitää olla sijansa kuulla tunturien puhetta, se on pyhä maa, suden maa.

3 Pyhä maa

Lapin kansan jumalia ovat olleet puut ja kivet. Ne miellettiin tunteviksi olennoiksi. Pyhiä kiviä saamelaiset kutsuivat seidoiksi. Seita toimi myös perheen suojelushaltiana. Jumaluus asuu tuntureilla. Seita, suuri kivenjärkäle, on tunturien suuri jumala. Pyhiä tuntureita ovat olleet Utsjoen Rastekaise, huipullaan kaksi isoa kiveä (Harva 1965). "Pyhä rauha ja äänettömyys asuu suuressa erämaassa", kuvaa Paulaharju (1947, s. 130) Lapin yötöntä yötä. Samoin kuin Jahve johdatti kulkijoita tulipatsaana Siinainvuorella, Lapin erämaassa on matkaoppaana keskiyön aurinko tunturin yllä.

Kun korostetaan alkuperäiskansojen luonnon oikeuksia, heidän perinteisiä poronhoidon ja eränkäynnin elintapojaan, mielestäni ei saisi unohtaa alkuperäistä luontosuhdetta. Pohjoisissa erämaissa ihmisen suhde luontoon on ollut voimakkaasti panteistinen. Sodankylän erämaiden alkuperäiskansaa Paulaharju on kuvannut, tosin ei ehkä kovin arvostavaan sävyyn:

> *"Kohta samoja karvapakanoita kuin muutkin metsän eläimet he olivat, metsän elävien nahoissa liikkuivat ja palvelivat epäjumalia – omia jumaliaan, joita isätkin olivat palvelleet."* (Paulaharju 1947, s. 39)

Kristinuskon myötä vanha Lappi hävisi, lapinkodat vaihtuivat taloiksi, lapin kieli katosi. "Mutta vanhat isien jumalat seisoivat vakavina vahvoilla sijoillaan ja vartioitsivat kadonnutta kansaansa... Kaikkein ylpeimpinä katselevat pyhät tunturit" (Paulaharju 1947, s. 39). Paulaharju kuvaakin tunturin elävänä ja tuntevana olentona, jossa kulkija voi kokea erämaan tarkkailevan itseään:

> *"hiljainen erämaa katsoo sinuun kuin suuri, kummastunut silmä, ja tunturin herkkä korva näyttää kuulevan pienimmänkin liikkeesi... On kuin koko erämaassa olisi pyhä, hiljainen hartaushetki, johon taivas ja maa äänettöminä näyttävät yhtyvän... Suuri tunturimaa ei nuku, eikä se torkukaan. Se vain vaipuu hiljaisuuteensa ja kaikilla aisteillaan sitä herkemmin tuntee, kuulee ja näkee."* (Paulaharju 1947, s. 136–137)

Erämaan suhdetta ihmiseen Paulaharju kuvaa seuraavasti: "Mutta pikkuinen olet. Olet vain vaivainen vaeltajaparka, jonka tämäkin suuri jumalanluonto saattaa hyvin helposti taamoa. Luulet kyllä olevasi luonnon herra, mutta pian saat huomata, että suuri luonto on sinunkin herrasi" (Paulaharju 1947, s. 137). Paulaharjun kuvauksissa Lappi on Jumalan suuri ja koskematon erämaa, hiljainen, rannaton tunturien maa.

Saamelaisilla on toki oikeus määrittää itse itsensä ja nähdä alkuperäiskansan oikeutensa Lapin laajoihin luonnonvaroihin. Mielestäni olisi kuitenkin muistettava, että sille alkuperäiskansalle, vanhalle Lapin kansalle, luonto ei ollut yhtä kuin luonnonvara, elinkeino tai taloudellinen resurssi vaan erämaaluonto oli pyhä, jumalien asuinsija. Siihen alkuperäiseen luontosuhteeseen kuului erämaaluonnon kunnioitus ja palvonta.

Kovin kaukana tällaisesta alkuperäisyydestä näen nykyisen porotalouden tuhatpäiset tokat, teurastettaviksi vientiin eurooppalaiselle, aasialaiselle tai amerikkalaiselle kuluttajalle. Ei ainakaan pidä ihmetellä, jos näillä kuluttajilla on omat vaateensa hyvästä eläinten pidosta, omat käsityksensä porojen ja susien elämän arvosta. Lappi ei voi elää muusta maailmasta erillään, mutta se voisi kaivaa voimavarakseen alkuperäisen luontoa kunnioittavan elämäntapansa ja olla siinä muille esimerkkinä. Tämän hetken viestit pohjoisen luontosuhteesta kertovat pikemminkin vanhojen luontoa ja eläimiä kunnioittavien perinteiden katoamisesta länsimaiden brutaalien "luonto on luonnonvara", "luonto on elinkeino", "luonto on taloudellinen resurssi" iskulauseiden alle.

Lapin erämaat ovat arvokkaampia laajana, koskemattomana, hiljaisena, pyhänä jumalanluontona, rannattomina tuntureina kuin kauppatavaraksi alistettuna, kulutushyödykkeiksi muutettuina Lapin tuotteina. Nykyisin Lapin epäjumalia eivät ole pyhät seidat vaan rahan ja materian yletön palvonta.

Panteismi, usko Luontoon Jumalana, korkeimpana voimana, on myös oma uskontoni enkä koe muinaisten saamelaisten uskomuksia lainkaan itselleni vieraiksi. Itsellänikin oli lapsena kirkkokivi, kirkkaan puron varrella sammalpeittoinen kolmionmuotoinen kivi, jonka vieressä oli laakea kivi, jonka päälle kiipesin. Luonto on pyhä, syvän hengellisen kokemisen paikka ja sellaisena kunnioitettava.

4 Suden maa

Pohjoista Lappia on kuvattu myös suden maaksi. Suden maassa ei tapaa ihmisiä, mutta seutuja tuntematon ei löydä myöskään suden pesää. Kuollutta ja hiljaista on kaikki, tuuli vain laulaa iäisyyden lauluaan, kuvaa Yrjö Kokko (1970) suden maata.

Kolttien susimytologiaan on liittynyt uskomus, että susi on alun perin Jumalan koira tai Marian pojan koira eikä yhtä hyvää koiraa kellään muulla olekaan. Kuitenkin Jumala olisi kironnut suden sen syötyä peuran, joka oli luotu ihmistä varten. Kiroukseen liittyi taika, että suden piti syödä nimenomaan köyhän miehen poroja, jotta poromies suteen vihastuisi ja siksi sutta entistä enemmän vainoaisi (Itkonen 1948).

Omalla tavallaan kaunis kertomus suden elämästä Lapin erämaassa on Ahtelan (1916) tarina Io-huista kirjassaan Korven kamppailuja. Io-hui oli viisasta metsän väkeä ja siitä tulikin koko Lapin kuningas. Toisin kuin karhut, jotka joutuvat omaksumaan valmiit tiedot ja tavat, sudet ovat säännöistä vapaita, pääsevät itse kehittymään. Io-hui menetti kaikki omaisensa suuressa sudenajossa, jossa vuoroin kaatui ihminen, vuoroin susi. Io-huin pelasti hyväsydäminen, mustasilmäinen "ihmisellinen", joka syötti jahdista uupunutta sutta. Sittemmin Io-huita ja hänen laumaansa ei pystytty saavuttamaan: "Kun Pekka Aatsinki lähtee suden perään, on se suden hukka. Mutta Io-huita ajettuaan tulee Pekka Aatsinki takaisin ilman taljaa." Io-huin veri vetää kohti Nuorttia: "Mutta Io-hui, ystäväparka, minä tiedän, mihin sinun matkasi keväisin vie. Minä tiedän, minkä harjun kumpuloilla keväisin makaat, kun Lapin moniviikkoinen päivä omituista valoansa luo. Ja ehkä sen vuoksi lemminkin sinua niin, kun meidän lempiseutumme on sama, kun kummankin kaiho valtavasti samaan sydänmaahan liitää. Kun sinä olet tämän vuoksi niinkuin luuta minun luustani ja lihaa minun lihastani. Niin, Io-hui, eikö olekin ihana se seutu! Eikö ole mahtava se maa. Nuortti!" (Ahtela 1916, s. 14–15).

Oma Lapin kuvani ja erämaakäsitykseni, ehkäpä myös viehtymykseni susiin, juontaa juurensa varhaislapsuudesta. Vanhempani ovat pitkäaikaisia Lapin ystäviä. Oula Aikio oli isäni aseveli sodassa ja yhdessä Mairen kanssa perheystäviämme. Isäni on kuvannut päiväkirjassaan omaa Lappi-suhdettaan 1940-luvulla seuraavasti: "Lappi, katselen nyt revontulia. Näen itseni hiihtävän ajohärän edellä upottavassa lumessa. Ylläni palavat Pohjolan valot. Matalan männyn runko leikkaa varjollaan kimmaltavaa hankea. Äänetön erämaa huokuu kirkasta pakkasta. Vain poron jalkojen naksahtelu ja purevien hampaiden narina rikkoo hiljaisuutta."

Niin ikään isäni on kirjannut muistikuvan Petsamosta talvelta 1941 runossaan Suden huuto, joka kuuluu seuraavasti:

Vielä nytkin joskus ikävissäin
muistan erään yön ja Skietsamin
tuon Lapin laajan aavikon
missä moni poro onneton
kuuli suden huudon saalistavan.

Huuto jonka kuulin silloin
se ei ollut kutsu: kokoon
eikä ajojahtiin: kiinni poroon.
Mä hiihdin hiljaa jolloin
raskaat oli aatokseni.

Juuri kun nyt sydänsuru repi
kuului kaukaa suden ääni.
Se painui ytimihin asti,
surunvoittoisesti, julmasti
se kiiri lumiaavikolla.

Jos itse oisin huutanut
sama oisi sävel ollut.
Sama sävel suden laulun
siksi usein yksinäni kuulen
pitkän huudon, valituksen suden.

Isäni edustaa epäilemättä romanttista erämaasuhdetta, jossa erämaiden hyödyntäminen on toissijaista erämaakokemuksessa. Tuntureiden hiljaisuus, luonnonrauha, erämaaluonnon karuus ja kauneus, jopa samastuminen suteen värittävät hänen Lappi-kokemuksiaan, jotka epäilemättä ovat välittyneet omaankin luontosuhteeseeni jo varhaislapsuudessa perheemme Lapin matkoilta.

Tunturit puhuvat sille, joka kuuntelee. Isäni on kertonut, miten ihminen pääsee harvoin näkemään eläimiä erämaassa, mutta silti on tunne, että itse on erämaan katseen alla: "Autiossa erämaassa ylittäessä ohi jymiseviä koskia ja hetteisiä jänkiä tuntui kuin erämaa olisi katsellut silmillään kulkijaa" (R. Vilkka 1995, s. 43).

Susikokemuksiaan Lapista isäni on kuvannut muun muassa seuraavasti: "Eräällä mutarannalla huomasin jälleen suden leveät painallukset. Kesästä huolimatta sudet liikuskelivat rohkeasti. Ei ollut mitenkään miellyttävää kuulla tuo haikean karmiva... uuuuh uh ui... Sudet ovat olleetkin kovasti kiusana täällä tuntureiden maassa vuonna 1939. Nunnasessa kertoivat suden ahdistaneen tiellä postimiestä jopa keskellä päivää. Lassea [Lasse Sammallahti] sudenulvonta miellytti. Onhan hän syntynyt Lapin kansan keskuudessa ja elänyt pienuutensa jossain Kolarin mailla" (R. Vilkka 1995, s. 16).

Lapin vaelluksiaan isäni kuvaa omana onnekkuutenaan: "Mitä onkaan tuo kaupunkilaiselämä epäterveine tapoineen. Täällä salojen sydämissä puhaltavat raikkaat tuulet." Hän tuhahtaa ajatukselle ihmisestä luomakunnan herrana: "Mitä ihminen on noissa satoihin tuhansiin nousevissa asukasmäärissä. Massaa, massaa vain!" Kaupunkilainen näyttäytyy hemmoteltuna oliona, kun erämaassa voittona on säästyminen, häviönä sortuminen. Seuduilla, jossa karhu astelee, ovat ihmisenkin lihakset terästä, mieli kirkas, selvä ja puhdas. Isäni ei tunne sääliä 1930-luvun köyhää, karuissa luonnonoloissa elävää korpikansaa kohtaan vaan ihannoi heitä. Erämaiden ihminen on vahva, elinkelpoinen. Lapin kansan suureen lapsikuolleisuuteen isäni tuntui suhtautuvan linkolamaisen välinpitämättömästi: "Mitä kuolleisuuteen tulee, eikö olisi monelle maalle eduksi lause: vähän mutta hyvää" (R. Vilkka 1995, s. 17).

Isäni Lappi on lumoavan jylhää ja villiä erämaata, siellä on Suomen kauneimmat maisemat. "Vertailin luontoa Pohjolan asukkaaseen. Kuinka paljon sisältääkään näiden ihmisten sielu kauniita rotkoja, hymyileviä suvantoja, räätiköitä ja upottavia soita ja kuitenkin näyttäytyvät kuin tämä luontokin laajana ja avarana, salaisuutensa säilyttäneenä. Mutta niin luonto kuin Pohjolan asukaskin voi säilyttää sen vain, jos se säilyy sivistykseltä turvassa" (R. Vilkka 1995, s. 46).

Hänen kauhukuvanaan Lapista oli, miten sinne nousisi tunturihotelleja ja matkailijoita, jotka "saapuisivat autoillaan loistotietä pitkin ihailemaan Lapin hurmassaan suurta luontoa" (R. Vilkka 1995, s. 36). Ehkä on hyvä, ettei isäni korkean ikänsä ja sairauksiensa vuoksi ole enää moniin vuosiin voinut Lapissa kulkea. Eläköön edes hänen muistoissaan lajirikas, jylhä, koskematon Lapin erämaaluonto, suden maa, hänen nuoruutensa Lappi.

5 Porot ja pedot

Kuuluvatko sudet tänä päivänä Lapin luontoon? Kuuluvatko porot tulevaisuudessa Lapin luontoon? Tämä yhtälö, sudet ja porot yhdessä Lapin luonnossa, on toistaiseksi koitunut suden häviöksi. Käytännössä Lappi on ollut sudeton maa jo vuosikymmenet.

Suomalaisessa luonnonsuojelussa susi on kuitenkin säilyttänyt asemansa erämaisuuden symbolina. Susi on myös Lapin luontomatkailun voimakas symboli: Metsähallituksen Villi Pohjola -logossa päähahmona on ulvova susi.

Lapissa saattoikin kuulla suden huudon vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Vuosina 1929 ja 1939 toteutettiin Lapissa laajamittaiset susisodat. Susia tapettiin konekivääreillä lentokoneesta käsin. Maastoon sudet ajettiin piilopaikoistaan käsikranaateilla, kertoo Pentti Mäensyrjä kirjassaan Hukka huutaa.

Petovihalla onkin syvät juurensa Suomen kansan historiassa. Pedon surmaaminen on ollut miehinen uroteko. Pohjolan miehen luontosuhdetta kuvaa hyvin esimerkiksi Toivo Grönroos (1923, s. 31) kirjassaan Salojen taisteluista. Hän kertoo salojen viimeisten ilvesten, kuolevan suvun, kamppailusta. Haavoittunut, uupunut ilves "kaatui aholle ja katseessa villi, erämaan lapsen avoin ilme, kuolemanväsyneenä odotti vainoojiaan... Vielä kerran havahtui kuolemaantuomittu. Kohosi korkeille käpälilleen sähisten tuskasta ja raivosta... Surmattu on seutumme vanha ja ainoa ilvespari. Yksin vaeltaa metsissä nuori, hontelo pentu, ennemmin tai myöhemmin tavoittaa senkin vanhempainsa kohtalo. Villipedoista ei ole haittaa, laskekaa huoletta lampaanne salolle!"

Sudet ja porot eivät yksinkertaisesti sovi yhteen, kuten porotutkija Timo Helle erämaaseminaarin esitelmässä totesi. Mutta erämaa ilman susia on myös mahdoton ajatus. Erämaat ja sudet kuuluvat erottamattomasti yhteen. Susi on erämaan sielu. Ainakin omassa mielenmaisemassani suden huuto kuuluu ehdottomasti tuntureille. Lappi ilman susia on hengetön ja sieluton. Suurpedot ovat Lapin luontomatkailun ehdoton valtti tulevaisuudessa. Eurooppalaisesta luonnonsuojelun näkökulmasta sudet kuuluvat sinne, missä niiden luontaiset elinalueet ovat läpi historian olleet, pohjoiselle tundralle, jota myös maamme pohjoisin Lapin luonto edustaa.

Omana elinaikanani sudet tuskin saavat lupaa palata Lapin luontoon. Uskoakseni paluu kuitenkin häämöttää jossain tulevaisuudessa. Sitä ennen ihmisten on tunnustettava suden alkuperäisoikeus Lapin laajaan erämaaluontoon. Susi on rinnastettava alkuperäiskansoihin, jotka niin ikään vaativat oikeutta perinteisiin maa-alueisiinsa. Susi jos kuka on aito ja oikea pohjoisen asukas, Lapin alkuperäiseen luontoon kuuluva eläinlaji. Siksi sudella on oltava oikeutensa palata takaisin omille juurilleen, pohjoisen erämaihin.

Siidan erämaaseminaarin kommenttipuheenvuorossaan Matti Särkelä puolusti porotalouden oikeuksia Paliskuntain yhdistyksen näkökulmasta. Paliskuntain yhdistys onkin useissa kannanotoissaan korostanut, että pedot kuuluvat Lapin luontoon, mutta niiden aiheuttamat haitat yksityisomaisuudelle, porotaloudelle, on korvattava täysimääräisesti. Erityisesti mieliä on tuohduttanut 1 500 markan omavastuuosuus, jonka nyt on nähty rikkovan 30-vuotisen rauhanomaisen rinnakkaiselon poronomistajien ja petojen välillä (Särkelä 2000).

Tästä rauhanomaisesta rinnakkaiselosta olisin kyllä eri mieltä. Viimeiset kolmekymmentä vuotta on merkinnyt susien kannalta sitä, että niitä ei ole pesinyt Lapissa lainkaan. Epäilen, että porotalouden suhde suteen ei ole yksin korvausjärjestelmästä kiinni. Suden suojelua ja paluuta takaisin Lapin luontoon on edistettävä käyttäen myös muita keinoja kuin enemmän tai vähemmän petojen suojelun kannalta epäonnistuneita korvausjärjestelmiä kehittäen.

Jos porot ja sudet eivät mahdu samoille seuduille, silloin pitää taata myös susille riittävän laajat, porovapaat alueet. Ei koko Lappi voi olla yhtä elinkeinoa, porotaloutta, varten olemassa. Alueet pitää jakaa siten, että yksityisomistuksessa olevat porot laiduntavat tiettyjä, rajattuja alueita. Kansainvälisen luonnonsuojelun näkökulmasta on täysin käsittämätöntä, että edes pohjoisilla kansallispuistoalueilla susi ei saa elää. Kansallispuistojen ensisijainen tehtävä on luonnonsuojelu, erityisesti uhanalaisten lajien suojelu. Poro ei tällaisiin kansallispuistoissa suojeltaviin eläimiin kuulu, susi ja karhu sen sijaan kuuluvat.

On täysin ennenkuulumatonta, että Suomessa kansallispuistojen lajistosta on voinut päättää yksi elinkeinoharjoittajien ryhmä, varaten kansallispuiston poroille ja karkottaen sieltä sudet. Kansallispuistot ovat koko kansan omaisuutta, verovaroin ylläpidettyjä ja työllistettyjä, tarkoitettu suomalaisen luonnon erityispiirteiden suojelemiseen. Kansallispuistoissa kulkevat eläimet eivät voi eivätkä saa olla jonkun yksityisomaisuutta. Porot toki kuuluvat Lapin luontoon, kansallispuistoihinkin, mutta ei kaikkia poroja pidä nähdä lihantuotantokohteina ja elinkeinotoimintana. Porolle kuuluu yhtä lailla oikeus olla villi ja vapaa kuin sudellekin, edes kansallispuistoissa.

6 Virallinen erämaakäsitys ja sen kritiikki

Jarkko Saarinen (1999) kutsuu traditionaaliseksi erämaakäsitykseksi pyyntikulttuurin kautta määrittyvää suhdetta erämaihin. Traditionaalinen erämaa määrittyy utilististen luontoasenteiden perustalta, ihmisen käyttöoikeutena erämaahan, joka nähdään raaka-ainevarastona ja taloudellisesti hyödynnettävänä resurssina. Tähän erämaakäsitykseen nojaa myös Suomen erämaalaki, joka määrittelee erämaat luonnon monipuolisen käytön alueiksi korostaen saamelaiskulttuurin ja porotalouden asemaa erämaiden käytössä ja suojelussa.

Metsähallitus "erämaiden omistajana" on epäilemättä voimakas mielipidemuokkaaja erämaakäsityksiimme. Sillä on rahaa ja valtaa määritellä erämaat. Sen esitteistä saamme juuri lukea, kuinka "suomalaisen erämaakäsite perustuu pyyntikulttuuriin". Rohkenen kuitenkin epäillä näin laajaa yleistämistä siitä, mikä on suomalaisen erämaakäsite. Kenen suomalaisen erämaakäsite on kysymyksessä: naisen, miehen, pohjoisessa vai etelässä asuvan, kaupunkilaisen, maalaisen, virkamiehen, kotiäidin, työttömän, poronhoitajan, luontomatkailuyrittäjän, inarilaisen saamelaistytön vaiko helsinkiläisen vegaanipojan?

Saarinen (1999) tuo mielestäni hyvin esiin artikkelissaan, miten eri tavoin erämaita voidaan hahmottaa: suomalaisen erämaa, saamelaisen erämaa, kareliaaninen erämaa, "toisen" erämaa, kansan erämaa, traditionaalinen erämaa, suojeltu erämaa, turistinen erämaa, tulevat erämaat. Erämaadiskurssi elää, eikä sitä voida sitoa vuoden 1991 lainsäädäntömme erämaakäsitykseen.

Niin ikään kansainvälisessä erämaakeskustelussa onkin viime vuosina kiinnitetty runsaasti huomiota erämaiden määrittelyyn: kuka tai mikä ihmisryhmä erämaat määrittelee, kenellä on valta puhua ja päättää erämaiden käytöstä ja suojelusta. Ei Suomessakaan voida puhua yksiselitteisestä yhdestä "suomalaisesta erämaakäsitteestä". Suomessa

ja myös saamelaisten keskuudessa on varmasti edustettuina hyvin erilaisia erämaakäsityksiä samoin kuin muidenkin maiden eri ihmisryhmien erämaakäsityksissä.

Viimeaikaisessa erämaita koskevassa keskustelussa on korostunut näkemys, että suomalainen erämaakäsitys olisi olennaisesti eri kuin amerikkalainen wilderness-ideologia. Kuitenkin Yhdysvalloissa erämaa-alueilla työskennellään aivan samojen ongelmien parissa kuin meilläkin. Meillä on porot erämaissa, Yhdysvalloissa erämaa-alueita asuttavat lehmät. Molemmista seuraa ongelmia juuri ihmisen suhteessa petoihin. Yhtälailla Yhdysvaltojen erämaa-alueille on erittäin vaikea saada elinvoimaisia susi- ja karhukantoja johtuen konflikteista karjankasvattajien kanssa.

Etymologinen erämaa-sanan merkityksen tutkinta antaa varmasti avaimia erämaakäsitteen ymmärtämiseksi. Etymologia ei kuitenkaan ole mikään todiste sanan eri käyttömuodoista ja merkityksistä elävässä elämässä ja kielessä. Henkilökohtaiseen erämaakäsitykseeni ei kuulu tuota runsaasti lanseerattua pyyntikulttuurin, eränkäynnin merkitystä. On myös muistettava, että eränkäynti on ollut perinteisesti ja tänä päivänäkin lähinnä miesten toiminnan kenttä. Naisen erämaa ei ole historiallisesti eikä nykyisyydessä eränkäyntimaa. Myöskään ei voida väittää, että erämaa merkitsisi kaikille suomalaisille miehille pyyntikulttuuria. Isäni on korostanut, ettei hän kantanut koskaan asetta erämaita samotessaan, sotaa lukuun ottamatta.

Tunnettuja suomalaisen erämaasuhteen kuvaajia ovat kirjallisuudessamme olleet muun muassa Samuli Paulaharju (1947) ja A. E. Järvinen (1948). Näiden kuvauksissa epäilemättä miehinen eränkäynti näyttelee merkittävää osuutta, mutta erämaa on heille paljon muutakin; pyhyyttä, esteettisyyttä ja luonnon suuruuden kokemista.

Vaeltajan ja luonnossa kulkijan kuvausta Lapin erämaissa edustaa Yrjö Kokon lisäksi mm. ruotsalainen Hans Lidman (1964). Lappi on keloja, köyhyyttä, autiutta, Lapin kansan sielu on yhtä suuri ja syvä kuin laajat erämaat, joihin kestää vuosia tunkeutua. Lidmanin kuvaama Suomen Lappi on epävieraanvarainen, silti suurenmoinen erämaa, jonka kauneus on merkillisen vangitsevaa. Lapin lumoaan ja kaipuutaan hän kuvaakin järjellä selittämättömänä.

Lapin matkailua, valttikorttinaan erämaaluonto, ei niin ikään markkinoida virallisella erämaakäsityksellä, Suomen erämaalailla. Sen sijaan sitä markkinoidaan esimerkiksi Anna-Mari Kaskisen herkillä runoilla. Kaskisen runossa 'Erämaa' puhuu erämaan hiljaisuus, vaivaiskoivu, kelopuu, ruska, valon kajo, Jumala, ihmisen mielen levollisuus ja sielun haavojen umpeutuminen. Mielelläni näkisin, että saamelaisuuteen kuuluu juuri edellä kuvattu syvä luontoyhteys. Elinympäristö epäi-

lemättä vaikuttaa ihmisen mieleen. Tunturit ja erämaaluonto eivät ole passiivisia ihmisen toiminnan kohteita, vaan voimakkaita luontoelementtejä, jotka myös muokkaavat ihmisen mieltä. Tunturit puhuvat – kuten Erno Paasilinnan Lapin antologiakin on nimetty.

Saamelaisen luontosuhteeseen pätee tänä päivänä sama paradoksi kuin länsimaisen ihmisen luontosuhteeseen laajemmin: olemme sekä osa luontoa että toisaalta luonnosta vieraantuneita. Enää tunturit ja sudet eivät puhu meille – tai ne kyllä puhuisivat, mutta me emme kuuntele. Luonto on hiljaisuuden erämaa, jossa ihminen on vieras. Ympäristöfilosofiassa on herätelty henkiin puille puhumisen taitoa, luonnon kuuntelemista, henkistä avautumista luonnon ja ihmisen väliselle väistämättömälle kohtalonyhteydelle.

Virallisella erämaakäsityksellä on siten haastajansa. Ihmisten mielikuvat eivät taivu lain pykäliin eikä erämaalain säätäminen ratkaissut erämaihin liittyviä konflikteja. Huonon aseen ristiriitojen ratkaisemiseksi erämaalaki antaa siinä tapauksessa, että se juuttuu tukemaan yhdenlaista erämaakäsitystä muiden erämaakäsitysten kustannuksella. Laki ei voi sanella, mikä on ihmisten erämaakäsitys ja pakottaa ihmisten mieliä tähän lain sanaan mukautumaan. Tiedämme, että lait ovat ihmistekoisia. Erämaalakikin on hyvin yksipuolinen, eikä se kata edustavasti erilaisia erämaakäsityksiä tai erämaihin liittyviä intressejä. Voidaan esimerkiksi kysyä, missä määrin erämaalaki ottaa huomioon luonnon ja eläinten intressit, suden hyvinvoinnin ja oikeuden asuttaa erämaita? Lainsäädäntömme ottaa ylipäänsä huonosti huomioon luonnon ja eläinten intressit. Lait ovat ihmisten välistä demokratiaa, jossa luonto helposti unohtuu erilaisissa ihmisten intressien sekamelskassa. Luonnonsuojelijat ja biologit ovat perinteisiä luonnon puolesta puhujia. Näkyykö heidänkään äänensä riittävästi aikamme erämaakonflikteissa?

Eräs vähemmän keskusteltu kysymys on se, onko erämaakäsitys sukupuolittunut. Onko naisen ja miehen erämaakäsitys sama vai olennaisesti erilainen? Ainakin oma henkilökohtainen erämaakäsitykseni on kovasti erilainen kuin maamme "virallinen" erämaakäsitys, jota voisi ehkä luonnehtia miehiseksi, patriarkaaliseksi erämaakäsitykseksi. Ympäristöfilosofian suuntauksista ekofeminismi on tuonut keskusteluun erityisesti naisten luontosuhteen. Kehittyykö tyttöjen ja naisten suhde luontoon erilaiseksi kuin poikien ja miesten luontosuhde? Ovatko erot biologisia, naisen olemukselliseen puoleen liittyviä vai kulttuurisia, naisen yhteiskunnalliseen asemaan liittyviä? Viime aikoina on havahduttu tarkastelemaan esimerkiksi saamelaiskulttuuria naisnäkökulmasta. Kysymys on siitä, onko saamelaisnaisen luontosuhde eronnut jollain olennaisella tavalla saamelaismiesten tavasta hahmottaa ja kokea erämaaluonto.

Alkuperäiskansojen luontosuhteesta puhuttaessa korostuu usein, miten he ovat osa luontoa. Toisaalta on selvää, että paluuta menneisyyteen ei ole. Saamelainen on yhtä kova luonnon hyödyntäjä kuin muutkin ja käyttää tekniikkaa suhteessaan luontoon. Tällöin hän edustaa myös sitä samaa luonnosta vieraantumisen prosessia kuin kuka tahansa suomalainen. Luontosuhde välineellistyy tekniikan myötä. Länsimaisen ihmisen luontosuhde ylipäänsä on välineellistynyt tekniikan käyttöönoton myötä. Emme ole enää suorassa, välittömässä suhteessa luontoon vaan luonto näyttäytyy meille auton ikkunasta, tieltä käsin, moottorikelkasta. Luonnon kokemisen aistillisuus ja ruumiillisuus on vähentynyt ja vastaavasti näkeminen lisääntynyt. Katsomme luontoa, metsää, maisemaa, tunturia sen sijasta, että eläisimme sitä koko kehollamme, kaikilla aisteillamme. Millainen olisi syntymästään asti sokean erämaakäsitys?

Luontosuhteemme ja ihmisenä olemisen paradoksi on, että olemme samanaikaisesti osa luontoa ja toisaalta vieraantuneita luonnosta. Erämaakäsityksemme voi olla myös biologisoitu tai yhteiskunnallistettu sen mukaisesti, tarkastelemmeko erämaita biologisten tieteiden vai yhteiskuntatieteiden näkökulmasta. Ympäristöfilosofia hämmentää tarkastelua tuomalla keskusteluun uudenlaisia luontokäsityksiä, jotka eivät mahdu perinteisiin tieteenalajaotteluihin. Luonto ei ole yksin biologiaa tai yhteiskunnallistettua todellisuutta vaan myös filosofiaa. Luontokäsityksemme määrää, miten luontoon suhtaudumme. Painotammeko erämaiden taloudellisia arvoja vai tunnustammeko erämaaluonnon itseisarvoisuuden? Onko erämaa pohjimmiltaan materiaalinen vai henkinen todellisuus?

7 Erämaiden suojelun arvot ja perusteet

Suomen erämaalaissa Lapin erämaaluonto on pitkälti materialisoitu erilaisiksi tuotanto- ja kulutushyödykkeiden reserviksi. Toisaalta erämaiden suojelun kielipeli on perustunut pitkälti biologisoituun erämaakäsitykseen, joka sekin käsittelee erämaita ikään kuin biologisena materiaalina, ihmisen biologisen tiedon kohteena.

Erämaa ei kuitenkaan ole pelkkää aineellista materiaa tai luonnonsuojelun biologiaa. Erämaa tuottaa itse merkityksiä ja arvoja, joita ihmisen pitäisi oppia kuuntelemaan. Perinteiseen Lapin kansan luontosuhteeseen on kuulunut animismi, luonnon sieluttaminen. Se on ollut luontokeskeinen ajattelutapa, jossa syvä luontoyhteys on toteutunut ihmisen tietäessä paikkansa osana luontoa. Ihmisen, poron ja tunturin suhdetta on sävyttänyt samuus, tietoisuus yhteenkuuluvuudesta. Luonto on määrittänyt enemmän ihmistä kuin ihminen luontoa.

Kristinuskon tulo maahamme on epäilemättä hävittänyt jotain olennaista sekä suomalaisen että saamelaisen luontosuhteesta. Pyhyys on irrotettu alkuperästään, luonnosta, ja sijoitettu jonnekin ei-luonnolliseen, ihmisen ja luonnon yläpuolelle. Kristinuskon merkitys ihmisen luontosuhteen hävittäjänä näkyy mielestäni ennen kaikkea siinä, että se on vienyt luonnon merkitystä ihmiseltä.

Kristinuskon suhde luontoon ei siis ole sinänsä kielteinen vaan pikemminkin siitä on puuttunut luontosuhteen merkityksellisekseksi kokeminen. Luontosuhdetta ei koeta tärkeäksi uskonnollisten asioiden viedessä ihmisen huomion. Erämaa ei kuitenkaan ole jotain merkityksetöntä, johon voitaisiin suhtautua välinpitämättömästi. Erämaa ei ole jotain ihmisestä erillään olevaa vaan osa ihmisen elämää, sekä hänen aineellista että henkistä elämäänsä. Yhtä lailla kuin ihminen muokkaa erämaita, myös erämaat ovat muokanneet ihmisen mieltä. Lapin sivistysseuran julkaisussa Lasse Sammallahti (1984) toteaakin, ettei luontoa muuttavien hankkeiden vaikutus ole pelkästään taloudellinen vaan ennen kaikkea myös henkinen. Luonnonympäristöä rajusti muuttanut toiminta Lapissa, etenkin allasalueilla, on myös myrkyttänyt mieliä, passivoinut ihmisiä ja luonut maaperän kaunaiselle ihmismielelle.

Samoin Jouni Kitti (1984) on pohtinut saamelaisen luontosuhdetta. Hän toteaa, että saamelainen ei enää asu ja elä tuntureilla, porojen kanssa, läheisessä luonnon tuntumassa. Elinkeino on eriytynyt hänen muusta, usein jo kaupungistuneesta elämästään. Eikö se ole myös muuttanut saamelaisen herkkää luontosuhdetta? "Porosta alkaa tulla pelkkä lihantuotantokohde ja poron merkitys sosiaalisena kumppanina menettää merkitystä", Kitti päättelee. Alkuperäinen saamelainen sopeutui luonnon rajaehtoihin, hyväksyi sen mitä luonto tarjosi. Luonnonvarojen niukentuessa selviäminen pohjoisessa ei enää ole luonnosta kiinni.

Jos siis saamelaisten erämaiden omistukselle haetaan oikeutusta menneisyydestä, perinteisistä maa-alojen käyttömuodoista, yhtä lailla silloin pitää muistaa myös alkuperäinen luontosuhde, johon on kuulunut yhteenkuuluvuus ja vastuu luonnosta. Tuo vanha Lapin kansan erämaafilosofia on myös biosentristä elämän kunnioittamisen etiikkaa ja puolustaa luonnon aineettomia arvoja. Siinä elämä on itseisarvo, elollisuus, elämän voima arvo sinänsä. Siinä luontokäsityksessä tuntureilla, poroilla ja susilla on kaikilla paikkansa erämaaluonnossa.

Mielestäni erämaiden suojelun kaksi tärkeää arvoperustaa ovatkin erämaaluonnon itseisarvoisuus ja villieläinten oikeudet. Luonnon itseisarvoisuudella tarkoitan arvojen luontoperäisyyttä, luonnosta lähtöisin olevia arvoelementtejä. Siihen kuuluu lajiarvo eli näkemys siitä, että jokaisella lajilla on itseisarvoinen oikeus olemassaoloonsa riippumatta siitä, onko laji ihmisen kannalta hyödyllinen vai haitallinen. Luonnon

itseisarvoisuus on tavallaan eräänlainen luonnon totuus-, hyvyys- ja kauneusarvo. Luonto ilmentää oman totuutensa ja hyvyytensä: luonto tietää parhaiten, luonto on hyvä, luonto on kaunis. Luonnon totuutta kuunnellessamme ihminen ei ole luontoa ylempi tai arvokkaampi. Näin luonnon itseisarvoisuus ilmentää myös luonnon tasa-arvoisuutta, ihmisen luontoa kunnioittavaa suhdetta silloin, kun ihminen ei alista eikä hyväksikäytä luontoa vaan kuuntelee luontoa pikemminkin opettajanaan nöyrtyen luonnon totuuden, hyvyyden ja kauneuden edessä. Lapin lumo on jotain tätä, sen kokemista, että erämaaluonto on lopultakin ihmistä suurempi, että ihminen ei ole luonnon herra.

Villieläinten perusoikeuksiksi määrittelen oikeuden itseisarvoon, oikeuden hyvään elämään ja oikeuden erämaaluontoon. Oikeus itseisarvoon pitää sisällään oikeuden elämään sekä lajina että yksilönä. Oikeus hyvään elämään kattaa yksilön lajityypilliset oikeudet. Jokaisella lajin jäsenellä on oikeus myös yksilölliseen hyvinvointiinsa, jota se pyrkii edistämään mahdollisuuksiensa mukaisesti. Eläinten oikeus luontoon pitää sisällään ajatuksen siitä, että ihminen ei yksin saa eikä voi omistaa luontoa. Luonto kuuluu yhtä lailla miljoonille muille lajeille: erämaa on monien lajien koti. Näin luonnon omistus-, hallinta-, hyöty- ja käyttöoikeus ei kuulu yksin ihmiselle.

Alkuperäiskansat ovat heränneet muita myöhemmin vaatimaan osuuttaan luonnonvaroista, omistusoikeuttaan luontoon. Autenttisessa luontosuhteessa ihminen enempää kuin eläinkään ei voi omistaa maata, ilmaa, vesiä. Tätä kuvaa hyvin esimerkiksi intiaanipäällikkö Seattlen ”kirje valkoiselle miehelle”, mutta käsittääkseni myöskään alkuperäisen Lapin kansan luontosuhteeseen ei kuulunut luonnon omistamista nykymerkityksessään.

Erämaiden suojelun moraalinen merkitys on myös siinä, että on tärkeää tunnustaa juuri henkinen yhteytemme luontoon. Olemme toki fyysisesti ja materiaalisesti luonnosta riippuvia, mutta tarvitsemme luontoa myös psyykkisen, sosiaalisen ja kulttuurisen hyvinvointimme perustana. Aito eettinen suhde luontoon tunnustaakin luonnon arvot ja oikeudet myös ihmisyyden, ihmisen henkisen kehityksen välttämättömäksi reunaehdoksi. Kysyessämme, mikä on oikein ja väärin erämaaluontoa kohtaan ja pyrkiessämme edistämään erämaaluonnon hyvinvointia takaamme myös oman eettisyytemme laaja-alaisuuden kehittyen eettisesti syvällisemmiksi ja paremmiksi ihmisiksi. Aito erämaaetiikka pitääkin sisällään näkemyksen, ettei erämaaluonto saa olla pelkkä luonnonvara, jonka kohtelua säätelevät ensisijaisesti tai ainoastaan taloudelliset, elinkeinopoliittiset intressit, vaan erämaa on ennen kaikkea arvokas henkinen pääoma.

Erämaiden kulttuuri-historialliset, maisemallis-esteettiset ja virkistys-retkeilylliset arvot ovatkin usein sopusoinnussa eettisten, luontoa kunnioittavien arvojen kanssa. Tunnustaessamme luonnon itseisarvoisuuden, vanhojen puiden tai kauniimmin sanottuna puuvanhusten arvokkuuden ja villieläinten perusoikeudet erämaaluonnossa, varjelemme erämaaluontoa juuri itsellemme ja ihmisyydelle arvokkaana henkisenä pääomana sen suomien aineellisten arvojen lisäksi.

Erämaa ilman petoja on lattea ja jännityksetön paikka. Villit peurat ja porot kesyyntyvät lampaiden ja nautojen kaltaisiksi, kesyiksi kotieläimiksi. Helppoja teurastaa, mutta sieluttomia, vaarantajunsa menettäneitä olentoja. Pedot ylläpitävät erämaiden henkeä: villeyttä ja vapautta. Kun susi tapetaan, kuolee pala erämaan aitoutta. Jos tunturit ja porot saisivat päättää, ehkä ne kutsuisivat pedot takaisin Lapin laajaan erämaaluontoon.

Tärkeä erämaa-arvo on myös vaalia ihmisen luontoyhteyttä, purkaa antroposentrismin ja antropomorfismin haamuja. Kun antroposentrinen etiikka korostaa ihmisen ja luonnon eroa, biosentrinen ajattelutapa kiistää koko kahtiajaon oikeellisuuden. Antropomorfismi, luonnon sieluttaminen ja tietoisuuden näkeminen eläinyksilöissä, ansaitsee niin ikään arvokkaan paikkansa suhteessamme erämaaluontoon.

Erämaa on ihmisen tärkeä mielenmaisema: unelma ja utopia siitä, että edes jossain on vielä kahlitsematonta alkuperäisluontoa. Tätä erämaiden "unelma-arvoa" tulee vaalia yhtenä suojelun perustana. Ilman unelmia ja utopioita ei ole ihmisyyttä, toivoa paremmasta, uskoa ihmisen ja luonnon viimekätisestä syvästä yhteydestä. Se mikä tapahtuu erämaaluonnolle, tapahtuu myös ihmiselle, hyvässä ja pahassa. Erämaa on osa ihmisenkin hengen vapautta. Kun susi kuolee, kuolee tunturin ja ihmisenkin henki.

Kirjallisuus

Ahtela, H. 1916. Korven kamppailuja. WSOY, Porvoo. 135 s.

Grönroos, T. 1923. Salojen taisteluista. Gummerus, Jyväskylä. 160 s.

Harva, U. 1965. Seita-palvonta. Julkaisussa: Paasilinna, E. (toim.). Laaja Lapinmaa. Karisto, Hämeenlinna. 339 s.

Itkonen, T.I. 1948. Suomen Lappalaiset II. WSOY, Porvoo. 631 s.

Järvinen, A.E. 1948. Tervaksentuoksuinen erämaa. Tarinoita pohjoisilta palkisilta. WSOY, Porvoo. 191 s.

Kitti, J. 1984. Saamelaisten asuinpaikan valinta. Julkaisussa: Helander, J., Mykkänen, M., Nickul, E., Salo, T. & Sammallahti, L. (toim.). Bálggis, polku. Lapin sivistysseuran julkaisuja 44, Gummerus, Jyväskylä. s. 69–73.

Kokko, Y. 1970. Parhaat ystäväni. WSOY, Porvoo. 207 s.

Lidman, H. 1964. Seikkailujen pohjola. Vaelluksia Pohjoiskalotin rannoilla ja erämaissa. Otava, Helsinki. 202 s.
Mäensyrjä, P. 1974. Hukka huutaa. Karisto, Hämeenlinna. 316 s.
Paasilinna, E. (toim.) 1963. Tunturit puhuvat. Karisto, Hämeenlinna. 282 s.
Paulaharju, S. 1947. Vaeltaja tunturien maassa. WSOY, Porvoo. 224 s.
Saarinen, J. 1999. Erämaa muutoksessa. Julkaisussa: Saarinen, J. (toim.). Erämaan arvot: retkiä monimuotoisiin erämaihin. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. s. 77–93.
Sammallahti, L. 1984. Alkusanat. Julkaisussa: Helander, J., Mykkänen, M., Nickul, E., Salo, T. & Sammallahti, L. (toim.). Bálggis, polku. Lapin sivistysseuran julkaisuja 44, Gummerus, Jyväskylä. s. 9–11.
Sara, I. 1984. Muukalainen omalla maallaan. Julkaisussa: Helander, J., Mykkänen, M., Nickul, E., Salo, T. & Sammallahti, L. (toim.). Bálggis, polku. Lapin sivistysseuran julkaisuja 44, Gummerus, Jyväskylä. s. 41–43.
Särkelä, M. 2000. Avoin kirje ministeri Kalevi Hemilälle. Asia: omavastuu petokorvausasiassa poronomistajille. Poromies 2: 30–33.
Taylor, P.W. 1986. Respect for nature. A theory of environmental ethics. Princeton University Press, New Jersey. 329 s.
Vilkka, L. 1992. Luonnon itseisarvoista. Julkaisussa: Ajatus 49. Suomen Filosofisen yhdistyksen vuosikirja, Helsinki. s. 111–121.
— 1993. Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista. Yliopistopaino, Helsinki. 238 s.
— 1997. The intrinsic value of nature. Value Inquiry Book Series 59. Rodopi, Amsterdam & Atlanta. 168 s.
Vilkka, R. 1995. Poron polkuja. Vihreä Elämänsuojelun Liitto, Tampere. 59 s.

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 87–120.

"The Great New Wilderness Debate" – erämaa-ajatuksesta villiyden korostamiseen

Arto Naskali

1 Johdanto

Erämaalain säätäminen kymmenen vuotta sitten oli valtiovallan vastaus 1980-luvulla puhjenneisiin erämaa- ja ikimetsäkonflikteihin, joista tunnetuimpia olivat Kessin, Murhijärven ja Talaskankaan tapaukset (Pekurinen 1997). Lakia valmistelleen erämaakomitean johtopäätöksiin ja lopputuloksena syntyneen erämaalain sisältöön vaikuttivat omalta osaltaan tuohon aikaan vallalla olleet käsitykset luonnonsuojelun merkityksestä yleensä ja erityisesti erämaan käsitteestä. Nämä käsitykset perustuivat suomalaisen luontosuhteen ja erämaakäsitteen lisäksi varsinkin Pohjois-Amerikassa viime vuosisadalla käytyihin luonnonsuojelu- ja erämaakeskusteluihin.

Menneitä aikoja muisteltaessa vuosikymmenet erottuvat toisistaan parhaiten joidenkin tunnuspiirteiden perusteella. 1990-lukua voidaan mielestäni hyvällä syyllä pitää luonnonsuojelun vuosikymmenenä. Tuskinpa maailmassa on minkään muun vuosikymmenen aikana tutkittu luonnonsuojelua sekä puhuttu ja kirjoitettu siitä yhtä paljon kuin juuri tuolloin. Luonnonsuojelusta tuli viime vuosikymmenen aikana sekä kansainvälisen että monen maan kansallisen politiikan kärkiteema varsinkin alettaessa toteuttaa Rio de Janeirossa vuonna 1992 solmittua biodiversiteettisopimusta.

Esittelen tässä tutkimuksessa lyhyesti joitakin 1990-luvun tieteellisen ja filosofisen luonnonsuojelukeskustelun trendejä. On selvää, että luonnonsuojelua ja erämaita koskeviin kysymyksiin on samalla syntynyt uusia näkökulmia. Aloitan tarkasteluni jakamalla luonnonsuojeluideologiat totuttuun tapaan konservationismiin ja preservationismiin. Sen jälkeen esitän 1990-luvulla käydyn niin sanotun uuden suuren erä-

maakeskustelun keskeiset argumentit. Tämän jälkeen pohdin sitä, millaista voisi olla sellainen 2000-luvun alun uusi luonnonsuojelufilosofia, joka ylittää 1900-luvun dikotomisen luonnonsuojeluajattelun, jossa erämaiden säilyttäminen ja luonnon viisas käyttö asetettiin vastakkain.

2 Klassiset luonnonsuojeluideologiat

Luonnonsuojeluideologiat on jaettu amerikkalaisen ympäristöliikkeen varhaishistoriasta (Nash 1989) eli 1800-luvulta lähtien kahteen luontoon suhtautumisen tapaan, konservationismiin (tai resursismiin) ja preservationismiin (Callicott ja Mumford 1997). Tarkastelen ensin konservationismia, joka tunnetaan myös edistyksellisenä luonnonsuojeluliikkeenä (*The Progressive Conservation Movement*, 1980–1920).

Konservationismi liitetään tavallisesti johtajiensa, USA:n entisen presidentin Theodore Rooseveltin (1858–1919) ja USDA Forest Service:n ensimmäisen johtajan Gifford Pinchotin (1865–1946) nimiin, mutta sen filosofiset oppi-isät löytyvät kuitenkin 1800-luvun alun amerikkalaisten romanttisten ajattelijoiden eli niin sanottujen transsendentalistien joukosta. Tätä konservationismia varhaisempaa luonnonsuojeluajattelua kutsutaankin sen vuoksi romanttis-transsedentalistiseksi luonnonsuojeluetiikaksi (Meffe ja Carroll 1994). Transsendentalisteista George Catlin (1796–1872) ehdotti vuonna 1832 kansallispuiston perustamista Yhdysvaltoihin, Alexis de Tocqueville (1805–1859) puolestaan tuomitsi pyrkimykset alistaa luontoa ja Henry David Thoreau (1817–1862) esitti kuuluisan ajatuksensa *"In Wildness is the preservation of the world"*. Catlinin tekemä aloite johti lopulta monien eri vaiheiden jälkeen maailman ensimmäisen kansallispuiston, Yellowstonen kansallispuiston, perustamiseen vuonna 1872 (Swaney 1987).

Vaikka transsendentalistit antoivatkin edistykselliselle luonnonsuojeluliikkeelle filosofiset lähtökohdat, niin vasta George Perkins Marshia (1801–1882) on pidetty sen todellisena innoittajana ja tärkeimpänä pioneerina. Monia konservationismille tyypillisiä ajatuksia, kuten esimerkiksi käsitykset luonnon viisaasta käytöstä ja luonnon parantamisesta sekä näkemys edistyksen ja ympäristön laadun välisestä tasapainosta, voidaan löytää Marshin vuonna 1864 ilmestyneestä teoksesta *Man and Nature or the Earth as Modified by Human Action*. Marsh havaitsi nykyään jo itsestään selvänä pidetyn asian eli sen, että luonnon manipuloimisella ihmistarkoituksiin aiheutetaan samalla myös monia sellaisia sivuvaikutuksia, joita toimenpiteistä päättävät eivät välttämättä ole ottaneet huomioon (Swaney 1987).

Marshin luonnonsuojeluetiikkaa voidaan pitää juutalais-kristillisen taloudenpidon (*stewardship*) etiikan amerikkalaisena versiona (Worrell ja Appleby 2000). Luonnon suojelemisen ja kehityksen tasapainoa eli luonnon oikeaa ja viisasta käyttöä alettiinkin vähitellen pitää ihmisen hyvinvoinnin ja sivilisaation säilymisen kannalta olennaisena asiana. 1800-luvun loppupuolella Yhdysvalloissa luonnonvaroja ei yleisesti vielä kuitenkaan pidetty rajallisina. Esimerkiksi presidentti Thomas Jefferson (1743–1826) oli vähän aikaisemmin pitänyt Amerikkaa valittuna maana, jossa jälkeläisille riittää yllin kyllin tilaa satojen ja jopa tuhansien sukupolvien ajaksi (Gunn 1984). Hahmottuvan luonnonsuojeluliikkeen edustajat näkivät kuitenkin niukkuuden siinä määrin elämään kiinteästi liittyvänä tosiasiana, että se tulisi heidän mielestään paljastumaan ennemmin tai myöhemmin alueellisina luonnonvarojen loppumisina ja jopa maailmanlaajuisena luonnonvarapulana (Kula 1998). Konservaatiopolitiikat perustuvatkin ajatukselle luonnonvarojen rajallisuudesta lisättynä halulla mahdollistaa niiden käyttö tulevaisuudessa. Konservationismin mukaan luonto on ihmiselle arvokas joko nyt tai tulevaisuudessa tuottamiensa konkreettisten hyötyjen perusteella. Suojelemalla luonnonvaroja vain säästetään niitä myöhemmin tapahtuvaa kuluttamista varten (Gunn 1984).

Frederick Jackson Turnerin (1861–1932) teosta *The Significance of the Frontier in American History* vuodelta 1893 pidetään konservationismin lopullisena käynnistäjänä. Gifford Pinchot (1865–1946) esitti puolestaan edistyksellisen luonnonsuojeluliikkeen kuuluisan utilitaristisen iskulauseen: "*...the use of natural resources for the greatest good for the greatest number for the longest time*" (Swaney 1987). Pinchot uskoi luonnonsuojelun ja kehityksen täydentävän toisiaan. Pinchotille metsänhoidon filosofinen ja eettinen perusta oli selvästi metsien käyttöarvo ihmiselle. Metsää tai mitä tahansa muuta luonnonvaraa oli hänen mielestään kohdeltava tavalla, joka tuottaa hyötyä ihmisille tänään ja samalla säilyttää sen luonnonvaraperustana tulevaisuutta varten. Koko metsänhoidon käsite sisältääkin ajatuksen metsien kontrolloimisesta näitä kahta tarkoitusta varten. Edistyksellisen luonnonsuojeluliikkeen luonnonsuojeluperiaatteissa huomio keskittyy siten luonnon hoitoon eli lopulta "viisaaseen" tai toisin sanoen tehokkaaseen käyttöön. Modernissa maailmassa luonnon arvoa tarkastelevien keskustelujen lähtökohdaksi otetaan yleensäkin tällainen käyttöarvon filosofia eli lockelainen paradigma, jolle moraalifilosofit antoivat 1600-luvulla vaikuttaneen filosofin John Locken jälkeen vasta teknisen nimen, utilitarismin (Katz 1997).

Locken mukaan luonto on arvokas vain silloin, kun ihmiset voivat käyttää sitä omaisuutenaan. Luonnon luonnollisen toiminnan tuotteet

tulevat tällöin arvokkaiksi vasta sen jälkeen, kun ne on poistettu luonnon järjestelmästä ja saatettu osaksi inhimillistä kulttuuria. Enemmän kuin kukaan muu moderni filosofi niin juuri Locke muotoili perustan modernille luonnonvarojen käytölle. Toisaalta me elämme joka tapauksessa luonnonkäytön maailmassa (Redford ja Richter 1999). Käytäntö, jossa ihminen käyttää luonnonvaroja on yhtä vanha kuin ihminen itse. Ympäristöfilosofi Eric Katz (1997) toteaakin, että luonnonympäristön käyttäminen ei sinänsä ole mikään eettinen kysymys vaan biologinen tosiasia. Etiikka tulee kuvaan vasta alettaessa ajatella ympäristön käytön merkitystä ja arvoa.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa luonnonvarapolitiikasta keskusteltiin erityisen vahvasti utilitarismin hengessä. Varsinkin Pinchotin luonnonsuojeluideologia perustui selvästi utilitaristisiin arvoihin ja se liittyi läheisesti modernin tieteen maailmankuvaan. Konservationistiset luonnonsuojelijat pitivät kasvi- ja eläinlajeja resursseina ja he käyttivät villieläinten hoidon yhteydessä sellaista kieltä kuin olisivat puhuneet malmien louhinnasta tai maataloustuotannosta. Populaatio oli resurssi, vuotuinen metsästetty yksilömäärä oli sato ja optimaalinen sadonkorjuu oli sama asia kuin maksimaalinen kestävä tuotto (Gunn 1984). Konservationistit puolustivat lajien suojelua sen vuoksi, että silloin lajien jäsenten kuluttamista voitaisiin jatkaa loputtomasti. He vastustivat ainoastaan luonnon huolimatonta ja tuhlailevaa käyttöä. Hannonin (1998) mukaan pinchotilainen "*stewardship*"-näkemys on yhä edelleen hyvin hallitsevassa asemassa ympäristöpolitiikassa. Luonto nähdään vielä tänään usein näennäisuskonnollisesti ihmisen käyttöön annettuna ja hyvässä taloudenpidossa luontoa ei tuhlata eikä käytetä turhiin tarkoituksiin.

Konservationismin kolme keskeistä periaatetta olivat luonnonvarojen kehittäminen ja tarjoaminen kansalaisten hyödyksi, tuhlauksen estäminen ja luonnonvarojen kehittämisen avulla saatavien hyötyjen tasaarvoinen ja oikeudenmukainen jakaminen. Näin ollen edistyksellisen luonnonsuojeluliikkeen yhteydet mystis-puritanistiseen transsendentalismiin olivat enää hyvin heikot. Pinchot korostikin luonnonvarojen hyödyntämistä yhteiskunnallisen hyvän nimissä, mikä merkitsi varsinkin markkinoiden ja yritysten vastuuttomien käytäntöjen rajoittamista. Pinchotille tuhlaaminen ei tarkoittanut luonnonvaran haaskaamista toissijaisiin käyttötarkoituksiin vaan resurssin jättämistä taloudellisesti hyödyntämättä. Tuhlaamista oli esimerkiksi se, kun puiden annettiin lahota metsään tai vesivoimaa jätettiin käyttämättä. Toisin sanoen arvoltaan alhaisten luonnontuotteiden tuottaminen oli myös tuhlaamista, jos potentiaalia arvokkaampien tuotteiden tuottamiseen vielä oli olemassa. Tässä mielessä kansallispuistojen perustaminen merkitsi Pinchotille

yleensä luonnonvarojen tuhlaamista vaikka utilitaristinen näkemys ei automaattisesti sulkenutkaan pois kansallispuistojen ja erämaareservaattien muodostamista. Erämaiden säilyttäminen voitiin nähdä edistyksenä silloin, kun se oli joidenkin alueiden kaikkein arvokkain käyttötapa (Katz 1997). Samalla voitiin perustella näiden ja vastaavien luonnonihmeiden julkista omistamista, koska vain silloin ne tyydyttäisivät suurimman joukon suurinta hyötyä.

Edistyksellinen luonnonsuojeluliike kylvi kuitenkin siemenen itseään huomattavasti radikaalimmalle ympäristöliikkeelle (Swaney 1987). Transsendentalismi oli jo selkeästi torjunut sekä materialismin että utilitarisminkin esittämällä niiden tilalle henkisiä ja uskonnollisia argumentteja. Joukko 1800-luvun alun ja puolivälin runoilijoita, kirjailijoita ja ajattelijoita, kuten Ralph Waldo Emerson (1803–1882) ja Henry David Thoreau, olivatkin puolustaneet vaihtoehtoista näkemystä luontoon, ei vain materiaalisten hyödykkeiden, vaan myös esteettisen tyydytyksen, filosofisen inspiraation ja henkisyyden lähteenä. Emerson ja Thoreau löysivät luonnosta siten erityisesti henkistä sisältöä ja osoittivat samalla sen, että ihmiset hyötyvät luonnosta sitä kuluttamattakin. Transsendentalistit suosivat näin ollen ainutlaatuisten maisemien ja elinympäristöjen täydellistä säilyttämistä korostamalla niiden ihmiskunnalle tarjoamia henkisiä ja kulttuurisia arvoja. He kiinnittivät samalla huomiota vallitsevan amerikkalaisen materialismin ja vulgaarin utilitarismin esteettisiin, psykologisiin ja henkisiin puutteisiin (Callicott 1994). Protestiksi he kääntyivät villin luonnon puoleen. Heidän mielestään ihmisen yhteys villiin luontoon vahvistaa hänen ruumistaan, inspiroi hänen mielikuvitustaan, kehittää hänen sieluaan ja tarjoaa hänelle mahdollisuuksia rajallisen inhimillisen tietoisuutensa ylittämiseen. Sellainen luonto on transformaatioarvojen lähde (Norton 1991, 1994). Villi luonto on samalla kertaa sekä materiaalinen että psyko-spirituaalinen resurssi, minkä vuoksi sitä tulisi säilyttää merkittävässä määrin muuttamattomana.

Vuonna 1892 perustetun *Sierra Club* -yhdistyksen tunnetuin perustaja, John Muir (1838–1914), oli omaksunut Emersonin ja Thoreaun erämaiden säilyttämisen tärkeyttä korostavan luonnonsuojeluideologian. Romanttis-transsendentalistisen säilyttämisetiikan innoittamana Muir määritteli luonnonsuojeluliikkeelle vaihtoehtoisen suunnan utilitarismia korostavan luonnonvarojen konservaatioetiikan rinnalle. Oli siis olemassa henkilöitä, joita alettiin kutsua preservationisteiksi. He puolustivat erämaiden säilyttämistä eli preservaatiota myös muilla kuin taloudellisen kehityksen utilitaristisilla perusteilla. Erämaiden säilyttämisen alkutaipaleella preservationistit ja konservationistit kuitenkin vielä yhdistivät voimansa taisteluun luonnon niin sanottuja ryöstökäyt-

täjiä vastaan. Luonnon ryöstökäyttäjäthän eivät uskoessaan luonnonvarojen olevan rajattomia nähneet mitään muuta tapaa käyttää niitä kuin maksimaalisella tavalla. Erilailla ajattelevat luonnonsuojelijat kokosivatkin voimansa yhteen huolimatta erilaisista motiiveistaan ja arvoistaan lähtiessään taistelemaan yhteistä vihollista vastaan (Katz 1997). Sekä preservationistit että utilitaristit vastustivat yhdessä aikansa tuhoavia voimia ja sen vuoksi heidän päämääränsä olivat usein samat. Mutta heidän visioitaan ei voinut sovittaa yhteen, ei ainakaan ennen kuin koko luonnonsuojelu oli määritelty uudelleen ja sen yhteiskunnalliset seuraukset tarkistettu (Meine 1995).

Muirin näkemykset erämaiden arvosta eivät perustuneet niiden sisältämien luonnonvarojen utilitaristiseen käyttöarvoon. Vaikka Muirin ajattelun täsmällisestä sisällöstä onkin käyty lukuisia keskusteluja, niin näyttää siltä, että hänellä oli lähes mystinen, melkeinpä uskonnollinen käsitys luonnon arvosta. Muirille erämaa oli ilmaus Jumalan luomasta harmoniasta ja maailmankaikkeuden henkisestä voimasta. Se oli hänelle paikka, jossa ihmiset pääsevät lähemmäksi Jumalaa kuin missään muussa paikassa. Muirilaisittain erämaa on holistinen näkymä eli hän näki kaikki asiat toisiinsa liittyneinä, toisistaan riippuvaisina ja kokonaisina. Hänelle erämaat olivat henkisen uudistumisen katedraaleja. Näin Muir itse asiassa hylkäsi antroposentrismin ja omaksui biosentrisen perspektiivin keskittymällä kaikkien elävien olentojen, ei pelkästään ihmisen, arvoon. Hän näki luonnon jatkuvasti muuttuvana organismina ennaltamääritetyn mekanismin sijasta. Tähän vaikuttivat ilmeisesti Darwinin näkemykset evoluutiosta.

Muirin käsitys luonnosta ja elämän arvosta perustui panteismiin, näkemykseen jonka mukaan kaikki luonnossa on pyhää. Panteistisessa näkemyksessä Jumala on maailmassa kokonaisuudessaan. Kaikki maailman osaset ovat osa Jumalaa. Tämä näkemys pitää sisällään radikaalin ajatuksen kaiken olevaisen tasa-arvoisuudesta yhtä hyvin kuin käsityksen yleisestä harmoniasta ja kaiken olevaisen sukulaisuudesta, sekä elämän verkostosta, jossa ihminen ei ole hallitsija, käyttäjä tai tuhoaja. Vaikka Muirin panteistinen näkemys maailmasta olikin uskonnollinen näkemys luonnon arvosta, se tuotti kuitenkin tärkeitä filosofisia ja eettisiä johtopäätöksiä. Tämä näkemys oli täydellinen vastakohta Pinchotin kannattamalle antroposentriselle utilitarismille. Luonto ei ollutkaan enää vain materiaalia inihimillisen onnellisuuden kehittämistä varten. Luonto on arvokas itsessään (Katz 1997). Usein on pidettykin suorastaan aksiomaattisena, että todellisen preservationistisen argumentin tulee perustua itseisarvon liittämiseen ihmisen ulkopuoliseen luontoon. Preservaatiossa luonnon asioita säästetään tällöin niiden itsensä vuoksi. Preservationismin mukaan luonnonalueiden eheyttä tulee ylläpitää tarvittaessa jopa ihmisen luontoon pääsyn kustannuksellakin.

Ympäristöfilosofi ja pragmatisti Bryan G. Norton (1986, 1987) on kuitenkin laajassa kirjallisessa tuotannossaan pyrkinyt osoittamaan sen, että preservationistisia politiikkoja tukevat motivaatiot voivat olla itseisarvoa huomattavasti monimutkaisempia. Hänen mielestään tällöin selviää myös kysymys siitä, miksi monet ympäristöeetikot katsovat termeillä preservationismi ja konservationismi olevan vain vähän käyttöä silloin, kun konservationismi-preservationismi -eron katsotaan tarkoittavan arvoteoreettista eroa. Esimerkiksi Muir ei Nortonin mukaan koskaan rajoittanut erämaiden säilyttämisen puolustustaan pelkästään sellaisiin motiiveihin, jotka johdetaan ihmisen ulkopuolella olevista arvon lähteistä. Muirin taistelu erämaiden puolesta olikin käytännössä ennen kaikkea taistelua tiettyjen paikkojen hyödykearvojen puolesta. Sen vuoksi luonnon säilyttämisen tärkeäksi määrääjäksi nousi Muirille erämaakokemuksen (*wilderness experience*) arvo. Erämaakokemuksen arvoa oli poliittisella tasolla kuitenkin vaikea yhteismitallistaa esimerkiksi puutavaran kaupallisen arvon kanssa.

Klassinen preservationismi on, kuten esimerkiksi Zimmerman (1993) esittää, arvoperustaltaan pääasiassa ihmiskeskeinen luonnonsuojeluideologia. Preservationistien mielestä jäljellä olevat erämaat ja vastaavat alueet tulee säilyttää pääosin koskemattomina nykyisen ihmissukupolven ja ennen kaikkea tulevien ihmissukupolvien aikanaan harjoittamaa luonnon virkistyskäyttöä sekä esteettisten ja henkisten kokemusten hankintaa varten. Muir oli samalla myös modernismin kriitikko vastustamalla aineellista edistystä. Zimmermanin (1993) luokittelussa sekä konservationismi että preservationismi kuuluvat molemmat antroposentris-reformistisiin ympäristöfilosofioihin. Ei-antroposentrisia ympäristöfilosofioita ovat hänen mielestään biosentrismi, ekosentrismi, syväekologia, ekofeminismi ja sosiaaliekologia. Antroposentrismin ja ei-antroposentrismin lisäksi on olemassa vielä kolmaskin vaihtoehto, vihreä postmodernismi (Andrew 2000). Zimmermanin mielestä biosentrismi ja ekosentrismi yhdessä muodostavat varsinaisesti ympäristöetiikan. Syväekologia, ekofeminismi ja sosiaaliekologia ovat ympäristöetiikkaa jyrkempiä eli radikaaleja ekofilosofioita, joista voidaan käyttää yhdessä nimitystä radikaali ekologia (Andrew 2000) tai radikaali ympäristönsuojelu (Zimmerman 2000). Vihreä postmodernismi on vaihtoehto radikaaleille lähestymistavoille.

Muirilla oli merkittävä asema amerikkalaisen luonnonsuojelutietoisuuden sekä kansallispuistojen ja erämaiden säilyttämisen järjestelmän kehittämisessä. Hänen filosofinen suuntautumisensa tarjosi perinteiselle ajattelulle vaihtoehdon, jossa luontoa hyödyntävä ihmiskeskeinen näkökulma alkoi vähitellen vaihtua paitsi ajatukseen henkisestä uudistumisesta (transformaatioon) myös ajatukseen ekologisesta ykseydestä

(Passineau ja Brynildson 1990). Muirin ja Pinchotin kiista, joka näkyi myös heidän keskinäisessä suhteessaan, symbolisoi amerikkalaisen luonnonsuojeluliikkeen 1900-luvun alussa kahteen leiriin jakanutta erimielisyyttä. Pinchot sisällytti ideologiaansa sanan *"conservation"*, kun taas Muir ja hänen seuraajansa käyttivät sanaa *"preservation"*. Pinchotin ideologia hallitsi Yhdysvaltain julkisen sektorin (mm. *Forest Service*) puitteissa tapahtunutta luonnonsuojelua, kun taas Muirin ideologia on ollut voimakas sellaisissa kansalaisjärjestöissä kuten *Sierra Club, Wilderness Society* ja *Nature Conservancy*. Konservationismin ja preservationismin välillä on siten ristiriita, jota ei esimerkiksi taloustieteellisessä kirjallisuudessa ole tarkasteltu riittävästi ja kysymys tarjoaa samalla merkittävän haasteen taloustieteestä tutulle resurssien optimaalisen allokaation käsitteelle (Randall 1987). Spash (1997) on siitä harvinainen taloustieteilijä, että hän on huomannut modernien taloustieteilijöiden jättäneen luonnonsuojelukysymyksissä ihmiseen liittymättömiä luonnon itseisarvoja korostavan preservationistisen perspektiivin lähes kokonaan vaille huomiota. Perinteiset taloustieteelliset lähestymistavat soveltuvatkin yhteen konservationismin sisältämän "viisaan käytön" ajatuksen kanssa. Määriteltäessä resurssin "viisas käyttö" sen optimaaliseksi allokaatioksi yli ajan, voidaan ylijajallisia allokaatiomalleja pitää optimaalisen konservaation malleina.

Edistysliike pyrki perustavalla tavalla uudistamaan Yhdysvaltain poliittisia ja taloudellisia instituutioita. Pinchotin näkemys metsähallinnon (*Forest Service*) asemasta amerikkalaisessa elämässä perustui hänen edistyksellisiin asenteisiinsa ja olettamuksiinsa. Metsähallinnon tuli hänen mielestään olla väline kaiken kattavassa hankkeessa johtaa ja hoitaa amerikkalaista yhteiskuntaa tieteellisesti (*scientific management*) (Nelson 1999). Uskottiin vahvasti tieteeseen ja teknologiaan ja niihin investoimiseen edistyksen moottoreina. Tieteellinen *"management"* oli teoria tieteellisen tiedon mahdollisuuksista muuttaa ei vain fyysistä maailmaa vaan myös poliittisia instituutioita, joiden avulla tietoa vietiin käytäntöön. Nelsonin (1999) mukaan tieteellisen *"managementin"* teoria määritteli uudella tavalla kaiken sen, mitä siihen saakka oli pidetty *"managementin"* poliittisina ongelmina. Tieteellisen *"managementin"* pyrkimyksenä oli luoda tieteestä hallinnan instituutio ja keskittää valtaa tiedemiesten käsiin. Tämä oli mahdollista edistyksellisessä ajattelussa, jossa julkisen hallinnon keskeiset prosessit katsottiin "objektiivisiksi", universaaleiksi, luonnollisiksi sekä historiallisista ja kulttuurisista konteksteistaan irrallisiksi.

Mutta miten kansanvalta oli mahdollista korvata uuden ammatillisen eliitin vallalla? Tämä tapahtui siten, että ammattilaisten johtama organisaatio erotettiin politiikasta. Metsänhoitajien ammattikunnan luominen edistyksellisellä aikakaudella oli osa laajalle levinnyttä professionalis-

miin suuntautunutta liikettä. Edistyksellinen luonnonsuojeluliike näki saaneensa kansalaisilta hyväksynnän ajatukselleen siitä, että neutraalit asiantuntijat tai ammattilaiset voisivat saada itselleen mandaatin suorittaa uudistuvien luonnonvarojen tieteeseen perustuvaa hoitoa. Pinchot auttoi perustamaan Yalen yliopiston metsäkoulun sen uskomuksen varassa, että paras tapa hoitaa metsiä oli antaa tämä tehtävä koulutettujen metsänhoitajien suoritettavaksi. Metsänhoitajien tehtäväksi tuli näin tieteen vieminen käytäntöön kansallisissa metsissä yleisen edun nimissä. Vaikka yhteiskunnalliset arvot esiintyivät kansallisten metsien käytön yleisinä ja laaja-alaisina päämäärinä, niin poliittiset vaikutukset eivät kuitenkaan kohdistuneet enää metsänhoidon yksityiskohtiin, joiden tarkoituksena oli realisoida näitä yleisiä päämääriä (Nelson 1999).

Vuosien 1930 ja 1980 välillä uudistuvien luonnonvarojen hoito annettiinkin yleisesti – ei vain Yhdysvalloissa vaan myös monissa muissa maissa – koulutettujen luonnonvarojen hoidon ammattilaisten tehtäväksi. Vallitseva tieteellisen luonnonhoidon paradigma antoi luonnonvarojen hoitajien ammattikunnille täydellisen vallan tehdä päätöksiä ilman, että päätöksentekojärjestelmiin sisällytettiin mukaan mitään menetelmiä arvioida toimenpiteiden yhteiskunnallisia seurauksia tai instituutioita kansalaisten osallistamiseksi päätöksentekoon. Mullnerin ym. (2001) mukaan kysymys oli tällöin luonnon autokraattisesta luonnontieteisiin perustuvasta hoitamisesta (ANM, *autocratic natural-science-based management*).

Ajatus edistyksestä miellettiin aineellisena. Tehokkuutta lisäämällä katsottiin voitavan ohjata yhteiskunta maksimaalisen talouskasvun polulle. Nelson (1999) kuitenkin katsoo, että aineellisten asioiden ohessa edistysmielisyydessä pyrittiin myös henkiseen uudistamiseen. Mutta edistysliikkeen uskomuksia ei sinänsä tarkasteltu tieteellisesti ja tieteellinen "*management*" saattoi itse asiassa olla jopa sekularisoitunut uskonto:

> *"The ultimate foundations of RCD (Resource conservation and development ideology) scientific management of Nature appear to be a profound faith, almost a religion of management. The metaphor of the Earth as just natural resources to be exploited and consumed by humans remains the dominant image embedded in the psyches of modern RCD managers..."* (Devall ja Sessions 1985, s. 136)

Funtowicz ym. (1998) toteavat, että tieteeseen perustuvat väliintulon muodot monimutkaisiin luonnonprosesseihin voivat hyvinkin rakentua itsessään uudistuvaksi ongelmien lähteeksi, joka voi lopulta vaarantaa paikallisten yhteisöjen elinkelpoisuuden, terveyden ja lopulta tulevaisuuden taloudelliset mahdollisuudet. Havainto ekologisten rajoitteiden

asettamisen välttämättömyydestä kestävän taloudellisen tuotannon ja kulutuksen mittakaavaan merkitsee sitä, että enemmän tuotosta ei suinkaan ole sama asia kuin hyvä tuotos ja lisäksi on huomattava, että enemmän tieteellistä tietoa vietynä käytännön toimintaan innovaatioiden kautta ei välttämättä johda aina vain kestävämpään taloudelliseen prosessiin.

Useimmat edistysuskomukset eivät olekaan kestäneet historian testiä. Edes aineellisen niukkuuden helpottaminenkaan ei ole tuottanut uutta onnellisuuden ja emotionaalisen hyvinvoinnin aikakautta, kuten edistysmieliset odottivat tapahtuvan. Myöskään suuret tieteeseen kohdistuneet odotukset eivät ole realisoituneet. Edistyksellisen vision vastaisesti eturyhmät ja kansalaiset onkin vähitellen otettu mukaan määrittämään politiikkatoimenpiteitä kaikilla askeleilla, myös konkreettisen metsänhoidon tasolla. Lainsäädäntö edellyttääkin monissa maissa nykyisin kansalaisten laajaa osallistumista luonnonvarojen käytön ja hoidon suunnitteluun ja päätöksentekoprosesseihin (Nelson 1999). Suuri yleisö ei siten enää hyväksy tieteellisen "*managementin*" peruslähtökohtia:

> "*Problems may arise when managers base decisions solely on natural-science, because they may not fully address societal concerns... Failure to consider human needs and desires has created management problems, because even a through understanding of biology and the functions of ecosystems has not addressed human needs and desires. Since the 1970s, managers have begun to accept some societal input into renewable resource management decisions. Most attempts have been to provide opportunities for societal comment on management alternatives developed by professional managers, with agencies retaining complete decision authority.*" (Mullner ym. 2001, s. 41)

Muirin ja Pinchotin seuraajien näkemyserot ovat heijastuneet Yhdysvalloissa metsien hoitoa koskeviin keskusteluihin aina näihin päiviin saakka. Guha ja Martinez-Alier (1998) pitävät koko kiistaa kulttuurisidonnaisena katsoessaan asiaa intialaisesta tai yleensä tiheästi asuttujen kehitysmaiden näkökulmasta:

> "*...the story of environmental ethic is reduced to a Manichean struggle between one set of good ideas (arcadian, preservationist, biocentric) and another set of evil ones (imperial, utilitarian, anthropocentric)... If the great icon of the American environmentalism is John Muir... its demon is indisputabely Gifford Pinchot. All social movements need their symbols of good and evil, their icons and their demons... we are on the threshold of a new phase in the development of environmental ethics, with their fresh synthesis... This synthesis would take from primitivism the idea of diversity, from peasant cultures the ideal of sustainability, and from modern society ... the value of equity.*" (Guha ja Martinez-Alier 1998, s. 91)

3 Vastaanotettu erämaan ajatus ja biologinen luonnonsuojelu

Erämaiden säilyttämisen spiritualistis-uskonnolliset perustelut saivat vielä 1900-luvun alussa vain vähäistä menestystä osakseen. Länsimainen visio koskemattomasta luonnosta osoittautui kuitenkin vahvaksi. Se perustuu tosin nyt jo vanhentuneeseen ekologiseen näkemykseen ja se merkitsee myös ihmisen ja luonnon välisen riippuvuuden ymmärtämistä väärin. McNeelyn (1994) mukaan se ei esimerkiksi ota huomioon ihmisten merkitystä biodiversiteetin ylläpitäjinä. Maailmassa onkin vähän tai ei lainkaan esimerkiksi sellaisia metsiä, joihin ihmisen aiheuttamat paineet eivät olisi vaikuttaneet. Erämaakäsitteen voidaan siten katsoa erottavan ihmisen ja luonnon toisistaan.

Varsinkin Callicott (1990) korostaa sitä, että ilman ihmistä arvotettu erämaa vain vahvistaa virheellistä dikotomiaa. Hänen mielestään ihmisen ja villin luonnon vastakohtaisuus on metafyysinen sekaannus, joka palautuu kartesiolaiseen ja kreikkalaiseen filosofiaan sekä kristilliseen teologiaan. Callicott onkin monissa yhteyksissä esittänyt sellaisia argumentteja, joiden mukaan erämaihin uskominen on jonkinlainen vanhanaikainen uskonto, joka perustuu alunperin kolonialistiseen ajatukseen ihmisen erottamisesta luonnosta eikä hänen mielestään tällaisen ajatuksen luomalle perustalle voida rakentaa ympäristöfilosofiaa. Callicott ja Nelson (1998) puhuvatkin tuoreessa kirjassaan vastaanotetusta erämaa-ajatuksesta (*received wilderness idea*). Tämä vastaanotettu erämaa-ajatus on ollut viime vuosina sekä voimakkaan hyökkäyksen että voimakkaan puolustuksen kohteena. Callicott ja Nelson näkevätkin 1980-luvun lopulla käynnistyneen suuren uuden erämaakeskustelun (*the great new wilderness debate*).

Vastauksena Roderick Nashin esittämään ajatukseen erämaakokemuksen kansainvälisestä kaupasta lähinnä Afrikan kansallispuistojen yhteydessä intialainen sosiologi Ramachandra Guha (1989) kirjoitti Environmental Ethics -julkaisusarjaan vuonna 1989 artikkelin, joka herätti länsimaisten ympäristöfilosofien huomion ja jopa yllätti heidät. Vastaanotettua erämaa-ajatusta oli siihen saakka pidetty viattomana. Niinpä ympäristöfilosofit joutuivat tuossa tilanteessa kysymään itseltään, keitä olemme "me", jotka olemme vastaanottaneet tuon erämaa-ajatuksen. Vastauksena usein oli, että euroamerikkalaisia miehiä, joiden kulttuurisena perintönä on patriarkaalinen länsimainen sivilisaatio sen nykyisessä postkolonialistisessa ja maailmanlaajuiseen hegemoniaan pyrkivässä muodossaan (Callicott ja Nelson 1998).

Kaksi vastaanotetun erämaa-ajatuksen puolustajaa, norjalainen filosofi sekä syväekologian kehittäjä Arne Naess (1998) ja politiikan tutkija

sekä erämaa-aktivisti David Johns (1990) vastasivat tähän Guhan erämaa-ajatuksen kehitysmaalähtöiseen kritiikkiin. Tästä voidaan katsoa uuden suuren erämaakeskustelun saaneen alkunsa. Callicott (1991a, 1991b, 1994, 1994/5, 1996) pyrki edelleen laajentamaan Guhan kritiittistä huomiota niistä seurauksista, joita vastaanotetusta erämaa-ajatuksesta seuraa maailman väestöltään tiheille ja kauan asutuille alueille. Callicottin mukaan erämaa-ajatus ylläpitää esidarwinilaista näkemystä ihmisen ja luonnon erosta. Tällainen ihmisen ja luonnon erottava lähestymistapa liittyy 1700- ja 1800-lukujen voimakkaaseen individualismiin. Tämän ajattelun filosofiset juuret ovat siten kartesiolaisessa tavassa jakaa maailma henkeen ja aineeseen sekä yksilön käsitteelliseen erottamiseen luonnonympäristöstä. Yhä vieläkin ajatellaan varsin usein ihmisten eroavan perusteellisesti muista lajeista. Ihmisiä pidetään tällöin ainutlaatuisina olentoina eikä heidän katsota olevan aina edes muiden lajien kanssa samojen luonnonlakien alaisia. Hodgsonin (1992) mukaan tästä kartesiolaisesta ajatuksesta, jossa yksilö erotetaan sekä sosiaalisesta että luonnon ympäristöstään, olisi nopeasti päästävä eroon. Tällainen näkemys olisi korvattava jollakin ei-dualistisella ja monimutkaisemmalla näkemyksellä. Taloustieteilijä Hodgson huomauttaa, että taloustieteissä oltiin pitkään tietämättömiä tuotannon ympäristökontekstista ja siinä otettiin samalla yksilöt annettuina kieltäen samalla se mahdollisuus, että he olisivat luonnon ja sosiaalisen maailman tuotteita ja jatkuvassa vuorovaikutuksessa molempien näiden maailmojen kanssa.

Erämaakäsitettä voidaankin pitää erityisesti etnosentrisenä, koska se ei ota huomioon, että käytännössä kaikki maailman ekosysteemit ovat ihmisten, usein jo alkuperäiskansojen, muovaamia. Palvellessaan kolonialistista tarkoitustaan pyyhkimällä pois mielestä alkuperäiskansat, vastaanotettu erämaakäsite jättää ottamatta huomioon näiden alueidensa alkuperäisten ihmisten merkittävän vaikutuksen asuttamiinsa bioottisiin yhteisöihin. Erämaa-ajatuksen onkin väitetty olevan paitsi etnosentrinen, myös ainakin antroposentrinen, epätieteellinen, epäfilosofinen ja epäpoliittinen. Erämaa-ajatuksen puolustajien mielestä se ei ole mitään näistä. Kuitenkin siitä huolimatta heidän ideaalissaan erämaat samaistetaan villeihin bioottisiin yhteisöihin, joissa ihminen on vierailija joka ei jää. Sen sijaan uudistetussa erämaaideaalissa, kuten Leopoldin ideaalissa, kokonaan luonnolliset ihmiset tulevat vaikutuksineen kuvaan mukaan.

Erämaa-ajatus on myös historiaton. Esimerkiksi Australia ei ollut asumaton erämaa, *terra nullius*, ennen brittien saapumista maahan, vaan se oli täysin aboriginaalien asukkaiden asuttama ja aktiivisesti hoitama maa (Mulligan 2001). Ajatuksena joidenkin alueiden näkeminen asumattomina on puhtaasti kulttuurinen. Esikolumbiaaniset Ame-

rikan alkuperäiskansat ja Australian aboriginaalit ennen James Cookin saapumista olivat täysin kulttuurisia ihmisiä, mutta he edustivat kuitenkin kivikautisia kulttuureja, jolloin he eivät vaikuttaneet ympäristöönsä kovin merkittävästi. Siten ympäristö säilyi pääosin "koskemattomana". Paradoksi tässä vain on se, että erämaa-alueiden perustaminen on ollut keskeinen elementti Australian luonnonsuojelussa viime vuosikymmenien aikana, kuten myös Pohjois-Amerikassakin. Siksi erämaa-ajatuksen dekonstruktio uhkaa kaivaa maata luonnonsuojelun alta (Callicott ja Nelson 1998).

Rolston (1991) ei kuitenkaan hyväksy Callicottin esittämää ajatusta metafyysisestä sekaannuksesta. Hänen mielestään ei tarvita mitään metafysiikkaa tai teologiaa sen havaitsemiseen, että ihmiskulttuurin ja villin luonnon välillä on kriittinen ero. Rolstonin mielestä ihmisen läsnäolo merkitsee jopa radikaalia eroa ja siksi ihmisen pitäisi jättää merkittävä osa luonnosta rauhaan ja antaa sen vain olla. Ihmisten pitäisi alkaa nähdä asioita myös omien intressiensä ulkopuolelta ja hyväksyä ei-antropogeenisiä, ei-kulttuurisia arvoja. Yleensäkään erämaa-aktivistit eivät hyväksy ajatusta, jonka mukaan antropogeeniset muutokset ekosysteemeissä olisivat luonnollisia. Callicottin mielestä on kuitenkin erehdys ajatella, että paras tapa suojella luontoa on suojella se ihmiseltä. Hänen mielestään myös ihmisen parantama luonto on yhä luontoa. Mutta Rolstonin mukaan erämaissa itsessään olevia arvoja ei voida parantaa ja siksi olisi huomattava hänen korostamansa olennainen ero:

> *"A scientifically managed wilderness is conceptually as impossible as wildlife in a zoo."* (Rolston 1991, s. 371)

Callicottin mielestä Rolston yksinkertaisesti vain kuitenkin uudistaa vanhaa puritanistista dikotomiaa ihmisestä ja luonnosta sekä sivilisaatiosta ja villiydestä entistä hyväksyttävämmällä sekularistisella terminologialla. Rolston hänen näkemyksensä mukaan vahvistaa ihmisen ja luonnon välisen eron tekemättä tätä kuitenkaan sellaisilla perinteisillä perusteilla kuten esimerkiksi raamatullisella opinkappaleella ihmisen ainutlaatuisuudesta Jumalan kuvaksi luotuna tai klassisella filosofisella opinkappaleella ihmisen ainutlaatuisuudesta ainoana järkevänä olentona. Rolstonin mukaan ihminen omaa yhden ainutlaatuisen asian, kulttuurin, joka tarjoaa hänelle keinot sopeutua erilaisiin ympäristöihin ja keinot muuttaa erilaisia ympäristöjä lajilleen sopivaksi. Tätä ominaisuutta ei muilla lajeilla ole ja siksi ihminen on luonnon yläpuolella. Tämä kiista tunnetaan nyt Callicott-Rolston-Callicott -vuoropuheluna. Callicottin ja Rolstonin kiistassa keskeinen asia on kysymys alkuperäisten amerikkalaisten aiheuttaman luonnonympäristön muutoksen laajuudesta ja intensiteetistä niin sanottuun luonnon tilaan.

Vastaanotettu erämaa-ajatus on nyt joka tapauksessa kuollettavasti haavoittunut siihen kohdistetun kritiikin vuoksi. Mutta jos erämaiden säilyttäminen, siten kuin Muir ja hänen seuraajansa sen visioivat, on virheellinen lähtökohta luonnonsuojelulle niin sitä on myös Pinchotin ja hänen seuraajiensa visioima utilitaristinen luonnonvarojen hoito, sillä se on ekologisesti informoimaton. Callicottin mukaan Pinchotin luonnosuojelufilosofia ei enää toimi eikä Muirin filosofia riitä. Muirin filosofia sisältää esievolutiivisen tiukan ihmisen ja luonnon erottamisen toisistaan. Se puolustaa viatonta, alkuperäistä, neitseellistä luontoa sitä ahdistelevalta ja tuhoavalta ihmiseltä. Luonnonsuojelufilosofia onkin viime vuosina ollut epäilyn ja sekaannuksen tilassa. Mutta sellaisesta tilasta voi nousta esiin jotakin uutta ja jalostuneempaa (Callicott ja Nelson 1998). Callicott ja Nelson (1998) näkevät, että ainakin kaksi vaihtoehtoa on olemassa vastaanotetun erämaa-ajatuksen väistämättömään muodonmuutokseen. Ensimmäinen näistä vaihtoehdoista on klassisen erämaa-ajatuksen poisihmiskeskeistäminen ja toinen voisi olla vastaanotetun erämaa-ajatuksen korvaaminen siihen läheisesti liittyvällä mutta kuitenkin erilaisella villiyden (*wildness*) käsitteellä tai vaihtoehtoisesti vapaan luonnon tai kestävyyden käsitteillä.

Vaikka historiallinen erämaiden suojelun liike olikin hyvää tarkoittava, se oli kuitenkin biologisen luonnonsuojelun näkökulmasta katsottuna virheellisesti ohjattu (Callicott ja Nelson 1998). Erämaata pidettiin perinteisesti resurssina ihmisen käyttöön, vaikkakin kuluttamattomaan käyttöön, kuten virkistäytymiseen, esteettiseen tyydytykseen, henkiseen eheytymiseen, luonteen kasvattamiseen, tieteelliseen tutkimukseen ja niin edelleen. Vaikka John Muir ja myös Aldo Leopold sovelsivatkin vähemmän ihmiskeskeistä näkemystä erämaasta kuin tämä, niin kuitenkin vasta 1970-luvulla akateemiseen ympäristöfilosofiaan näyttää hahmottuneen hyvin artikuloitu ei-ihmiskeskeinen ympäristöetiikka. Siksi vasta parin kolmen viime vuosikymmenen aikana on ollut edes mahdollista ajatella ja puolustaa maa-alueiden säilyttämistä ensisijaisesti ei-ihmislajeja varten (Callicott ja Nelson 1998).

Ihmiskeskeisyyden ylittäminen voi tarkoittaa ainakin sitä, että ihmistä ei enää pidetä maailmankaikkeuden keskuksena tai kaikkien asioiden mittana. Monille tämän päivän ihmisille lieneekin helpompaa uskoa ihminen evoluution tuotteeksi kuin luomistyön tarkoitukseksi. Ihmiset nähdään nykyisin yleisesti osana luonnon järjestystä. Tällaisen ihmisen kognitiivisen uudelleen paikantumisen keskeisestä asemastaan kokonaisuuden osaksi on tehnyt mahdolliseksi ennen kaikkea modernin tieteen kehitys, mikä on samalla paradoksi. Ihmiskeskeisyyttä voidaankin arvostella paitsi eettisessä myös ontologisessa mielessä (Hayward 1997).

Erämaa-alueet, vaikka ne alunperin perustettiin virkistyskäyttöä sekä maiseman ja hiljaisuuden kokemista varten, ovat nyt saaneet uuden ei-ihmiskeskeisen perustelun olemassaololleen. Ne ovat elinympäristöjä itseisarvoisille harvinaisille ja uhanalaisille lajeille, erityisesti suurille nisäkkäille kuten karhulle ja sudelle. Niinpä erämaa-alueet eivät olekaan enää vain erämaiden virkistyskäyttäjien leikkikenttiä, luontoesteetikkojen taidegallerioita ja hiljaisuuden hakijoiden katedraaleja, vaan ne ovat lisäksi muiden lajien kuin ihmisen pakopaikkoja. Monille sellaisille lajeille, jotka eivät tule toimeen ihmisen kanssa ja jotka ovat sen vuoksi kaikkein uhanalaisimpia, ei ole olemassa muita elinympäristövaihtoehtoja kuin laajat erämaa-alueet. Siksi erämaat ja biodiversiteetti tarvitsevat kumpikin toinen toisiaan.

Viime vuosikymmeninä preservationismiin onkin tullut uutta sisältöä sitä mukaa kun sitä on on sopeutettu luonnonsuojelubiologiaan. Uudessa preservationismissa biologinen luonnonsuojelu on tärkeämpi asia kuin luonnon suojeleminen esimerkiksi virkistyskäyttöä varten. Viime aikoina uusia suojelualueita onkin alettu valita, rajata, yhdistää toisiinsa ja hoitaa parhaan käytettävissä olevan luonnontieteellisen tiedon perusteella alueiden virkistyksellisestä, esteettisestä ja henkisestä vetovoimasta riippumatta. Toki uudetkin suojelualueet voivat edelleen olla maisemallisesti kauniita ja henkisesti inspiroivia siitäkin huolimatta, että niiden luonnonsuojelullinen asema on nyt toinen kuin millaisena se nähtiin klassisessa preservationismissa.

Alueiden erottaminen luonnonarvojen säilyttämiseksi on sinänsä hyvin vanha ja laajalle levinnyt käytäntö. Kuninkaalliset metsästysalueet ovat tästä hyvä historiallinen esimerkki. Lisäksi jo kauan on säilytetty sellaisia alueita, joiden tarkoituksena on ollut turvata ekosysteemipalveluja kuten puhtaan veden saatavuutta. Klassisella preservationismilla on kuitenkin ilman muuta ollut merkittävä vaikutuksensa kansallispuistojen ja muiden suojelualueiden määrän lisääntymiseen eri puolille maailmaa viime vuosisadalla. Olipa vastaanotettu erämaa-ajatus sitten kuinka virheellinen tahansa, se on kuitenkin ollut tarpeellinen 1900-luvun luonnonsuojelussa ja ympäristöliikkeissä. Samalla kuitenkin luonnontieteellisten perusteiden merkitys jäi luonnonsuojelussa vähäiseksi aina lähes viime vuosiin saakka (Noss ja Cooperrider 1994). Eri maissa reservijärjestelmiä tai suojelualueverkkoja tultiin rakentaneeksi vain vähäisessä määrin tieteellisillä perusteilla. Kansallispuistoja oli ensi sijassa perustettu suojelemaan kauniita maisemia ja luonnon muistomerkkejä sekä tarjoamaan yleisölle mahdollisuuksia nauttia näistä. Luonnonsuojelun varhaisina vuosina ensisijainen luonnonsuojeluperustelu oli ilman muuta maisemallinen kauneus (Noss ja Cooperrider 1994). Erämaa-alueina puolestaan säilytettiin siihen saakka

koskemattomina pysyneitä syrjäisiä alueita ja vain vähäisessä määrin alueiden valinnassa kiinnitettiin huomiota ekologisiin ja muihin tieteellisiin kriteereihin.

Shafer (1999) kuitenkin todistaa, että luonnonkauneuden ohella biologisilla ja geologisilla tekijöillä oli kuitenkin oma vaikutuksensa jo joidenkin varhaisimpienkin kansallispuistojen ja suojeltujen luonnon muistomerkkien valinnassa. Mutta aluevalinnan historia kuitenkin vääjäämättä paljastaa ideologian vähitellen muuttuneen ja maiseman kauneuden suosimisesta on siirrytty edustavuuteen ja biodiversiteetin ylläpitoon. Kansallispuistojen ja muiden suojelukohteiden merkitys onkin muuttunut vuosikymmenten aikana samalla kun se ideologia on muuttunut, joka on ohjannut suojelukohteiden valintaa ja suunnittelua.

Toki yksinään pelkät reservit eivät tietenkään vielä riitä luonnonsuojelussa mutta ne ovat kulmakiviä, joihin nojaten alueelliset strategiat voidaan rakentaa. Tällöin myös vanha erämaa- tai muiden suojelualueiden järjestelmä voi edustaa lähtökohtaa uudelle biodiversiteettireservaattien järjestelmälle (Noss 1990, 1991). Olemassaolevat reservijärjestelmät eri puolilla maailmaa sisältävät kuitenkin varsin vääristyneen biodiversiteettiotoksen. Ne ovat, kuten edellä todettiin, tavallisesti syrjäisiä paikkoja ja muita alueita, jotka eivät sovellu kaupallisiin käyttötarkoituksiin. Systemaattisempaa lähestymistapaa reservien sijoittamiseksi ja muotoilemiseksi onkin alettu kehittää parin viimeisen vuosikymmenen aikana (Freitag ym. 1997, Lockwood ym. 1997, Margules ym. 1988, Margules 1989). Reserveillä onkin nyt kaksi pääroolia. Niiden tulee edustaa kunkin alueen biodiversiteettiä ja niiden tulee eristää tämä biodiversiteetti kaikista niistä prosesseista, jotka uhkaavat sen säilymistä. Niinpä luonnonsuojelubiologian, joka on biologisen diversiteetin ja niukkuuden tiede, tulisi ohjata suojelualueiden eli eri lajien turvapaikkojen valintaa, muotoilua ja hoitoa.

Reservien valinnan ja muotoilun perustaa onkin erityisesti vahvistanut luonnonsuojelubiologian kehittyminen omaksi tieteenalakseen viime vuosikymmenten aikana. Tämän tieteenalan kehitystä vauhditti alkuvaiheessa MacArthurin ja Wilsonin 1960-luvun alussa kehittämä niin sanottu saaribiomaantieteellinen tasapainoteoria. Siihen perustuen alettiin luoda reservien muotoilulle sääntöjä, jotka sittemmin liitettiin kansainvälisen luonnonsuojeluliiton (IUCN) vuonna 1980 hyväksymään maailman luonnonsuojelustrategiaan. Vanhoja suojelualueita onkin lisääntyvässä määrin vähitellen täydennetty reserveillä, joiden ensisijainen tarkoitus on nyt suojella biodiversiteettiä. Tämä rajoittaa samalla ihmisen luonnonkäyttöä eri puolilla maailmaa huolimatta jatkuvasta väestön kasvusta. Kaikenlainen preservationismi onkin aina saanut osakseen kritiikkiä taloudellisen kehityksen kannattajilta. Tätä

arvostelua vaille eivät ole jääneet myöskään uudet argumentit, joiden mukaan suojelualueet turvaavat biologista monimuotoisuutta ja antavat mahdollisuuksia hankkia tuloja esimerkiksi luonto- ja ekomatkailun avulla. Viime vuosinakin preservationismia on yhä arvosteltu sillä perusteella, että se heikentää paikallisyhteisöjen elinmahdollisuuksia.

Biologisessa luonnonsuojelussa on kaksi perusstrategiaa. Näistä ensimmäisessä keskitytään yksilöllisiin lajeihin ja toisessa säilyttämään yhteisöjä tai ekosysteemejä. Näitä strategioita kutsutaan nimillä hienon seulan lähestymistapa (*fine filter -approach*) ja karkean seulan lähestymistapa (*coarse filter -approach*). Yleisesti katsotaan, että suurin osa lajeista voidaan säilyttää karkean seulan lähestymistapaa soveltamalla. Tämän lähestymistavan mukaan biodiversiteettiä voidaan suojella ylläpitämällä ekosysteemien vaihtelua. Kuitenkin jotkut lajit voivat päästä karkean seulan läpi ja sen vuoksi ne täytyy pyydystää hienolla seulalla. Hienon seulan lähestymistavassa pyritään ensin selvittämään vaarassa olevien lajien erityistarpeita, jonka jälkeen aletaan sitten tyydyttää näitä tarpeita. Hienon seulan lähestymistapa keskittyykin yksilöllisten lajien erityisiin elinympäristövaatimuksiin, joita karkean seulan lähestymistavassa ei tarkastella. Siinä edellytetään usein erikoistunutta luonnonhoitoa sen sijaan, että määritettäisiin vain säilytettäviä reservialueita (Baydack ym. 1999, Lämås 1996).

Callicottin peruskysymys on, pitäisikö erämaa-alueista siis tulla biodiversiteettireservejä (Callicott 1996). Luonnonsuojelubiologian terminologiaa käyttämällä voidaankin nyt siten sanoa erämaiden sijasta säilytettävän biodiversiteettiä. Callicottin mukaan naiivi ajatus ihmisen ja luonnon erottamisesta tulisikin korvata ajatuksella kestävästä kehityksestä ja biodiversiteetistä. Erämaiden sijasta olisi siksi perustettava biodiversiteettireservaatteja ja suojeltava uhanalaisia lajeja ja kokonaisia ekosysteemejä tieteellisin perustein. Noss (1990) kysyy, mitä voi erämaa tehdä biodiversiteetille ja mitä biodiversiteetti voi tehdä erämaalle. Hänen mielestään näiden kahden suhde on vastavuoroinen. Suuret erämaat tiettöminä ja vain hyvin kevyesti hoidettuina alueina edustavat useampia ja terveempiä biologisia organisaatiotasoja kuin pienemmät ja usein huomattavasti muokatummat alueet. Hänen mielestään suurta poliittista mielenkiintoa herättänyt biodiversiteetti voi tuoda uutta voimaa erämaaliikkeelle. Se tuo mukanaan tieteellisesti päteviä perusteluja lajien ja koskemattomien alueiden suojelulle. Samalla saadaan ekologisesti merkittäviä kriteereitä alueiden valintaan, muotoiluun ja hoitoon.

Rothenberg (1999) kuitenkin toteaa esitelmässään, jonka hän piti vuonna 1998 Bangaloressa Intiassa pidetyssä kuudennessa Maailman erämaakongressissa seuraavaa:

> *"This is all fine and good, but I would not call the notion of biodiversity any less culturally constructed than the idea of wilderness. I still suspect the notion of the wild, which might need some renowating, is more inspiring and compelling than the idea of biological diversity... Callicott wants sustainability... Many environmental philosophers, not so interested in people and their problems, put forward wildernesses what matters most... It is one of many places to touch the greatness that is inherent in the fabric of this world... Wilderness is much more interesting as philosophical possibility than as religion icon."* (Rothenberg 1999, s. 5–6)

Sen jälkeen kun luonnonsuojelubiologit ottivat käyttöön biodiversiteetin käsitteen (Wilson 1988), joka on lyhenne biologisesta diversiteetistä, he ovat korvanneet sillä luonnonsuojelijoiden tätä ennen suosimia muita normatiivisia ja kiistanalaisia käsitteitä kuten luonto, erämaat (*wilderness*) ja jopa uhanalaiset lajit (Takacs 1996). Nykyään luonnon eliöiden ja prosessien yhdistelmää nimitetään biodiversiteetiksi, kun sitä ennen kutsuttiin luomakunnaksi, luonnon vaihteluksi, floraksi ja faunaksi, villieläimäksi tai vain elämäksi, erämaaksi tai yksinkertaisesti vain luonnoksi. Nämä käsitteet olivat kuitenkin vuosien saatossa kehittyneet merkitsemään eri asioita eri ihmisille. Takacs arvelee biodiversiteetin käsitteen palvelevan luonnonsuojelubiologien tavoitteita paremmin kuin esimerkiksi luonnon ja erämaan käsitteet siksi, että biodiversiteetin käsite ei muiden edellä mainittujen käsitteiden tapaan ole tuhansia vuosia kestäneen sosiaalisen konstruktion tulos. Tietyn ihmisryhmän tiettynä ajankohtana luomana intentionaalisena konstruktiona biodiversiteetin käsitteen voidaan katsoa merkitsevän juuri sitä, mitä sen luoneet henkilöt sanovat sen merkitsevän (Burnett 1998). Mutta samalla kun biodiversiteetistä on tullut yleinen tavoite, on termille itselleen oletettu aina vain entistä laajempi joukko erilaisia merkityksiä. Tämän seurauksena koko sana on vähitellen irronnut juuriltaan biologisista tieteistä muuttuen poliittiseksi termiksi, jolla on lopulta yhtä paljon merkityksiä kuin sillä on asianajajiakin (Redford ja Richter 1999)

Onkin ilmennyt, että vaikka monet luonnonsuojelubiologit näkevätkin biodiversiteetin arvioinnin ja suojeluprioriteettien ja tavoitteiden asettamisen usein pelkkänä teknisenä kysymyksenä, niin he siitä huolimatta yrittävät kaiken aikaa vakuuttaa muita ihmisiä siitä, että biodiversiteetti on tärkeä ja että sillä on arvo. Ja mitä menestyksekkäämmin biologit saavat muita vakuuttuneiksi siitä, että nuo arvot ovat todella johdettavissa "tieteellisesti" luonnosta eikä suinkaan kenenkään (esimerkiksi heidän omista) subjektiivisista preferensseistä, niin sitä vakuuttuneemmiksi muiden uskotaan tulevan siitä, että kaikkien on kunnioitettava ja hyväksyttävä näitä arvoja. Biodiversiteetin nimissä

biologit ovatkin ilmeisesti vain halunneet lisätä sananvaltaansa poliittisessa päätöksenteossa (Takacs 1996).

Biodiversiteettireservin rekonstruointi kauttaaltaan dekonstruoidusta erämaa-ajatuksesta on mitä ilmeisemmin olennaisesti uuspuritanistinen prosessi, koska se erottaa ihmisen luonnosta, ei uskonnollisen tai filosofisen metafysiikan vaan välttämättömyyden perusteella. Jos uhanalaisia lajeja säilytetään, niin niille on tarjottava elinympäristö. Tämä edellyttää joskus sitä, että tälle tavoitteelle yhteensopimaton ihmisen asutus ja luonnonkäyttö on suljettava pois näiden elinympäristöstä. Siksi erämaa-alueiden näkeminen biodiversiteettireserveinä erottaa tehokkaasti ihmisen sfäärin luonnon sfääristä. Tälle päinvastaisen näkemyksen mukaan erämaa-alueiden näkeminen biodiversiteettireserveinä ei suinkaan ole paluuta mihinkään uuspuritanistiseen luonnon säilyttämiseen, vaan se tarjoaa vain tieteellisen mandaatin lisätä ja laajentaa olemassaolevia suojelualueita sekä yhdistää niitä käytävillä. Lisäksi se antaa tieteellisen mandaatin määrittää biodiversiteettireservaatin status monille sellaisillekin elinympäristöille, jotka eivät lainkaan kiinnostaneet 1900-luvun erämaapreservationisteja, koska ne eivät olleet tarpeeksi haasteellisia virkistyskävijöille tai kylliksi maalauksellisia.

Rolston (1991) kuitenkin katsoo, että rakentaessamme sivilisaatiotamme niin hyvässä kuin pahassa, me myös haluamme suojella siinä niitä villin luonnon ei-ihmisarvoja, jotka edelsivät meitä ja nyt ympäröivät meitä. Maa sivilisoituna joka aariltaan ei hänen mielestään ole kokonainen sillä silloin villin ja spontaanin luonnon arvot olisivat kadonneet tältä majesteettiselta kotiplaneetalta täysin, kuten hän asian maalailee. Typistetty arvoteoria merkitsee myös typistettyä biodiversiteettiä. Rolstonin mukaan Callicott ei halua erämaista pyhiä paikkoja (*sanctuary*) vaan suojapaikkoja (*refugia*). Suojapaikat ovat Rolstonin mukaan vain jonkinlaisia siemenvarastoja, josta muut alueet voidaan aina varustaa uudestaan ja uudestaan. Rolstonille erämaat eivät kuitenkaan ole vain maaseudun tai urbaanien alueiden villieläinten hautomoja tai tieteellisen luonnonhoidon kokeiden luonnontilaisuuden vertailukohtia (*baseline data*). Vaikka nämä kaikki voivat joskus olla hyviä syitä suojella erämaita, ne eivät kuitenkaan ole kaikkein parhaimpia syitä. Maan päällä pitää olla paikkoja, joissa ei-ihmiselämän yhteisöjä edelleen elää ihmisen häiritsemättä, missä me ihmiset vain vierailemme ja spontaani luonto jää.

4 Evolutiivis-ekologinen maaetiikka

Edwards ja Abivardi (1998) nimittävät klassisen preservationismin ja uuden preservationismin eli biologisen luonnonsuojelun yhdessä muodostamaa ja nyt selvästi taakse jäämässä olevaa luonnonsuojelun

vaihetta luonnonsuojelun "palokuntakaudeksi". Tällä kaudella luonnonsuojelun prioriteetit määräytyivät pääasiassa museointityyppisen lähestymistavan perusteella, jolloin suojeltaviksi kohteiksi pyrittiin valitsemaan luonnollisten ekosysteemien ja elinympäristöjen edustavia esimerkkialueita. Suojelualueiden matkailu- ja virkistyskäyttöä lukuunottamatta luonnonsuojelun vaikutus ihmisten elämäntapoihin ja tavoitteisiin sekä taloudelliseen toimintaan yleensä jäi tässä tapauksessa kohtalaisen vähäiseksi. Suojelualueita perustettaessa ajateltiin tavallisesti, että luonnonsuojelun tarve ei mitenkään rajoita taloudellista ja muuta toimintaa suojelualueiden ulkopuolella. Suojelualueet jäivät lisäksi helposti jonkinlaisiksi ekologisiksi saarekkeiksi ilman keskinäisiä yhteyksiä tai edes puskurivyöhykkeitä.

Mutta itse asiassa jo 1930-luvulla luonnonsuojeluun kehittyi uudenlainen näkökulma, jolla oli silläkin myös tieteellinen perusta. Tämän nousevan näkökulman kaksi keskeistä hahmoa olivat Robert Marshall (1901–1939) ja Aldo Leopold (1887–1948), jotka yhdessä perustivat vuonna 1935 yhdistyksen nimeltä *Wilderness Society* (Swaney 1987). Marshall hyväksyi huomattavan osan edistyksellisen luonnonsuojeluliikkeen ajatuksista, mutta Leopold sen sijaan mursi tämän liikkeen utilitaristisen etiikan keskittyessään ihmisen ja luonnon väliseen harmoniaan ja keinoihin saavuttaa tällainen harmonia. Vuoden 1920 jälkeen Leopold keskittyikin luonnonsuojelutyössään maaseutumaisemiin päinvastoin kuin monet aikalaisensa, joiden luonnonsuojelutyö keskittyi erämaihin. George Perkinsh Marshin esittämien ajatusrakennelmien pohjalta Leopold esitti, että yhteiskunnallinen kehitys ja jopa ihmiskunnan eloonjääminen ovat kumpikin lopulta riippuvaisia siitä tavasta, jolla ihmiset huolehtivat "maasta", jolla hän tarkoitti kaikkia niitä ympäristön elementtejä, joista elämä on riippuvainen. Hänen tieteellinen työnsä johdatti hänet toteamaan ekosysteemien monimutkaisuuden ja haavoittuvuuden. Tätä konservationismin ja preservationismin rinnalla kehittynyttä kolmatta luonnonsuojeluliikettä on kutsuttu myös evolutiivis-ekologiseksi maaetiikaksi (Meffe ja Carroll 1994).

Leopold päätteli, että Pinchotin luonnonsuojelufilosofia oli luonnonsuojelulle riittämätön, koska se perustui esiekologiseen tieteelliseen paradigmaan. Leopoldille luonto ei ollut kokoelma hyödyllisiä lajeja (tavaroiden ja palvelujen varasto) vaan sisäisesti organisoitunut ja tiukasti integroitunut monimutkaisten prosessien järjestelmä. Ihmiset taas eivät hänen mielestään olleet mitään erikoisia luotuja ja ainutlaatuisen arvon omaavia puolijumalia. Ihmiset ovat osa luontoa. Inhimillinen hyvinvointi on ekologisesta näkökulmasta katsottuna riippuvainen paitsi sosiaalisten myös luonnon yhteisöjen, joihin ihmisetkin kuuluvat, eheydestä ja terveydestä.

Leopold yhdisti käytännössä toisiinsa sekä luonnonvarojen käyttöarvoperinteen että henkisen ja eettisen luonnon kunnioittamisen perinteen. Hän havaitsi sen, että Muir-Pinchot -kiista oli vienyt luonnonsuojelun vain valitettavaan nollasummadilemmaan. Niinpä hän puolusti luonnonsuojelussa *win-win* -filosofiaa (kaksoishyödyn filosofiaa) etsimällä tapoja käyttää luontoa ekologisesti. Callicottin (2000) mukaan Leopoldin ajatus ihmisen ja luonnon välisestä harmoniasta on lopulta sellainen luonnonsuojelufilosofia, joka saattaisi toimia vielä 2000-luvullakin. Se ottaa huomioon sen seikan, että ihmiset ovat yhtä paljon osa luontoa kuin muutkin lajit. Tietysti Rolstonin huomautus olennaisen eron olemassaolosta on tässä yhteydessä syytä edelleen pitää mielessä. Katz (1997) puolestaan toteaa, että Leopoldin maaetiikka tarjoaa parhaan lähtökohdan sellaisen luonnonvarojen käytön etiikan kehittämiselle, joka kunnioittaa luonnon maailman eheyttä.

Leopoldin klassinen essee "Maaetiikka" hänen postuumisti vuonna 1949 julkaistussa teoksessaan "*A Sand County Almanac*" on todennäköisesti tämän hetken kaikkein eniten viitattu yksittäinen lähde ympäristöfilosofisessa kirjallisuudessa. Leopoldin maaetiikka on samalla noussut luonto- ja ympäristöfilosofian valtavirraksi ja Leopoldin vaikutus on edelleen lisääntymään päin. Leopoldin mukaan meidän tulee aina tarkastella kokonaisia ekologisia järjestelmiä sen sijaan että hoidettaisiin vain yhtä sen erillistä osaa kerrallaan.

Maaetiikassaan Leopold esitti kaikkien aikojen ensimmäisen ekologisesti perustellun ympäristöetiikan, johon sisältyi ajatus kaikkien luonnon olioiden suorasta moraalisesta huomioon ottamisesta. Hän laajensi siten eettisen huomioon ottamisen ajatuksen ihmisestä muihin eliöihin ja sen lisäksi hän otti moraalisesti huomioon myös ekosysteemisen yhteisön. Tällainen yhteisö oli Leopoldille kaiken moraalisen toiminnan perusta (Callicott 1998). Siihen saakkakin kaikki etiikka oli perustunut sellaiseen premissiin, jonka mukaan yksilö on jäsen vuorovaikutteisten osien yhteisössä. Tämän yhteisön puitteissa ihmiset sitten havaitsevat ja huomaavat moraaliset suhteet ja velvollisuudet. Leopoldin maaetiikka vain laajensi nyt tälläisen yhteisön rajoja sisältämään maaperän, vedet, kasvit, eläimet ja kollektiivisesti, maan. Jäsenyys tässä maayhteisössä on maahan kohdistuvan moraalisen kunnioituksen ja vastuun lähde (Katz 1997).

Aldo Leopoldin kuuluisa "maaetiikka" onkin merkittävin yksittäinen tekijä viime aikoina tapahtuneiden luonnonvarojen hoidon uudelleenarviointien taustalla. Leopold oppi aikanaan sen, että suora ja kovakätinen puuttuminen luonnonjärjestelmiin aiheuttaa kielteisiä seurauksia paitsi luonnonjärjestelmille myös ihmiselle itselleen. Sen vuoksi hyvässä luonnonhoidon strategiassa kunnioitetaan luonnollisia proses-

seja. Maayhteisön jäsenyys on ihmiselle Leopoldin mukaan keskeisin syy näiden prosessien kunnioittamiselle. Leopold itse oli Yalen yliopiston metsäkoulun ensimmäisiä valmistuneita metsänhoitajia ja sen vuoksi hän kannatti uransa alussa luonnonvarapolitiikan niin sanottua viisaan käytön -koulukuntaa (*wise use -school*) ja Pinchotin tavoin myös tieteellisen luonnonhoidon ideologiaa. Hänen ajatuksensa kehittyivät kuitenkin nopeasti ekologisten prosessien harmonisen dynamiikan kunnioittamisen suuntaan.

Leopold korosti integroivan systeemilähestymistavan merkitystä ympäristönhoidossa sopivana keinona mitä moninaisempien ihmistavoitteiden yhdistämiseksi elinympäristön kaltaisen monitasoisen ja monimutkaisen järjestelmän tarjoamiin potentiaaleihin (Norton 1990, 1996). Tällainen maaetiikan tulkinta liittyy Leopoldin esittämään kielikuvaan *"thinking like a mountain"* (ajatella kuin vuori), joka on ajatus järjestelmien sekä ajallisesta että paikallisesta monimittakaavaisesta eli multiskalaarisesta keskinäisestä riippuvuudesta. Jos luonnonjärjestelmän osia hoidetaan kiinnittämättä lainkaan huomiota niiden välillä vallitseviin keskinäisiin yhteyksiin, kuten aine- ja energiavirtoihin, niin silloin ei ole opittu ajattelemaan vuoren lailla. Leopold sitoutuikin sellaiseen kontekstuaaliseen eli tilannekohtaiseen ajatteluun, jonka mukaan luonnonhoidossa jokaista hoidon ongelmaa on tarkasteltava kahdella tavalla; erillisenä soluna ja soluna kontekstissaan. Kontekstin voidaan nähdä muuttuvan ja kehittyvän omassa aikakehyksessään. Vuoren on ajateltava metsästäjää hitaammin ja luonnonhoidosta vastaavan ihmisen on ajateltava kuin vuori hoitaessaan riistaeläinten ja metsästäjien välistä vuorovaikutusta. Keskeinenä viisautena tässä on se, että ihminen ei suinkaan hoida ekosysteemejä, vaan vuorovaikutustaan ekosysteemin kanssa. Leopoldin kontekstualistisessa mallissa korostetaan monimutkaisuutta ja ekologisten prosessien kykyä itseorganisoitua. Osajärjestelmissään tapahtuvien väkivaltaisten muutosten seurauksena monimutkaisuutensa menettänyt järjestelmä on sairas. Leopold käyttikin paljon aikaansa löytääkseen ekologisesti argumentoituja kriteereitä ekosysteemin terveydelle. Leopoldhan löysi aikanaan ekosysteemin hoidon filosofiaa artikuloidessaan tälle hoidolle tällaisen perusnormin, joka on ekosysteemin tai kuten hän sitä kutsui, maan terveys.

Hänen löytämänsä kriteeri oli pyrkimys suojella ekologisia yhteisöjä, jotka tarjoavat kontekstin järjestelmille (soluille), jotka tuottavat ihmisten haluamia resursseja. Leopoldin kriteeri, johon Nortonin (1996) mukaan on usein viitattu vaikka sitä onkin vain harvoin ymmärretty, on seuraava:

> *"A thing is right when it tends to preserve the integrity, stability, and beauty of the biotic community. It is wrong when it tends otherwise."* (Leopold 1949, s. 224–225)

Leopold käytti näin ollen kauneuden lisäksi ekologisen stabiliteetin, terveyden ja eheyden dynaamisia käsitteitä. Hänen kontekstualistinen mallinsa korostaa monimutkaisuutta ja ekologisia prosesseja, jotka sallivat ekosysteemin selviytyä itsekseen eikä niinkään ekosysteemin diversiteettiä.

Keskeistä tälle kolmannelle luonnonsuojeluparadigmalle on nimenomaan uusi luonnonsuojelukäsite, jota Leopold kutsui maan terveydeksi. Tänään ekosysteemin terveyden käsite onkin jo laajassa käytössä (Costanza ym. 1992). Maan tai ekosysteemin terveys viittaa ekosysteemien prosessien funktionaalisuuteen ja se eroaa biologisen eheyden käsitteestä, johon se usein sekoitetaan ja jota se täydentää (Westra 1994, Angermeier ja Karr 1994). Bioottinen yhteisö on ehyt silloin, kun kaikki sen alkuperäiset (natiivit) lajit ovat siinä säilyneet yhteisölle luonteenomaisissa lukumäärissä ja ne ovat vuorovaikutuksessa keskenään luonnollisilla tavoillaan. Ekosysteemi on terve, jos se tuottaa biomassaa, kierrättää ravinteita, ylläpitää maaperää, muovaa veden virtausta ja ylläpitää muita ekosysteemin prosesseja riippumatta siitä onko näitä prosesseja suorittamassa joukko alkuperäisiä tai joukko ekosoottisia lajeja, joukko villeläimiä tai joukko kotieläimiä.

Leopoldille ehkäpä tärkein erämaiden säilyttämisen syy oli se, että ne tarjoavat luonnonhoidolle normaalitilaisuuden taustadataa, eli kuvan siitä kuinka terve maa ylläpitää itseään organismina. Häiritsemättömät alueet tarjoavat siten eräänlaisen mittatikun terveistä ekosysteemeistä normaaleine häiriöregiimeineen, normaaleine komponenttilajien populaatiosykleineen ja niin edelleen. Tällaisia alueita voidaan sitten verrata sellaisiin samanlaisiin alueisiin, joita ihmiset kuitenkin hyödyntävät eri tavoin eli joilla harjoitetaan metsätaloutta, maataloutta ja muita maankäyttöjä ja joihin tarkoituksellisesti tuodaan myös vieraita lajeja (Angermeier 2000, Hunter 1996). Erämaiden määritykseen tarkoitetut alueet eivät siksi saisi olla vain maisemallisia takamaita vaan niihin tulisi sisällyttää pilaamattomia esimerkkejä kaikista ekosysteemityypeistä.

Preservationismin ja konservationismin sijaan onkin nyt oikeastaan erotettavissa kaksi uutta luonnonsuojelun koulukuntaa, joita Callicott ym. (1999) kutsuvat artikkelissaan "*Current Normative Concepts in Conservation*" nimillä kompositionalismi ja funktionalismi. Ne perustuvat erilaisiin käsityksiin ekologiasta (kehitysekologia vs. ekosysteemiekologia) ja ne antavat erilaisen vastauksen ikivanhaan kysymykseen ihmisen paikasta luonnossa. Kompositionalistien mukaan ihminen ja luonto voidaan erottaa toisistaan. Kompositionalistit eivät kiistä kui-

tenkaan darwinilaista ajatusta ihmisestä kaikille muille lajeille sukua olevasta kehittyneestä lajista. Ihmistä ei siten erota luonnosta raamatullinen ajatus ihmisestä Jumalan kuvana tai tämän käsityksen antiikin Kreikan vastine, jumalallinen järki. Kompositionalistien mukaan ihmisen luoma kulttuuri on erottanut ihmisen luonnosta ja luonnon asettamista pakoista, sillä kulttuuri antaa ihmiselle mahdollisuuden sopeutumiseen hyvinkin erilaisiin ympäristöolosuhteisiin muita lajeja huomattavasti nopeammin. Luonnossa yleensä informaatio kulkee sukupolvelta toiselle geenien välityksellä. Sen sijaan ihmiskulttuureissa informaatiota siirtyy aistien välityksellä yksilöiden kasvaessa kiinni kulttuuriinsa. Kulttuurin olemukseen kuuluu kasaantuneen informaation siirtyminen sukupolvien ketjussa eteenpäin (Costanza ym. 1993). Ihminen on tällöin luonnossa sille ulkopuolinen tuhoava muutosvoima, joka voi käyttää muihin lajeihin verrattuna kulttuurin tarjoamia ainutlaatuisia keinoja sopeutumisessaan erilaisiin ympäristöihin ja muuttaessaan erilaisia ympäristöjä itselleen sopivaksi. Ihmisen toiminnan ajallisesti nopeat ja spatiaalisesti laajat mittakaavat aiheuttavat eliöyhteisöjen koostumuksiin helposti suuria muutoksia. Kun ihmisen luontoriippuvuus nähdään tällä tavalla, niin mikä tahansa ihmisen luontoon aiheuttama muutos voidaan ajatella luonnottomaksi.

Funktionalistien ajattelussa ihminen on osa luontoa eikä siten muita lajeja vähemmän luonnollinen. Funktionalistien mukaan tämä "alaston apina" eroaa muista lajeista vain asteeltaan, ei olemukseltaan. Lisäksi funktionalistit katsovat, että ihmisen aiheuttamat muutokset eivät aina välttämättä vaikuta lainkaan ekosysteemien ekologisiin prosesseihin ja funktioihin ja jos ihmisen aiheuttamat muutokset eivät muuta ekosysteemitoimintoja, niin silloin ihmiset voivat hyvinkin elää harmoniassa luonnon kanssa vaikka eloyhteisöjen lajikompositio muuttuisikin merkittävällä tavalla. Vaikka luonnonreservit ja muut luonnonsuojelualueet tulevatkin aina olemaan tärkeitä, niin olisi kiinnitettävä entistä enemmän huomiota biodiversiteetin säilyttämiseen maankäytön kaikkien päämuotojen yhteydessä. Funktionalistinen luonnonsuojelufilosofia soveltuukin kaikenlaisten alueiden ja siten samalla myös ihmisen asuttamien ja käyttämien alueiden suojeluun. Funktionalismissa ihmisen taloutta tarkastellaan itseään laajemman ja pysyvämmän luonnon talouden kontekstissa. Funktionalistien ihanteena on ihmisen talouksien sopeuttaminen ekologisiin puitteisiinsa. Tämä tarkoittaa samalla kestävän suhteen muodostamista ekosysteemien ja niistä riippuvaisten ihmiskulttuurien ja -yhteistöjen välille. Leopold saattaisi identifioida itsensä tällaiseksi funktionalistiksi, mutta ei poissulkevasti.

Funktionalismi ja kompositionalismi ovat toisiaan täydentäviä ja tukevia lähestymistapoja luonnonsuojeluun ja luonnon kestävään käyt-

töön. Toisen käytäntö on välttämätöntä toisen menestykselliselle käytännölle (Callicott ym. 2000). Biodiversiteetin suojelutarpeisiin on samalla saatu vahvan tuntuinen argumentti; eloonjääminen. Jokainen ihminen on riippuvainen sellaisista luonnonprosesseista, joiden tuotoksia on alettu nimittää ekosysteemipalveluiksi.

Tiede ei kuitenkaan tarjonnut Leopoldin eläessä kvantitatiivisia mittoja tai edes selkeitä kvalitatiivisia käsityksiä itsemääräytyvistä toiminnoista. Leopoldin elegantti teoria oli valitettavasti mahdoton sovellettavaksi johtuen ekologisen teorian tilasta hänen aikanaan. Lupaava teoreettinen lähestymistapa "hierarkiateoria" ilmestyi kuitenkin ekologiaan 1980-luvulla ja siinä on paljon samankaltaisuutta Leopoldin yhteisömallin ja kontekstualistisen hoitolähestymistavan kanssa (Allen ja Starr 1982, O'Neill ym. 1986, Allen ja Hoekstra 1992, Norton ja Ulanowicz 1992, Norton 1995). Hierarkiateoria perustuu yleiseen systeemiteoriaan. Se ei keskity niin paljon järjestelmien diversiteettiin kuin niiden monimutkaisuuteen ja sisäiseen organisaatioon – juuri siihen, mitä Leopold kutsui "eheydeksi" ja jolla hän oikeastaan tarkoitti terveyttä. Ekologian hierarkiateoria tarjoaakin täsmällisemmän mallin sille, mitä Leopold kutsui "maaksi", joka oli hänelle hitaasti muuttuva järjestelmä kokoonpantuna monista nopeammin muuttuvista osista (Norton 1996). Hierarkiateorian keskeinen oletus on se, että järjestelmä, joka koostuu monista itseään nopeammin muuttuvista osajärjestelmistä, muuttuu näitä osajärjestelmiään hitaammin (Costanza ja Patten 1995).

Kontekstualistisessa luonnonhoidon lähestymistavassa huomio suuntautuu ei ainoastaan yksittäiseen toimintaan vaan myös tämän toiminnan synnyttämiin trendeihin (Norton 1996). Vaikka useimmat yksittäiset päätökset kohdistuvat pieniin mittakaavoihin, niin hierarkkinen malli suuntaa huomion ei vain näiden päätösten vaikutuksiin pienissä mittakaavoissa vaan myös niiden kumulatiiviisiin vaikutuksiin laajoissa mittakaavoissa (Norton ja Toman 1997). Viime vuosina esimerkiksi metsänhoitoon kohdistetussa kritiikissä on korostettu näkemystä, jonka mukaan metsäekosysteemien heikentämisen ekologiset ja sosiaaliset vaikutukset riippuvat aina näiden mittakaavasta. Vaikutuksia ei enää pitäisikään tutkia pelkästään vain yksittäisillä kohteilla vaan erityisesti maisema- tai aluetasolla. Sillä, miten kuviot ja ekosysteemit on kokoonpantu maisemaan, esimerkiksi pirstoutumisen seurauksena, on merkittäviä seurauksia sille, miten niitä pitäisi hoitaa. Hoitoratkaisujen sovittaminen aina oikeisiin mittakaavoihin on olennainen seikka myös suojelutavoitteiden toteuttamisessa. Tämä voi merkitä vaikeasti toteutettavaa taloudenpitäjien toiminnan koordinointia yli hallinnollisten ja maanomistuksellisten rajojen (Gottfried ym. 1996). Mikään yksi ja sama metsänhoidollinen järjestelmä ja ohjeisto ei sellaisenaan ole

toteuttamiskelpoinen edes samantyyppisillä kohteilla, koska sosio-ekologiset arvot vaihtelevat kohteen kontekstin perusteella (Bockstael 1996). Jos kaikkialla yritettäisiin tavoitella vain yhtä ainoaa arvoa, esimerkiksi mahdollisimman suurta rahallista tuottoa, niin silloin tultaisiin vain edelleen yksinkertaistaneeksi ekologisia prosesseja. Teknologia antaa ihmisille mahdollisuuden luoda sellaisia trendejä, joihin luonnon luonnostaan vain hyvin hitaasti muuttumaan kykenevät mittakaavaltaan laajat järjestelmät eivät ehdi sopeutua. Trendiongelma syntyy, kun kaikkialla aletaan toimia saman mallin mukaan.

Mittakaavakysymykset tulivat ekologeille tärkeiksi heidän kiinnostuttuaan maisemaekologiasta, joka tuli hyvin suosituksi Pohjois-Amerikassa 1980-luvulla ja joka tutkii ekologisten prosessien ja spatiaalisten rakenteiden välistä suhdetta (Naveh ja Lieberman 1994). Maisemaekologiasta on vähitellen kehittynyt niin sanottu ekosysteemin hoidon lähestymistapa (Boyce ja Haney 1997) tai selkeämmin sanottuna ekosysteemilähestymistapa (Gibson ym. 2000). Ääritapauksessa voidaan puhua jopa ekoregionalistisesta lähestymistavasta, jolloin ekosysteemi ei enää ole pelkästään abstrakti käsite vaan selvästi määritettävissä oleva paikka, todellinen maantieteellinen yksikkö (Yaffee 1999). Ainakin USDA Forest Service on viime vuosina suunnannut metsänhoitofilosofiansa Pinchotin kestävän tuoton paradigmasta johonkin tällaiseen, jota on kutsuttu ekosysteemin hoidoksi. Ekosysteemin hoidon käsite on samalla liitetty ekosysteemin terveyden käsitteeseen. Selvästikin juuri sellainen luonnonsuojelufilosofia, jota Aldo Leopold kehitti ensisijaisesti yksityismaiden hoidon kontekstissa, on nyt vahvasti vaikuttamassa USA:n julkisten maiden hoitoon. Myös maisemaekologia on voittanut entistä enemmän alaa Pohjois-Amerikassa 1980-luvun jälkeen ja sen lähtökohtia on jatkuvasti yhdistetty ekosysteemien hoitoon. Hierakkinen lähestymistapa karttaa arvojen aggregoimista järjestelmän tasojen yli eikä se tue esimerkiksi kustannus-hyötyanalyyseja, joissa kustannuksilla ja hyödyillä on sama mitta, kuten esimerkiksi Mendelsohn (1996) edellyttää pitäessään ekosysteemin hoitoa pelkkänä luonnon monikäyttönä.

5 Villiys

Vaikka Leopoldin runous rakentuikin tieteestä saatuihin metaforiin, niin radikaalimpi osa hänen viestiään oli kuitenkin se, että perinteinen professionalististen maanhoitajien (metsänhoitajien) tieteellinen luonnonhoito oli pahasti epäonnistunut. Leopold ilmeisesti vain katsoi, että hänen on taisteltava tulta vastaan tulella. Haastaakseen tieteellisen maanhoidon hänen oli tarjottava parempaa tiedettä, vaikka tosiasial-

lisesti hän toivoikin tarjoavansa paremman uskonnon (Nelson 1998). Leopold halusi esittää, että käytännön luonnonsuojelijoiden ja -hoitajien tulisi integroida villiyden (*wildness*) aste viljeltyjen alueiden työmosaiikkiin.

Tämän suuntainen näkemys voidaan löytää Curt Meinen (1988) kirjoittamasta Aldo Leopoldin elämänkerrasta, jossa Meine kuvaa Leopoldin tekemää matkaa isoisänsä synnyinmaahan Saksaan 1930-luvun puolivälissä:

> *"In any event, by the end of his trip Leopold had come to realize what was lacking in Germany: wildness. Not wilderness, per se, but wildness. He did not expect to find real wilderness areas. "Such monuments to wildness," he wrote in an essay he never completed, "are an esthetic luxury which Germany, with its timber deficit and evident land-hunger of its teeming millions, cannot afford. I speak now of a certain quality which should be but is not found in the ordinary landscape of producing forests and inhabited farms." In the slick-and-clean forests he had seen, he detected the lack of "a certain exuberance which arises from a rich variety of plants fighting with each other for a place in the sun. It is almost as if the geological clock had been set back to those dim ages when there were only pines and ferns. I never realized before that the melodies of nature are music only when played against the undertones of evolutionary history." The lesson was now clear. "We Americans," he wrote in one of the five articles that came out of his trip, "have not yet experienced a bearless, wolfless, eagleless, catless woods. We yearn for more deer and more pines, and we shall probably get them. But do we realize that to get them, as the Germans have, at the expense of their wild environment and their wild enemies, is to get very little indeed?"* (Meine 1988, s. 359)

Hettingerin ja Throopin (1999) mukaan villiyden korostaminen tarjoaa lupaavimman yleisen strategian myös ekosentrisen etiikan puolustamiseen. Nykyään luonnon spontaanista toiminnasta on tullut harvinainen asia. He puolustavatkin villiyttä biodiversiteetin sijasta koska villiys on eräänlainen arvon juuri, muiden arvojen merkittävä lähde. Se on transformatiivinen arvo, koska se auttaa muuntamaan biodiversiteetin siksi voimakkaaksi arvoksi, jollainen se tämän päivän ympäristökeskusteluissa on. He korostavat sitä, että olisi erehdys pitää villiyttä ja erämaata samana asiana vaikka erämaa onkin villiyden tärkeä ilmentymä.

Callicottin ja Nelsonin (1998) mukaan korvaamalla erämaan (*wilderness*) käsite villiyden käsitteellä me voimme kuvitella mielessämme luonnon symbioottisen uudelleenasuttamisen. Tällainen vapaa luonto/kestävyys/uudelleen asuttamisen ajatus ei poisihmiskeskeistä klassista

luonnonsuojelun preservationistista lähestymistapaa vaan yrittää ylläpitää tai rakentaa uudestaan ihmisen ja luonnon välistä harmoniaa. Biodiversiteettireservin ajatushan säilyttää dualistisen ihmisen erottamisen luonnosta joka on ollut implisiittinen klassisessa erämaa-ajatuksessa. Vapaa luonto/kestävyys/uudelleen asuttamisen vaihtoehto eli villiyden ajatus sen sijaan perustuu oletukseen siitä, että ihmiset ovat osa luontoa. Plumwood (1998) tarjoaa lisää analyyttista syvyyttä Callicottin ajatukseen. Hänen mielestään tarvitaan sellainen 2000-luvun alun luonnonsuojelufilosofia, joka ylittää 1900-luvun dikotomisen luonnonsuojelufilosofian, jossa luonnonvarojen viisas käyttö ja erämaiden säilyttäminen asetettiin vastakkain. Plumwoodin mukaan dikotomiat, kuten luonto ja kulttuuri, mies ja nainen, minä ja toinen ovat sanan mukaisesti toisiaan täydentäviä. Näin myös luonnon viisas käyttö ja erämaiden säilyttäminen täydentävät toisiaan. Villiyden käsitteellä voidaan ajatella ylitettävän diktominen luonnonsuojeluajattelu.

Preservationistinen strategia, jossa luonnonsuojelun tavoitteena on ollut alkuperäisen, koskemattoman tai luonnontilaisen luonnon säilyttäminen, on saanut osakseen voimakasta kritiikkiä 1990-luvulla. Mulligan (2001) kertoo Australian luonnonsuojelijoiden uudesta luonnonsuojelustrategiasta, jonka peruspilarina on ajatus siitä, että turvataan tähänastiset saavutukset ydinsuojelualueiden muodossa siten, että luonnonsuojelu tulee ulos näiltä alueilta ilman että monikäyttö pääsee niihin sisään. Tämä tarkoittaa sitä, että reservien ja erämaiden järjestelmä säilytetään, mutta villin luonnon ajatus tuodaan niistä kaikkialle villiyden muodossa.

Australian viime aikojen luonnonsuojelun ongelmina onkin ollut sekä vahva sitoutuminen luonto/kulttuuri dualismiin, joka on erottanut ihmiset ja koskemattoman luonnon toisistaan että voimakas riippuvuus tieteellisestä asiantuntemuksesta ja rationaalisista argumenteista luonnonsuojelupolitiikassa, mikä on vieraannuttanut monia ihmisiä luonnonsuojelusta ja vahvistanut sellaista uskomusta, jonka mukaan luonnonsuojelu on vain asiantuntijoiden ja joidenkin fanaatikkojen asia. Siksi ihmisiä olisikin nyt autettava (kannustettava) muuttamaan käsityksiään luonnonsuojelusta ja samalla tulisi tehdä luonnonsuojelutyöstä uudelleen lumoavaa ja ihastuttavaa eli nykyistä paljon nautittavampaa. Tässä kaikessa voisi hyvänä lähtökohtana olla se, että haastetaan tieteen hegemonia ja korvataan se romanttisella ekologisella perinteellä, joka voisi miellyttää esteettisellä herkkyydellään. Tällöin päästäisiin eroon tieteellisten argumenttien ylivallasta kohti villin luonnon sisältämän taianomaisuuden tutkimista ja herkkää kokemista. Vähentämällä tieteen hallitsevaa asemaa luonnonsuojelussa luonnonsuojelijat saattaisivat vähitellen korvata negatiivista imagoaan ja tapaansa syyllistää itseään ja muita tarjoamalla

samalla vaikkapa jonkinlainen puoleensavetävä vaihtoehto ilottomalle konsumerismille, sillä tosiasiassa kaikkein parhaimmat ilot maan päällä eivät ehkä edellytäkään luonnon uhraamista. Tässä yhteydessä on viitattu ekopsykologi Theodore Roszakin luomaan termiin "kestävä ylellisyys" (*sustainable extravagance*) (Mulligan 2001).

Itse asiassa romanttisarkadinen perinne luonnonsuojelussa ei ole edes mihinkään kadonnut. Monia luonnonystäviä ovat aina viehättäneet Henry David Thoreaun filosofiset ja paikkaa kunnioittavat kirjoitukset. Siksi on hyvin tärkeä huomata se, että kun Concordissa Massachusetissa vuonna 1851 pitämässään yleisöluennossa Thoreau lausui kuuluisat sanat "*In Wildness is the preservation of the World*", hän ei käyttänyt sanaa *Wilderness*. Thoreauhan tunnetusti torjui tietoisesti kaikki kiusaukset matkustaa kaukaisiin ja eksoottisiin paikkoihin mutta hän tutki sen sijaan tarkkaavaisesti asuinkaupunkinsa lähiympäristöä. Myöhemmin hän kertoikin matkustelleensa paljon Concordissa ja tavoittaneensa kokonaisen uuden maailman pysymällä aina samassa paikassa (Mulligan 2001). Matkakertomuksissaan, joissa hän kuvasi matkustamistaan Concordissa, hän kertoo meille inspiroivista villiyden kokemuksistaan yllättävissä paikoissa ja yllättävinä vuorokaudenaikoina. Kaiken edellytys vain on avoimmuus tällaisille kokemuksille.

Mulliganin (2001) mukaan korostettaessa huomion kiinnittämistä pois erämaista ja uudenlaisen huomion kiinnittämistä villiyteen saavutetaan monia etuja. Ensinnäkään ei enää tarvitse ajaa tai lentää kaukaisiin paikkoihin kokemaan luonnon villiyttä, esimerkiksi hienoa auringonlaskua. Toiseksi villiyttä voidaan kokea hyvin erilaisissa mittakaavoissa, myös tutkimalla vaikkapa yksittäisiä kasveja. Kolmanneksi kokemalla villiyttä omassa elinpiirissämme voimme vapautua luontoa kohtaan tuntemastamme ylemmyydestä. Villiin luontoon liittyy aina myös pelottavia ja uhkaavia piirteitä. Joka tapauksessa villiyden kaipauksella voidaan villiys vähitellen myös tosiasiassa palauttaa jokapäiväisiin elinympäristöihimme uudenlaisen luonnonkäytön kautta. Tämä ei merkitse sitä, että erämaita ei tarvittaisi. Tottakai niitä tarvitaan. Mutta vain kokeaksemme villiyttä meidän ei enää tarvitsisi mennä välttämättä erämaihin asti.

Kirjallisuus

Allen, T.F.H. & Hoekstra, T.W. 1992. Toward a unified ecology. Columbia University Press, New York. 384 s.

— & Starr, T.B. 1982. Hierarchy. Perspectives for ecological complexity. The University of Chicago Press, Chicago. 242 s.

Andrew, J. 2000. The accounting craft and the environmental crisis: reconsidering environmental ethics. Accounting Forum 24(2): 197–222.
Angermeier, P.L. 2000. The natural imperative for biological conservation. Conservation Biology 14(2): 373–381.
— & Karr, J.R. 1994. Biological integrity versus biological diversity as policy directives: protecting biotic resources. BioScience 44(10): 690–697.
Baydack, R.K., Campa III, H. & Haufler, J.B. (toim.) 1999. Practical approaches to the conservation of biological diversity. Island Press, Washington D.C. 313 s.
Bockstael, N.E. 1996. Modeling economics and ecology: The importance of a spatial perspective. American Journal of Agricultural Economics 78: 1168–1180.
Boyce, M.C. & Haney, A. (toim.) 1997. Ecosystem management: Applications for sustainable forest and wildlife resources. Yale University Press, New Haven. 361 s.
Burnett, H.S. 1998. Book review. Environmental Ethics 20: 203–206.
Callicott, J.B. 1991a. The wilderness idea revisited: The sustainable development alternative. The Environmental Professional 13: 236–245.
— 1991b. That good old-time wilderness religion. The Environmental Professional 13: 236–245.
— 1994. A brief history of American Conservation philosophy. Julkaisussa: Covington, W.W. & De Bano, L.F. (toim.). Sustainable ecological systems: implementing an ecological approach to land management. 1993 July 12–12; Flagstaff, Arizona. USDA, Forest Service, General Technical Report RM. 247. s. 10–14.
— 1994/5. A critique of and an alternative to the wilderness idea. Wild Earth 4: 54–59.
— 1996. Should wilderness areas become biodiversity reserves? The George Wright Forum 13(2): 32–38.
— 1998. A critical examination of "Another look at Leopold's land ethic". Journal of Forestry 96(1) : 20–26
— 2000. Harmony between men and land – Aldo Leopold and the foundations of ecosystem management. Journal of Forestry 98(5): 4–13.
— , Crowder, L.B. & Mumford, K. 1999. Current normative concepts in conservation. Conservation Biology 13(1): 22–35.
— , Crowder, L.B. & Mumford, K. 2000. Normative concepts in conservation: Reply to Willers and Hunter. Conservation Biology 14(2): 575–578.
— & Mumford, K. 1997. Ecological sustainability as a conservation concept. Conservation Biology 11(1): 575–578.
— & Nelson, M.P. 1998. The great new wilderness debate. The University of Georgia Press, Athens. 697 s.
Costanza, R., Norton, B.G. & Haskell, B.J. 1992. Ecosystem health. New goals for environmental management. Island Press, Washingron, D.C. 269 s.
— , Waigner, L., Folke, C. & Mäler, K.-G. 1993. Modeling complex ecological economic systems. BioScience 43(8): 545–555.
— & Patten, B.C. 1995. Defining and predicting sustainability. Ecological Economics 15: 193–196.

Devall, B. & Sessions, G. 1985. Deep ecology. Gibbs M. Smith, Inc., Salt Lake City. 267 s.

Edwards. P.J.& Abivardi, C. 1998. The value of biodiversity: Where ecology and economy blend. Biological Conservation 83(3): 239–246.

Freitag, S., van Jaarsveld, A.S. & Biggs, H.C. 1997. Ranking priority biodiversity areas: An iterative conservation value-based approach. Biological Conservation 82: 263–272.

Funtowicz, S., Ravetz, J. & O'Connor, M. 1998. Challenges in the use of science for sustainable development. International Journal of Sustainable Development 1(1): 99–107.

Gibson, C.C., Ostrom, E., & Ahn, T.K. 2000. The concept of scale and the human dimension of global change: A survey. Ecological Economics 32: 217–239.

Gottfried, R., Wear, D. & Lee, R. 1996. Institutional solutions to market failure on the landscape scale. Ecological Economics 18: 133–140.

Guha, R. 1989. Radical American environmentalism and wilderness preservation: A third world critique. Environmental Ethics 11: 71–83.

— & Martinez-Alier, J. 1998. Varieties of environmentalism: Essays north and south. Oxford University Press, Delhi. 230 s.

Gunn, A.S. 1984. Preserving rare species. Julkaisussa: Regan, T. (toim.). Earthbound. Temple University Press, Princeton, New Jersey. s. 289–335.

Hannon, B. 1998. How might nature value man? Ecological Economics 25: 265–279.

Hettinger, N. & Throop, B. 1999. Refocusing ecocentrism: De-emphasizing stability and defending wildness. Environmental Ethics 21: 3–21.

Hodgson, G. 1992. Rationality and the influence of institutions. Julkaisussa: Ekins, P. & Max-Neef, M. (toim.). Real-life economics: Understanding wealth creation. Routledge, London. s. 39–48.

Hunter, M. Jr. 1996. Benchmarks for managing ecosystems: Are human activities natural? Conservation Biology 10(3): 695–697.

Johns, D.M. 1990. The relevance of deep ecology to the third world: Some preliminary comments. Environmental Ethics 12: 233–252.

Katz, E. 1997. Nature as subject: Human obligation and natural community. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham. 257 s.

Kula, E. 1998. History of environmental economic thought. Routledge, London. 235 s.

Leopold, A. 1949. A sand county almanac. Oxford University Press, New York. 226 s.

Lockwood, M., Bos, D.G. & Glazebrook, H. 1997. Integrated protected area selection in Australian biogeographic regions. Environmental Management 21(3): 395–404.

Lämås, T. 1996. Forest management planning for biodiversity and timber production. Dissertation. Swedish University of Agricultural Sciences, Dept. of Forest Resource Management and Geometrics, Report 3, Umeå. 56 s.

Margules, C.R. 1989. Introduction to some Australian developments in conservation evaluation. Biological Conservation 50: 1–11.

— , Nicholls, A.O. & Pressey, R.L. 1988. Selecting networks of reserves to maximise biological diversity. Biological Conservation 43: 63–76.
McNeely, J.A. 1994. Lessons from the past: forests and biodiversity. Biodiversity and conservation 3: 3–20.
Meffe, G.K. & Carroll, C.R. 1994. What is conservation biology? Julkaisussa: Meffe, G.K. & Carroll, C.R. (toim.). Principles of conservation biology. Sinauer Associates Inc., Sunderland, Mass. s. 3–23.
Meine, C. 1988. Aldo Leopold: His life and work. The University of Wisconsin Press, Madison. 638 s.
— 1995. The oldest task in human history. Julkaisussa: Knight, R.L. & Bates, S.F. A new century for natural resources management. Island Press, Washington, D.C. s. 7–35.
Mendelsohn, R. 1996. An economic-ecological model for ecosystem management. Julkaisussa: Adamowicz, W.L., Boxall, P., Luckert, M.K., Phillips, W.E. & White, W.A. (toim.). Forestry, economics and the environment. Cab International, Wallingford. s. 213–221.
Mulligan, M. 2001. Re-enchanting conservation work: Reflections on the Australian experience. Environmental Values 10: 19–33.
Mullner, S.A., Hubert, W.A. & Wesche, T.A. 2001. Evolving paradigms for landscape-scale renewable resource management in the United States. Environmental Science & Policy 4: 39–49.
Naess, A. 1998. The third world, wilderness, and deep ecology. Julkaisussa: Callicott, J.B. ja Nelson, M.P. The great new wilderness debate. University of Georgia Press, Athens: s. 280–292.
Nash, R.F. 1989. The rights of nature: A history of environmental ethics. The Unversity of Wisconsin Press, Madison. 282 s.
Naveh, Z. & Lieberman, A.S. 1994. Landscape ecology: Theory and application. Second edition. Springer-Verlag, New York.
Nelson, R.H. 1998. The religions of forestry. Journal of Forestry 96(4): 27–28.
— 1999. The religion of forestry: Scientific Management. Journal of Forestry 97(11): 4–8.
Norton, B.G. 1986. Conservation and preservation: A conceptual rehabilitation. Environmental Ethics 8: 195–220.
— 1987. Why preserve natural variety? Princeton University Press, Princeton. 281 s.
— 1990. Context and hierarchy in Aldo Leopold's theory of environmental management. Ecological Economics 2: 119–127.
— 1991. Thoreau's insect analogies: Or, why environmentalists hate mainstream economists. Environmental Ethics 13: 235–251.
— 1994. Thoreau and Leopold on science and values. Julkaisussa: Kim, K.C. & Weaver, R.D. (toim.). Biodiversity and landscapes: A paradox of humanity. Cambridge University Press. s. 31–46.
— 1996. Sustainability across generations: Economics or Ethics. Julkaisussa: Bottom, D.L., Reeves, G.H. & Brookes, M.-H. (toim.). Sustainability issues for resource managers. USDA Forest Service, Pacific Northwest Research Station, General Technical Report PNW-GTR-370. s. 5–12.

— & Toman, M.A. 1997. Sustainability: Ecological and economic perspectives. Land Economics 73(4): 553–568.
— & Ulanowicz, R.E. 1992. Scale and biodiversity policy: A hierarchical approach. Ambio 21(3): 244–249.
Noss, R.F. 1990. What can wilderness do for biodiversity? Julkaisussa: Reed. P.C. (toim.). Preparing to manage wilderness in the 21st century: Proceedings of the conference, Athens, Georgia, April 4–6, 1990. USDA Forest Service, General Technical Report SE-66. s. 49–61.
— 1991. Sustainability and wilderness. Conservation Biology 5(1): 120–122.
— & Cooperrider, A.Y. 1994. Saving nature's legacy: Protecting and restoring biodiversity. Island Press, Washington, D.C. 416 s.
O'Neill, R.V., De Angelis, D.L., Waide, J.B. & Allen, T.F.H. 1986. A hierarchical concept of ecosystems. Princeton University Press, Princeton. 253 s.
Passineau, J.F. ja Brynildson, E. 1990. The wilderness legacy of John Muir – 150 years from Fountain Lake Farm to world wilderness. Julkaisussa: Easley, A.T., Passineuau, J.F. & Driver, B.L. (toim.). The use of wilderness for personal growth, threapy, and education. USDA Forest Service, General Technical Report RM-193. s. 135–140.
Pekurinen, M. 1997. Elämää metsässä ja metsästä. Metsäkonfliktien kahdet kasvot. Julkaisussa: Roiko-Jokela, H. (toim.). Luonnon ehdoilla vai ihmisen arvoilla? Polemiikkia metsiensuojelusta 1850–1990. Atena Kustannus, Jyväskylä. s. 45–98.
Plumwood, V. 1998. Wilderness skepticism and wilderness dualism. Julkaisussa: Callicott, J.B. & Nelson, M.P. The great new wilderness debate. The University of Georgia Press, Athens: s. 652–690.
Randall, A. 1987. Resource economics: An economic approach to Natural Resource and Environmental Policy. John Wiley & Son, New York. 434 s.
Redford, K.H. & Richter, B.D. 1999. Conservation of biodiversity in a world of use. Conservation Biology 13(6): 1246–1256.
Rolston III, H. 1991, The wilderness idea reaffirmed. The Environmental Professional 4: 370–377.
Shafer, C.L. 1999. History of selection and system planning for US natural area national parks and monuments: Beaty and biology. Biodiversity and Conservation 8(2): 189–204.
Spash, C.L. 1997. Ethics and environmental attitudes with implications for economic valuation. Journal of Environmental Management 50: 403–416.
Swaney, J.A. 1987. Elements of a neoinstitutional environmental economics. Journal of Economic Issues XXI(4): 1739–1779.
Rothenberg, D. 1999. Soul of the wilderness: Who needs wild philosophy? International Journal of Wilderness 5(2): 4–8.
Takacs, D. 1996. The idea of biodiversity: Philosophies of paradise. Johns Hopkins University Press, Baltimore. 393 s.
Westra, L. 1994. An environmental proposal for ethics: The principle of integrity. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham. 237 s.
Wilson, E.O. (toim.). Biodiversity. National Academy Press, Washington, D.C. 521s.

Worrell, R. & Appleby, M.C. 2000. Stewardship of natural resources: Definition, ethical and practical aspects. Journal of Agricultural and Environmental Ethics 12: 263–277.

Zimmerman, M.E. 1993. General introduction. Julkaisussa: Zimmerman, M.E., Callicott, J.B., Sessions, G., Warren, J.K. & Clark, J. (toim.). Environmental philosophy: From animal rights to radical ecology. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ. s. V–X.

— 2000. A strategic direction for 21st century environmentalism. Free market environmentalism. Strategies 13(1): 89–110.

Yaffee, S.L. 1999. Three faces of ecosystem management. Conservation Biology 13(4): 713–725.

Työ on osa laajempaa tutkimusta, joka on saanut rahoitusta Suomen Akatemian Suomen biodiversiteettitutkimusohjelmasta (FIBRE).

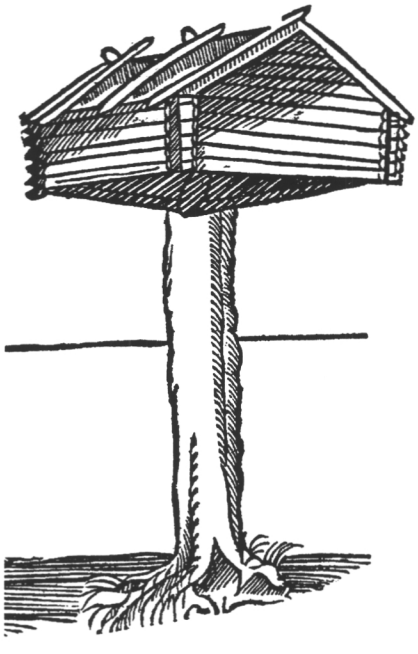

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 121–134.

Kansainvälisen alkuperäiskansasopimuksen (ILO No. 169) maahan kohdistuvat velvoitteet

Tanja Tirronen

1 Johdanto

ILO-sopimus No. 169 on Kansainvälisen Työjärjestön (ILO) yleiskokouksen 76. työkonferenssin vuonna 1989 hyväksymä yleissopimus, joka koskee itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja. Yleissopimus No. 169 tunnustaa alkuperäiskansojen erityiset oikeudet perinteisiin asuinalueisiinsa ja niiden luonnonvaroihin sekä edellyttää valtioiden ryhtyvän erityistoimenpiteisiin muun muassa alkuperäiskansojen kulttuurin, kielten ja ympäristön suojelemiseksi.

Sopimus korvaa vuodelta 1957 olevan alkuasukas- ja heimoasteella olevia väestöryhmiä koskevan yleissopimuksen No. 107, jota Suomi ei ole ratifioinut. Vuoden 1957 asiaa koskeneessa hallituksen esityksessä todettiin, ettei sillä ollut välitöntä merkitystä Suomessa, koska maassamme ei ollut aivan vähäisiä saamelaisheimoja lukuun ottamatta yleissopimuksen tarkoittamaa alkuasukasväestöä. Tämän vuoksi aihetta sen ratifioimiseen ei katsottu olleen.

Suomen hallitus esitti vuonna 1990 eduskunnalle, että yleissopimusta No. 169 ei "tässä vaiheessa" ratifioitaisi. Näin myös eduskunta päätti. Hallitus katsoi, että kansojen kulttuurien, kielten sekä ympäristön suojelemisen osalta Suomen lainsäädäntö täytti riittävästi sopimuksen ratifiointiedellytykset. Sen sijaan sopimukseen liityttäessä Suomen tulisi voimassa olevaa lainsäädäntöä paremmin turvata saamelaisille heidän perinteisesti asuttamiinsa ja omistamiinsa maihin sekä niiden luonnonvarojen käyttämiseen liittyviä oikeuksia. Tämän vuoksi sopimuksen ratifioiminen ei tuolloin ollut mahdollista. Sopimus ei siis tällä hetkellä sellaisenaan velvoita Suomea, vaikkakin sillä on tietynlainen ohjeellinen vaikutus.

Sopimus koskee Suomessa saamelaisia, jotka on määritelty Euroopassa alkuperäiskansaksi kuten Grönlannin inuitit. Saamelaisia on yli 75 000 henkeä ja heillä on oma kieli ja kulttuuri sekä vahvasti perinteisiin nojautuvat elinkeinot ja elämäntapa. Saamelaisten asuttama alue (saameksi "Sápmi") ulottuu Keski-Norjasta ja -Ruotsista Suomen pohjoisosan yli Kuolan niemimaalle. Sápmi jakautuu neljän valtion alueelle: Suomi, Ruotsi, Norja ja Venäjä.

2 ILO-sopimus No. 169

2.1 Sopimuksen sisältö

ILO-sopimuksen pääasialliset vaikutusmekanismit ovat dialogi ja suostuttelu, koska ILO tai muukaan kansainvälinen elin ei voi käyttää pakkokeinoja sopimuksen noudattamiseksi. ILO-sopimuksen sopimusvaltiot raportoivat vähintään viiden vuoden välein sopimuksen täytäntöönpanosta. Yleissopimusten ja suositusten soveltamisen riippumaton asiantuntijakomitea (Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, CEACR) kokoontuu vuosittain arvioimaan ja kommentoimaan sille toimitettuja raportteja. Komitea voi myös tehdä hallituksille pyyntöjä lisätietojen saamiseksi (Vihervuori 1999).

ILO-sopimuksen oli ratifioinut 13 maata, pohjoismaista Tanska ja Norja. Muut sopimuksen ratifioineet maat ovat: Alankomaat, Bolivia, Costa Rica, Ecuador, Fidzi, Guatemala, Honduras, Kolumbia, Meksiko, Paraguay ja Peru.

ILO:n alkuperäiskansasopimus sisältää useita viittauksia kulttuurin käsitteeseen ja kulttuurin merkitykseen myös taloudellisten ja maahan liittyvien toimintojen kannalta. Maahan kohdistuvia oikeuksia säännellään yleissopimuksen II osassa, jonka aloittava 13 artikla edellyttää valtioiden kunnioittavan "sitä erityistä merkitystä, joka kysymyksessä olevien kansojen suhteella siihen maahan tai alueeseen, jolla he asuvat tai muuten käyttävät, on niiden kulttuurille ja henkisille arvoille".

13 artikla

1. Sovellettaessa yleissopimuksen tämän osan määräyksiä hallitusten on kunnioitettava sitä erityistä merkitystä, joka kysymyksessä olevien kansojen suhteella siihen maahan tai alueeseen tai molempiin, jolla he asuvat tai jota he muuten käyttävät, on niiden kulttuurille ja henkisille arvoille, ja erityisesti tämän suhteen yhteisöllisiä näkökohtia.

2. Ilmaisulla 'maa' tarkoitetaan artikloissa 15 ja 16 myös alueita, toisin sanoen koko sitä ympäristöä, missä kysymyksessä olevat kansat asuvat tai jota ne muuten käyttävät.

Tarkasteltaessa alkuperäiskansojen oikeuksia maahan ja luonnonvaroihin, vuoden 1989 muutokset merkitsivät alkuperäiskansojen mielestä kehitystä huonompaan suuntaan. Vuoden 1957 sopimuksen artiklassa 11 omistusoikeudesta sanotaan seuraavaa: "On tunnustettava asianomaisten väestönryhmien kollektiivinen tai yksilöllinen omistusoikeus niihin maihin, joita he perinteellisesti pitävät hallussaan".

Artikla 11 on uudessa sopimuksessa korvattu kahdella erillisellä artiklalla. Artikla 14 (1) koskee varsinaista maanomistusta:

14 artikla

1. Kyseisille kansoille on tunnustettava omistus- ja hallintaoikeus niihin maihin, joilla ne perinteisesti asuvat. Soveltuvissa tapauksissa on lisäksi turvattava asianmukaisilla toimenpiteillä näiden kansojen oikeudet käyttää alueita, jotka eivät ole niiden yksinomaista asuinaluetta, mutta joita ne ovat perinteisesti voineet käyttää toimeentulonsa hankkimista ja perinteisiä toimiaan varten. Tässä suhteessa on kiinnitettävä erityistä huomiota paimentolaiskansojen ja kiertävien viljelijöiden tilanteeseen.
2. Hallitusten on tarpeellisin toimenpitein määriteltävä kysymyksessä olevien kansojen perinteisesti asuttamat maat ja taattava tehokas suoja niiden omistus- ja hallintaoikeudelle.
3. Kansalliseen oikeusjärjestykseen on sisällytettävä tarkoituksenmukainen menettely kysymyksessä olevien kansojen maahan liittyvien vaatimusten ratkaisemiseksi.

Sopimuksen artikla 14 edellyttää, että alkuperäiskansalle tunnustetaan *omistus- ja hallintaoikeudet* niihin maihin, joita se on perinteisesti hallinnut. Lisäksi siellä, missä alkuperäiskansa on käyttänyt maa-aluetta muun väestön rinnalla, alkuperäiskansalle tulee turvata maankäyttöoikeudet.

Maankäyttöä koskevat artiklat, muun muassa artikla 15, joka edellyttää *erityistä suojaa alkuperäiskansan oikeuksille luonnonvaroihin* sekä osallistumisoikeuksille suhteessa maankäyttöön. Erikseen edellytetään alkuperäiskansan kuulemista ja oikeuksien suojaamista mineraalivaroihin kohdistuvissa toimissa silloinkin, kun mineraalien katsotaan kuuluvan valtiolle. Alkuperäiskansan tulee saada osallistua päätöksentekoon ja saada korvaus haitasta ja osuus tuotosta.

15 artikla

1. Kysymyksessä olevien kansojen oikeuksia maittensa luonnonvaroihin on erityisesti suojeltava. Näihin oikeuksiin sisältyy kansojen oikeus osallistua näiden luonnonvarojen käyttöön, hallintaan ja suojeluun.
2. Tapauksissa, joissa valtio säilyttää omistusoikeuden mineraalivaroihin tai maanalaisiin luonnonvaroihin tai oikeudet muihin maahan liittyviin luonnonvaroihin, hallitusten on luotava tai ylläpidettävä menettelytapoja varmistaakseen, että mitään kysymyksessä olevien kansojen maahan kohdistuvaa tutkimus- tai hyödyntämisohjelmaa ei aloiteta tai sitä koskevaa lupaa ei myönnetä, ennen kuin kansojen kanssa on neuvoteltu siitä, vaikuttaisiko ohjelma haitallisesti niiden etuihin ja missä määrin. Näiden kansojen on mahdollisuuksien mukaan päästävä osallisiksi tällaisten toimintojen tuottamasta hyödystä ja saatava oikeudenmukainen korvaus kaikesta vahingosta, jota tällainen toiminta voi niille aiheuttaa.

Kyseiset artiklat ovat vuoden 1989 sopimuksen keskeisimpiä. Ne ovat myös tuottaneet eniten ongelmia valtioille niiden harkitessa sopimukseen liittymistä. Sopimusta laadittaessa käytiin pitkiä neuvotteluja siitä, pitäisikö tekstin puhua "maasta" (land) vai "alueista" (territories). "Alue"-sanan ymmärretään laajassa merkityksessä käsittävän sekä varsinaiset maa-alueet että vesialueet. Tämäkin kiista ratkaistiin kompromissilla. Artiklassa 13 (2) täsmennetään, että ilmaisulla "maa" tarkoitetaan myös alueita, jotka sisältävät koko sen ympäristön, jossa kysymyksessä olevat kansat asuvat tai jota he muuten käyttävät. Periaatteessa se käsittää maaperän, vesistöt, meret ja ilman. Tätä näin laajasti ymmärrettyä termiä sovelletaan kaikkiin sopimuksen II luvun (artiklat 13–19) määräyksiin paitsi maanomistusta koskevaan artiklaan 14. Tätä rajoitusta on alkuperäiskansojen osalta arvosteltu (International... 1988, s. 44).

Myös sillä seikalla, että preesens-muotoa "asuvat" (occupy) on käytetty imperfektimuodon "asuivat" (occupied) sijaan, on merkitystä. Sopimus ei siis tunnusta alkuperäiskansojen oikeuksia sellaiseen maahan, jota he ovat joskus aikaisemmin asuttaneet, mutta josta he syystä tai toisesta ovat joutuneet vetäytymään.

Myös ilmaisu "omistus- ja hallintaoikeus" (rights of ownership and possession) artiklan 14 ensimmäisessä virkkeessä on tuottanut ongelmia. Alkuperäiskansoja suosivat tahot eivät suostuneet vähempään kuin yksiselitteisen omistusoikeuden tunnustamiseen, kun taas työnantajat sekä suurin osa hallituksista katsoivat, että hallintaoikeuden tunnustaminen on riittävä. Ruotsin ehdotus, jonka mukaan käyttöoikeus hyväksyt-

täisiin vaihtoehtona omistus- ja hallintaoikeudelle, äänestettiin kumoon. Kaikki yritykset sisällyttää viittauksia käyttöoikeuteen ko. säännökseen hylättiin, koska se olisi merkinnyt uuden sopimuksen selvää heikentämistä vuoden 1957 sopimukseen nähden. Myöskään sellaiset ehdotukset, joiden mukaan omistusoikeus ja hallintaoikeus olisivat selviä vaihtoehtoja toisilleen – korvaamalla 'ja'-sana 'tai'-sanalla – eivät saaneet riittävää kannatusta. Valtiot olisivat täten sopimusta rikkomatta voineet pitäytyä vain hallintaoikeuden takaamiseen. Koska sana 'ja' on pysynyt tekstissä, alkuperäiskansojen edustajat katsovat, että ilmaisu on jakamaton kokonaisuus: maan omistus ja hallinta on heidän mielestään yksi ja sama oikeus. Koska omistusoikeus sisältää hallintaoikeuden, jälkimmäisen oikeuden erillinen maininta vaikuttaakin turhalta. Vaikka artiklan 14 katsottaisiin takaavan tavanomaisen omistusoikeuden maahan, se ei silti suojele pakkolunastusta vastaan (ks. Horn ym. 1995, s. 74–75.)

ILO-sopimusta tulkittaessa erityistä painoarvoa voidaan asettaa myös artiklalle 34, jonka mukaan yleissopimuksen täytäntöönpanemiseksi tehtävien toimien laatu ja laajuus on ratkaistava joustavasti kunkin maan erityisolosuhteet huomioon ottaen.

Tämän lisäksi ILO-sopimusta voidaan tarkastella valtiosopimusoikeutta koskevan Wienin vuoden 1969 yleissopimuksen kautta. Tämä sopimus sisältää kansainvälisen oikeuden yleisesti hyväksytyt pääperiaatteet ja -säännöt valtiosopimusten säännösten tulkinnasta. Niin Suomi, Ruotsi kuin Norjakin on ratifioinut Wienin yleissopimuksen. Wienin sopimuksen tulkintaa koskevia säännöksiä pidetään myös kansainvälisenä tapaoikeutena, joka velvoittaa myös niitä valtioita, jotka eivät sopimusta ole ratifioineet.

2.2 ILO-sopimuksen No. 169 ratifioiminen Norjassa

Norjalla on Pohjoiskalotin suurin saamelaisväestö. Osittain tästä johtuen Norjan saamelaislainsäädäntö on ollut Pohjoismaiden kehittynein. Erityisen nopeasti lainsäädäntö kehittyi 1980-luvulla. Tähän vaikutti etenkin saamelaisten ja hallituksen välinen vesivoiman hyödyntämistä koskeva vakava ristiriita Pohjois-Norjan Altassa 1970- ja 1980-lukujen taitteessa. Norjan hallitukselle Altan tapaus osoitti, että saamelaisväestön mielipiteitä heitä läheisesti koskevissa asioissa ei voitu enää sivuuttaa.

Sekä Norjassa että Ruotsissa oikeus poronhoitoon ja siihen liittyviin muihin oikeuksiin kuten metsästykseen ja kalastukseen on vain pienellä osalla saamelaisista. Norjassa poronhoito-oikeus ei ole kytketty saamelaiskäräjien yleiseen saamelaismääritelmään. Eräs ongelma liittyykin

saamelaiskäräjien melko viileisiin suhteisiin poronhoitoa harjoittaviin saamelaisiin, etenkin näiden keskusjärjestöön *Norske reindriftsamers landsforbund'iin*. Tämä järjestö ei ole myöskään osallistunut saamelaiskäräjien työhön. Saamelaiskäräjät, jonka suuri enemmistö muodostuu saamelaisista, joilla ei ole poronhoito-oikeutta ja mainittu poronhoitajasaamelaisten keskusjärjestö ovat lausuneet erilaisia mielipiteitä mm. siitä, millä elimellä, saamelaiskäräjillä vaiko ko. keskusjärjestöllä pitäisi olla ensisijainen vastuu poroelinkeinon kehittämisestä. Porohoitajasaamelaiset eivät hyväksy ajatusta siitä, että poronhoitoon liittyvät asiat siirrettäisiin saamelaiskäräjien alaisuuteen. Mitä ilmeisemmin Norjan poronhoitajasaamelaiset eivät myöskään hyväksy mahdollisten saamelaisten maahan ja veteen liittyvien oikeuksien kytkemistä saamelaiskäräjistä annettuun saamelaismääritelmään.

Norjan ratifiointi oli seikkaperäisen ja vaivalloisen argumentoinnin tulos. Valmistelutöistä käy ilmi, ettei ratifiointi ollut itsestään selvä asia. Oikeusministeri vertasi vuoden 1957 ILO-sopimuksen artiklaa 11 vuoden 1989 sopimuksen artiklaan 14. Ratkaisevana ministeri piti, että termi "hallinta" (possesion) oli lisätty artiklan 14 tekstiin. Vaikka alkuperäisessä ehdotuksessa sanat "omistus" (ownership) ja "hallinta" (possession) ymmärrettiin lähinnä synonyymeiksi, Norjan oikeusministeri tulkitsi lopullisen sanamuodon – ottaen huomioon yleiskonferenssissa käydyt keskustelut – siten, että se loi mahdollisuuden joustavalla tulkinnalle. Yleissopimuksen velvoitteet voidaan hänen mukaansa täyttää muitakin oikeusvälineitä käyttäen kuin tunnustamalla omistusoikeus. "Hallintaoikeus" voitiin hänen mukaansa kääntää määräys- tai hallintaoikeudeksi (rådighets- eller besittelsesrett). Koska kyseessä oli varsinaisesti oikeus luonnonvaroihin, käyttöoikeus (bruksrett) olisi Norjan oikeusterminologian mukaan luontevin artiklan 14 käsite. Oikeusministeriön johtopäätös oli, että vuoden 1989 ILO-sopimuksen artiklan 14 sanamuoto mahdollistaa maanomistusta koskevien velvoitteiden täyttämisen tunnustamalla vaihtoehtoisesti omistus- ja hallintaoikeuden, ja koska kyseessä on lähinnä luonnonvarojen hyödyntäminen, yksinomaan käyttöoikeuden turvaaminen on ILO-sopimuksen hengen mukaista (Statens... 1989).

Norjan hallituksen laajentavaa tulkintaa tuskin voidaan pitää hyväksyttävänä voimassaolevien tulkintasääntöjen puitteissa, varsinkin kun ottaa huomioon, että työkokouksen enemmistö ei halunnut vesittää liikaa vanhan ILO-sopimuksen artiklaa 11. Olihan myös Ruotsin käyttöoikeutta koskeva ehdotus kumottu (Horn ym. 1995, s. 81).

Norjan hallitus korosti myös sitä seikkaa, että sopimus oli luonteeltaan "promotional" eli päämääriä edistävä. Sopimusvaltioille jäi siis verrattain suuri toimintavapaus sopimuksen päämäärien toteuttami-

sessa. Ministeri totesi vielä, että sopimukseen kirjoitettu omistus- ja hallintaoikeus ilmeisesti koski vain sellaisia alueita, jotka ovat alkuperäiskansojen yksinomaisessa tai pääosin niiden käytössä. Koska Norjan saamelaiset elävät rinnakkain muun väestön kanssa, lähinnä artiklan 14 ensimmäisen kohdan toinen virke olisi relevantti. Tällaisilla alueilla alkuperäiskansoilla on vain oikeus "käyttää alueita... toimeentulonsa hankkimista ja perinteisiä toimiaan varten". Poronhoitoon tarvitaan laajoja alueita, joilla asuu myös valtaväestöön kuuluvia henkilöitä. Saamelaisten yksinomaisessa käytössä on ehkä vain joitakin Finnmarkenin sydänalueisiin kuuluvia maita. Ruotsista ja Suomesta lienee vaikeampaa löytää tällaisia alueita. Vuoden 1989 ILO-sopimus ei anna vastausta siihen kysymykseen, kuinka paljon alkuperäiskansoihin kuulumattomia henkilöitä saa asua tietyllä alueella, jotta sitä voi pitää alkuperäiskansan "yksinomaisesti" (exclusively) asuttamana (Horn ym. 1995, s. 81–82).

Saamelaiset eivät ole hyväksyneet Norjan hallituksen argumentteja. Saamelaisten keskuudessa on esitetty näkemys, ettei heidän osaltaan voi puhua "omitusoikeuden" tunnustamisesta heidän asuttamiinsa alueisiin, koska heidän omistusoikeutensa maihin oli jo aikaisemmin tunnustettu kruunun taholta. Norjan ensimmäisessä raportissa ILO-komitealle todetaan, että saamelaisten perinteisillä tavoilla saattaa olla merkitystä, mikäli oikeuskäytäntö on epäselvää tai mahdollistaa tapoja erilaisille tulkinnoille. Myös yleisenä oikeuslähteiden periaatteena pidetään paikallisten tapojen merkityksellisyyttä, ja tässä yhteydessä paikalliset tavat ovat muodostaneet käyttöoikeuden perustan. Jotta tällaiset tavat ovat voineet muodostaa oikeutta, niiden on tullut olla kauan sitten perustettuja ja yhtenäisiä tapoja (long-established and consistent use). Norjan oikeuskäytännössä on esitetty vuodesta 1862 lähtien lukuisia tapauksia, joissa poronhoitajat ovat menestyksellisesti vaatineet oikeuksiaan maanomistajia vastaan "ikimuistoiseen nautintaan" perustuen.

Vuoden 1997 tammikuussa loppumietintönsä luovuttanut saamelaisoikeuskomitea (samerettsutvalget) on kuitenkin esittänyt, että Finnmarkiin perustetaan erityinen maahallinto, Finnmark grunnforvaltning, jonka tehtävänä olisi maan ja uusiutumattomien luonnonvarojen hallinto. Muun muassa oikeus kalastukseen ja metsästykseen Finnmarkissa olisi esityksen mukaan paikallisten asukkaiden yksinoikeuksia etnisyyteen katsomatta. Komitean käsityksen mukaan ehdotettu järjestely täyttää vuoden 1989 ILO-yleissopimuksen määräykset alkuperäiskansojen maanomistusoikeuksista ja oikeuksia luonnonvaroihin (NOU 1997:4).

Norjan *hallitus* on joutunut kuitenkin myöntämään, että Norjan saamelaisilla (ratifiointitilanteessa) ehkä oli vallitsevan lainsäädännön valossa paikoitellen heikko suoja ILO-sopimuksen turvaamiin oikeuk-

siin nähden. Norjan *saamelaiskäräjät* on lausunnoissaan Norjan raporteista ILO:lle katsonut, ettei lainsäädäntö täytä maanomistusartiklan 14 velvoitteita. Saamelaiskäräjät piti hyvin valitettavana, että saamelaisten sydänmaan, Finnmarkin alueet, jotka aikaisemmin olivat valtion hallinnassa, on vähitellen siirretty yhtiöille. Norjan metsähallitus muutettiin syksyllä 1993 Statsskog SF -nimiseksi yhtiöksi. Yhtiö hoitaa vastedes toimintansa itsenäisesti ja puhtaasti liiketaloudellisten periaatteiden mukaisesti. Tämä uudelleenjärjestely rajoittaa ja heikentää tuntuvasti valtiovallan poliittista valvontaa samoin kuin Norjan saamelaiskäräjien mahdollisuuksia vaikuttaa maan käyttöön ja kehittämiseen.

Norjan saamelaiskäräjät on myös arvostellut sitä, että valtion asettaman asiantuntijakomitean, Samerettsutvalgetin enemmistö oli todennut omistusoikeuden maahan ja luonnonvaroihin Finnmarkenin läänissä kuuluvan valtiolle. Kannanotto ei ole sen mielestä ottanut huomioon saamelaisten historiallisia oikeuksia. Norjan saamelaiskäräjät katsoi myös ILO-sopimuksen artiklaa 19 rikotun, koska Norjan hallitus ei ole poronhoitoa koskevan toimintaohjelman mukaisesti ryhtynyt toimenpiteisiin lisämaan luovuttamiseksi poronhoitotarkoituksiin (Horn ym. 1995, s. 83).

ILO:n asiantuntijakomitea noudattaa vuoden 1995 kannanotossaan Norjan hallituksen raportteihin ja Norjan saamelaiskäräjien lausuntoihin varovaista linjaa. Maanomistusartiklan 14 tulkinnasta komitea toteaa yhtäältä, ettei yleissopimus vaadi omistusoikeuden tunnustamista (requires tile to be recognized) kaikissa niissä tapauksissa, joissa alkuperäiskansoilla on oikeuksia perinteisesti asuttamiinsa maihin ja toisaalta, että varsinaisen omitusoikeuden tunnustaminen on aina yhdenmukainen yleissopimuksen sisällön kanssa.

Lopullisesti sitova tulkinta voidaan saada jättämällä kiista Kansainvälisen tuomioistuimen ratkaistavaksi ILO:n perussäännön 37 artiklan mukaisesti tai sitten ILO:n työkonferenssin selvitettäväksi. On kuitenkin esitetty, että asiantuntijakomitea voisi soveltaa ns. työtulkintoja (working interpretations), kunnes Kansainvälinen tuomioistuin on lopullisesti vahvistanut oikean tulkinnan (Horn ym. 1995, s. 84).

2.3 Ruotsissa tehtyjä toimia ILO-sopimuksen No. 169 ratifioimiseksi

Ruotsissa asuu 15 000–25 000 saamelaista. Vaikka Ruotsin saamelaisten määrä ylittää moninkertaisesti Suomen saamelaisten määrän, on ilmeistä, että Pohjoismaista Ruotsissa tämän väestön oikeudet ovat ainakin muodollisesti kaikkein heikoimmat.

Kuten Norjassa myös Ruotsissa poronhoito on poronhoitolain (renäringslagen) mukaan tosiasiallisesti saamelaisten yksinoikeus. Kaikilla saamelaisilla ei kuitenkaan ole poronhoito-oikeutta, vaan poronhoitoa saavat harjoittaa vain saamelaiskylien (sameby) osakkaat. On arvioitu, että Ruotsin saamelaisista noin 2 300–2 700 harjoittaa poronhoitoa pääasiallisena elinkeinonaan. Poronhoito-oikeuteen, joka perustuu ikimuistoiseen nautintaan, kuuluu myös metsästys- ja kalastusoikeus poronhoitoalueella, joka käsittää noin kolmasosan Ruotsin pinta-alasta. Tästä alueesta Ruotsin valtio hallitsee suurinta osaa. Muilla saamelaisilla kuin poronhoitoa harjoittavilla saamelaisilla ei ole tällaisia erityisiä oikeuksia.

Ruotsissa vuoden 1989 yleissopimusta käsiteltiin aluksi Ruotsin ILO-komiteassa, joka katsoi, ettei Ruotsin toistaiseksi tulisi liittyä sopimukseen. Tähän kantaan yhtyivät Ruotsin hallitus ja eduskunta. Hallitus arveli, että sopimuksen maanomistusoikeutta koskeva artikla vaikeutti ratifiointia. Hallitus peräänkuulutti yksityiskohtaista selvitystä sekä saamelaisten nykyisestä oikeusasemasta että heidän aiemmista oikeuksista. Hallituksen mukaan ratifiointitarpeisiin ei tulisi ryhtyä ainakaan niin kauan, kun saamelaisten oikeuksia koskeva selvitystyö on kesken.

Kun Ruotsin hallitus jätti valtiopäiville esityksensä laiksi saamelaiskäräjistä, se ei puoltanut liittymistä ILO-sopimukseen. Perustuslakivaliokunta totesi, että ILO-neuvotteluissa ei ollut hyväksytty Ruotsin käyttöoikeutta koskevaa vaihtoehtoa. Tutkijoiden mukaan säännöstä on täten tulkittava kirjaimellisesti ja katsottava sen sulkevan pois eri käyttöoikeuksien muodot. Valiokunta pyysi hallitusta harkitsemaan uuden muutosehdotuksen esittämistä ILO:lle ko. artiklaan, sillä varaumien tekemistä ILO-sopimuksiin ei ole katsottu mahdolliseksi. Valiokunta katsoi, että sopimuksen voisi ratifioida, mikäli ilmaisulle "omistus- ja hallintaoikeus" hyväksyttäisiin sellainen laajentava tulkinta, joka hyväksyy myös käyttöoikeuden. Tässä mielessä ILO:n kannanotto Norjan ensimmäisessä raportissa julki tuotuun näkemykseen, että vahvan käyttöoikeuden tunnustaminen saattaisi täyttää artiklan 14 vaatimukset, voi olla Ruotsin kannalta merkityksellistä (Konstitutions... 1992/93).

Ruotsin mahdollisuuksia ratifioida ILO-sopimus No. 169 on tarkasteltu Sven Heurgrenin tekemässä komiteamietinnössä vuodelta 1999 (Ursprungsfolkens markrättigheter) (SOU 1999:25). Heurgrenin mukaan Ruotsin poronhoito-alueella kysymys on erilaisten intressien välisestä ristiriidasta. Esimerkiksi saamelaisten oikeus käyttää maata poronhoitoon metsästykseen ja kalastukseen koskee koko aluetta ja siis monessa tapauksessa maata, jonka joku muu omistaa ja jota joku muukin käyttää. Omistussuhde tunturi-alueilla on erityisen monimutkainen ja saamelaisten omitusoikeus-kysymystä poronhoito-alueella on

tarkasteltu vain muutamissa oikeudenkäynneissä. Tärkeää on kuitenkin huomata, että saamelaisten ja valtaväestön intressien välinen ristiriita on pitkän aikavälin ja monien tapahtumien summa, josta tuskin kumpaakaan osapuolta voidaan täysin syyttää. Konfliktin alkuperä voidaan jäljittää kaukaiseen menneisyyteen. Vuosien varrella – 1700-luvun puolivälistä nykypäiviin saakka – valtio on rohkaissut siirtolaisia ja muita viljelemään alueita, joilla saamelaiset yksinomaisesti ovat harjoittaneet poronhoitoa, kalastusta ja metsästystä. Tämä on johtanut kilpailuun maasta ja myöhempiin konflikteihin (SOU 1999:25).

Poronhoitoa, metsästystä ja kalastusta kattavat säännökset ovat kehittyneet asteittain Ruotsin lainsäädännössä. Heurgrenin mukaan näitä sääntöjä ei ole kuitenkaan tarkasti määritelty, mikä on paljolti johtanut tällä hetkellä olemassa oleviin konflikteihin.

2.4 Suomessa tehtyjä toimia ILO-sopimuksen ratifioimiseksi

Suomen hallitus saattoi vuoden 1989 ILO-sopimuksen eduskunnan käsiteltäväksi vuonna 1990. Hallituksen esityksessä todettiin, että saamelaiset muodostavat selvästi sopimuksen tarkoittaman alkuperäiskansan. Koska sopimuksen tarkoituksena on suojella nimenomaan pieniä kansoja sekä niiden kieltä ja kulttuuria, saamelaisten vähäistä lukumäärää ei voi pitää syynä sopimuksen ratifioimatta jättämiselle. Hallitus kuitenkin arveli, että Suomen lainsäädäntö ei vastannut ILO-sopimuksen artiklojen 14 ja 15 vaatimuksia.

Oikeusministeriön asettama selvitysmies Pekka Vihervuori on ehdottanut ratkaisua, jota ehkä voisi pitää yleisesti kohtuullisena ja joka lisäisi saamelaisten oikeuksia. Vihervuoren selvityksestä annetut lausunnot olivat kuitenkin hyvinkin kriittisiä. Hän ehdottaa saamelaiskäräjien yhteyteen perustettavaksi *maaoikeusneuvoston,* jolla olisi melko huomattavaa sananvaltaa päätettäessä valtionmaiden käytöstä saamelaisten kotiseutualueella. Maaoikeusneuvostossa olisi neljä saamelaiskäräjien nimittämää jäsentä ja neljä saamelaisten kotiseutualueen kuntien nimittämää jäsentä. Maaoikeusneuvoston yhteyteen perustettaisiin *maaoikeusrahasto,* jonka avulla saamelaiset ja kunnat saisivat taloudellisia lisäresursseja saamelaisväestön ja paikallisen väestön perinteisten elinkeinojen ja muiden elinkeinojen kehittämiseen, maankäytön aiheuttamien haittojen korjaamiseen sekä saamelaisten edunvalvontaan (Vihervuori 1999).

Tärkeän periaatteellisen muutoksen aiheuttaisi se, että kun nykyoloissa saamelaisten kotiseutualueella ei saa ryhtyä toimintaan, josta aiheutuu "huomattavaa haittaa" poronhoidolle, Vihervuori ehdottaa uutta

muotoilua, jonka mukaan maankäyttö ei saisi aiheuttaa "vähäistä suurempaa haittaa" poronhoidolle eikä se saisi sanottavasti vaikeuttaa saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamista. Kuitenkaan "vähäistä suuremman haitan" aiheuttamiskielto ei koskisi kaikkea maankäyttöä. (Vihervuori 1999, s. 147 ja 158–159). Poronhoitoasioissa maaoikeusneuvoston tulisi toimia yhteistyössä asianomaisten paliskuntien kanssa ja koltta-aluetta koskevissa asioissa yhteistyössä asianomaisen kolttaneuvoston kanssa.

Oikeusministeriö määräsi päätöksessään 22.11.2000 Juhani Wirilanderin suostumuksensa mukaisesti toimimaan asiantuntijana. Tehtäväksi hänelle asetettiin laatia oikeudellinen arvio tähänastisten selvitysten kiinteistöoikeudellisesta merkityksestä maanomistusoloihin saamelaisten kotiseutualueella. Arviota tehtäessä on muun ohella tullut ottaa huomioon kolttien oikeusasema ja heitä koskeva erityislainsäädäntö samoin kuin tarpeellisin osin saamelaisten kotiseutualueen isojakotoimituksista ja vesipiirirajankäynneistä korkeimpaan oikeuteen tehdyt valitukset ja niihin annetut ratkaisut (Oikeusministeriö 2000).

Wirilanderin lausunto valmistui elokuussa 2001. Lausunnossaan Wirilander tarkastelee saamelaisalueen maanomistusolojen kehitystä kolmen aluekokonaisuuden kannalta. Näitä ovat entinen Petsamon alue kolttakylineen, entinen Kemin lapinmaa, joka ulottui nykyisestä Kuusamosta Inariin, ja entinen Tornion lapinmaa, joka nykyään Suomeen kuuluvien alueiden osalta käsittää Enontekiön ja Utsjoen kunnat. Wirilanderin mukaan entisillä Kemin ja Tornion lapinmailla saamelaisilla on aikoinaan ollut kylänsä, lapinkylät, joilla on ollut toisiinsa nähden kiinteät rajat ja rajoja on myös valvottu. Wirilanderin mukaan ei ole riidatonta näyttöä siitä, että lapinkylä kylänä olisi omistanut alueensa. Sen sijaan näyttöä on siitä, että kylän perheillä on kolttien tapaan ollut kesä- ja talvipaikkansa ja kylän osakkailla yksin tai yhdessä muiden kanssa on – ainakin 1600- ja 1700-luvuilla – ollut kolttien tapaan omistusoikeutta vastaava hallintaoikeus elämiseensä ja elinkeinoihinsa käyttämiinsä maihin. Tämä omistusoikeus ns. veromaihin eli kalavesiin, pyyntipaikkoihin, laidunmaihin ja muihin erityiseen käyttöön tarkoitettuihin alueisiin tunnustettiin mm. käräjätuomioissa (Wirilander 2001, ks. Oikeusministeriö: http://www.om.fi/11303.htm).

Oikeusministeriö on asettanut myös toimikunnan (ns. Pokan toimikunta) tehtävänään selvittää Vihervuoren selvityksen pohjalta ehdotusten toteuttamismahdollisuuksien arviointi ja ehdotusten tekeminen niistä valtionmaiden käyttöön liittyvistä vähimmäistoimenpiteistä, joiden toteuttamisella ILO-sopimus voidaan ratifioida. Saamelaiskäräjät on edellyttänyt, että näin toteutettavista toimista riippumatta selvitetään saamelaisten maahan kohdistuva omistusoikeus ja muut yksityisperus-

teiset oikeudet saamelaisten kotiseutualueella. Nyt käynnissä olevilla hankkeilla haetaankin ratkaisua saamelaisten kotiseutualueen maaoikeuskysymykseen valtion hallinnassa olevien alueiden vahvistetun käyttöoikeuden pohjalta. Tähän ei ole mahdollista sisällyttää maanomistusoikeuteen liittyvien kysymysten selvittämistä. Tämä kysymys on ollut saamelaisvaltuuskunnan ja sittemmin saamelaiskäräjien selvitettävänä. Oikeusministeriö toteaa, että koska asia on tärkeä ja vaikutuksiltaan laajakantoinen, kysymys omistusoikeudesta maahan ja vesiin saamelaisten kotiseutualueella näyttää olevan edelleenkin syytä jättää erillisen selvitystyön varaan. Ministeriön tarkoituksena onkin käynnistää erillinen oikeudellinen tutkimus sen selvittämiseksi, miten mainittu maanomistuskysymys tulisi ratkaista (Kuusela 2000).

Riittävän oikeudellisen pohjan varmistamiseksi olisi ehkä tarkoituksenmukaista ratifioida ILO-sopimus No. 169 vasta laajemman ja perusteellisemman oikeushistoriallisen selvitystyön valmistuttua. Tätä tukee myös Ruotsin päätös ratifioida sopimus 3–5 vuoden kuluttua, kun riittävät selvitystyöt on tehty ja oikeudelliset esteet poistettu. ILO-sopimuksen on ratifioinut vasta 13 valtiota, vaikka itsenäisissä valtioissa asuvia alkuperäis- ja heimokansoja on satoja. Asioiden perusteelliseen selvittämiseen on varattava aikaa (Tirronen 2001).

3 Lopuksi

Saamelaiset ovat Euroopassa alkuperäiskansa kuten Grönlannin inuitit. Suomessa saamelaisten kotiseutualue käsittää Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän kunnan pohjoisosan.

Kansallisvaltioiden ja valtaväestöjen suhtautumista alkuperäisväestöjen vaatimuksiin niin Suomessa kuin muuallakin näyttää pitkälle määrittelevän näiden vaatimusten alueiden käyttöön liittyvä ulottuvuus. Maa muodostaa alkuperäisväestöjen keskuudessa käytännön elinkeinointressien ohessa kulttuurisen identifikaation perustan. Myös Lapissa etnisten ristiriitojen kontekstiksi ovat muodostuneet maankäyttöoikeuksiin liittyvät kysymykset riippumatta siitä, miten konkreettisesti yhteys elinkeinojen ja kulttuurin välillä voidaan osoittaa.

Norja ratifioi ILO-sopimuksen No. 169 vuonna 1990 katsoen tuolloin, että saamelaisten käyttöoikeus ko. alueella on riittävä turvaamaan ILO-sopimuksen maaoikeusartikloiden luomat velvoitteet. Näkemystä on jouduttu myöhemmin tarkistamaan ja parhaillaan Norjassa laaditaan lainsäädännöllisiä muutoksia ja uusia hallinnollisia ratkaisuja kysymyksen ratkaisemiseksi. Oikeusministeriö on asettanut tehtävään myös uuden työryhmän ja tuloksista on tarkoitus raportoida aikaisintaan

keväällä 2002. *Ruotsissa* ILO-sopimuksen ratifiointi on otettu vakavaksi päämääräksi sekä hallituksen että saamelaisten taholta. Vuoden 1999 komiteamietinnössä on katsottu, että saamelaisille osoitettu vahvasti suojattu käyttöoikeus riittää turvaamaan ILO-sopimuksen maaoikeusvelvoitteet. Ruotsissa on kuitenkin auki vielä monta vaikeaa kysymystä. Komiteamietinnössä olevan kannan mukaan mm. alueiden määrittäminen voi tapahtua vain erillisenä komiteatyönä. Ruotsi voi ratifioida ILO-sopimuksen vasta kun riittävät lainsäädännölliset esteet on poistettu. Tämä tulee viemään 3–5 vuotta (Tirronen 2001).

Yhteenvetona voisi todeta, että tällä hetkellä Suomessa ja Ruotsissa saamelaisilla ei ole sellaisia oikeuksia maahan, veteen ja perinteisiin elinkeinoihin, jotka ILO-sopimuksen No. 169 mukaan voitaisiin *tunnustaa.* Asian ratkaisu vaatii oikeudellisten lisäselvitysten tekemistä, lainsäädännöllisiä muutoksia ja lisäyksiä sekä huolellista harkintaa. On myös muistettava, että ILO-sopimus on kansainvälinen sopimus, jonka noudattamiseen perustuvat erilaiset ja moniulotteisemmat lähtökohdat kansalliseen lainsäädäntöön nähden. Tämä olisi huomioitava erityisesti siinä tehtäväkentässä, jossa tällä hetkellä tehdään monia ILO-sopimukseen liittyviä selvitystöitä. Kansainvälisen oikeuden järjestelmä luo omat puitteet kansallisen oikeuden yläpuolella (Tirronen 2001).

Kirjallisuus

Horn, F., Myntti, K. & Hannikainen, L.1995. Saamelaisten asema kansainvälisessä oikeudessa. Julkaisussa: Martikainen, P. (toim.). Oikeuskirja. Kitee.

International Labour Conference, 75th Session 1988. Report VI (1). Partial revision of the Indigenous and Tribal Populations Convention, 1957 (No. 107), Geneva.

Konstitutionens utskottets ytrande 1992/93 KU 17.

Kuusela, M. 2000. Muistio 22.11.2000. Oikeusministeriö. Liite 1.

NOU 1997:4. Norges offentlige utredninger, Naturgrunlaget for Samisk kultur. Falch Hurtigtrykk, Oslo.

Oikeusministeriö 2000. Oikeusministeriö, päätös 22.11.2000.

Oikeusministeriö VUOSI. http:www.om.fi/1103.htm: Maaoikeudet saamelaisten kotiseutualueella ovat olleet muutoksen alla vuosisatojen ajan.

SOU 1999:25. Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige, Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169. Norstedts Tryckeri AB, Stocholm.

Statens propotion Nr. 102 1989–90. Om den 76. internasjonale arbeidskonferanse i Geneve 1989. Kommunaldepartementet, Norge.

Tirronen, T. 2001. Toteutuvatko saamelaisten maaoikeudet, ILOn alkuperäiskansasopimus No. 169 ja Suomi/Norja/Ruotsi. Pohjoisen ympäristö ja vähemmistöoikeuden instituutti, Rovaniemi.

Vihervuori, P. 1999. Maahan, veteen ja luonnonvaroihin sekä perinteisiin elinkeinoihoin kohdistuvat oikeudet saamelaisten kotiseutualueella. ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen edellyttämät saamelaisten maahan ja vesiin kohdistuvia oikeuksia koskevat muutosehdotukset. Oikeusministeriön yleisen osaston julkaisuja 3/1999.

Wirilander, J. 2001. Lausunto maanomistusoloista ja niiden kehityksestä saamelaisten kotiseutualueella. Oikeusministeriö 8.8.2001.

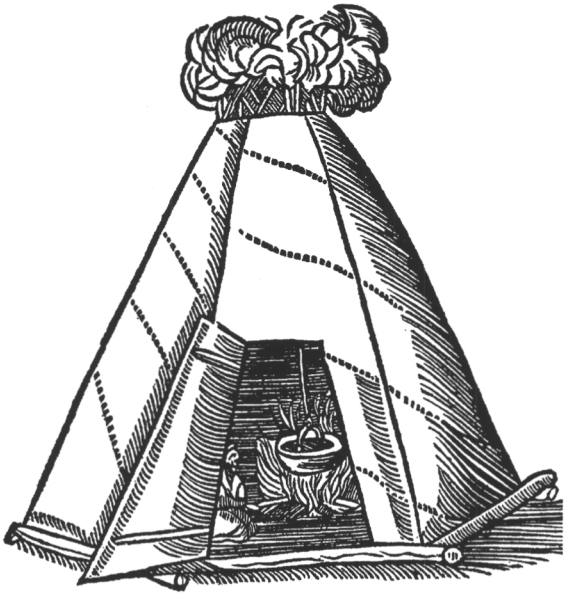

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 135–141.

Luonnon virkistyskäyttö ja kävijätutkimukset erämaasuunnittelussa

Liisa Kajala

1 Johdanto

Erämaalailla (1991) perustettiin vuonna 1991 kaksitoista erämaa-aluetta pohjoisimpaan Suomeen. Yhteispinta-alaltaan alueet kattavat noin 1,5 miljoonaa hehtaaria ja sijaitsevat suurimmaksi osaksi saamelaisten kotiseutualueella. Erämaalain mukaisesti alueet ovat Metsähallituksen hallinnassa ja laki velvoittaa Metsähallituksen laatimaan jokaiselle erämaa-alueelle hoito- ja käyttösuunnitelman, jonka vahvistaa ympäristöministeriö.

Erämaalain 1 pykälän mukaisesti "erämaa-alueet on perustettu alueiden erämaaluonteen säilyttämiseksi, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamiseksi sekä luonnon monipuolisen käytön edistämiseksi". Näiden tavoitteiden toteutumisen varmistaminen pitkällä aikavälillä on erämaasuunnittelun keskeinen tehtävä. Se edellyttää osittain ristiriitaisten ja osittain toisiaan tukevien tavoitteiden yhteensovittamista.

Tässä artikkelissa tarkastellaan, miten erämaalaki ohjaa luonnon virkistyskäyttöä, luonnon virkistyskäytön määrää ja laajuutta erämaa-alueilla sekä erämaasuunnittelun keinoja ja mahdollisuuksia yhteensovittaa luonnon virkistyskäyttöön liittyviä tavoitteita erämaalain muiden tavoitteiden kanssa.

2 Luonnon virkistyskäyttö erämaissa

2.1 Luonnon virkistyskäyttö ja erämaalaki

Luonnon virkistyskäyttö pitää sisällään sekä paikallisten asukkaiden että matkailijoiden virkistäytymisen. Reitit, tuvat ja muut rakenteet pal-

velevat paikallisia asukkaita, jokamiesretkeilijöitä, luvanvaraisesti alueella liikkuvia ja opastettuja luontomatkailijoita.

Erämaalaissa ei esiinny sanoja virkistyskäyttö tai luontomatkailu. Erämaalain perusteluista voidaan kuitenkin päätellä, että yksi lain keskeinen tarkoitus on edistää virkistyskäyttöä ja kestävää luontomatkailua. Lain yleisperusteluissa sanotaan, että "Lapin luonnon tarjoamien retkeily- ja virkistysmahdollisuuksien turvaamiseksi ja kehittämiseksi sekä niiden matkailuvetovoiman säilyttämiseksi tarvitaan erämaita." Sama asia esitetään myös lain yksityiskohtaisissa perusteluissa: "Erämaa-alueiden perustamisella pyritään myös kehittämään luonnon monipuolista käyttöä ja sen edellytyksiä kuten esimerkiksi alueiden retkeily- ja virkistysmahdollisuuksia ja metsien monipuolista käyttöä".

Erämaalaki kieltää valtion maan luovuttamisen tai käyttöoikeuksien vuokraamisen yksityisille muuhun kuin porotalouden, kalastuksen, metsästyksen tai keräilyn tarpeisiin. Tämän vuoksi virkistysmahdollisuuksien kehittäminen on Metsähallituksen tehtävä. Metsähallituksen keinot ohjata virkistyskäyttöä ovat palveluvarustuksen rakentaminen ja luvanvaraisen toiminnan osalta luvanmyöntöperusteista päättäminen. Moottoroitu liikkuminen, kalastus ja metsästys sekä liiketoiminnallinen, muutoin kuin omin voimin tapahtuva matkailu on joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta luvanvaraista toimintaa. Sen sijaan jokamiehenoikeuksin liikkuvien retkeilijöiden ohjailuun ja määrien hallintaan ei ole nykyisen lainsäädännön puitteissa muita keinoja kuin palvelurakenteiden sijoittelu, niiden käytön ohjeistaminen, tiedottaminen ja opastustoiminta.

Luonnon virkistyskäyttö pitää sisällään myös erilaiset aktiviteetit: virkistyskalastuksen, -metsästyksen ja -moottorikelkkailun. Näiden toimintojen ohjaus erämaa-alueilla tapahtuu samoin perustein kuin muillakin Metsähallituksen hallinnoimilla valtion mailla olemassa olevan erillislainsäädännön, mm. kalastus-, metsästys- ja maastoliikennelakien, mukaisesti. Luonnon virkistyskäytön ja kestävän luontomatkailun edistäminen ei saa vaarantaa lain muiden tavoitteiden toteutumista: alueen erämaisuuden säilymistä tai luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaamista.

2.2 Luonnon virkistyskäytön selvitykset erämaa-alueilla

Erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman laatiminen käynnistyy alueen luonnon ja käytön perustietojen keruulla (Tynys 2000). Näihin perusselvityksiin liittyen mm. kunkin alueen virkistyskäytöstä pyritään saamaan mahdollisimman kattava kuva. Tietoa tarvitaan kävijämää-

ristä, käytön luonteesta (esim. metsästys, kalastus, liikkumismuoto), käytön alueellisesta ja ajallisesta jakautumisesta sekä virkistyskävijöiden näkemyksistä ja tarpeista. Virkistyskäyttöselvitykset ovat osa osallistavaa suunnittelua, joka on erämaasuunnittelun lähtökohta.

Kävijämääriä on erämaa-alueilla selvitetty vieraskirjamerkintöjen ja kävijätutkimusten mahdollistamien arvioiden perusteella (Kajala 2000). Sen sijaan laskureita ei ole käytetty, sillä ne eivät sovellu erämaiden kävijämääräarvioihin kuin muutamassa yksittäistapauksessa, silloin kun alueella on merkitty reitti, jota pitkin suuri osa virkistyskävijöistä liikkuu.

Luonnon virkistyskäytöstä erityyppisillä alueilla kerätään Metsähallituksessa nykyisin tietoa Luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi -tutkimushankkeen yhteydessä kehitetyllä kävijätutkimusmenetelmällä (Erkkonen 2001). Yhtenäistä menetelmää on tarkoitus käyttää jatkossa valtion ja kuntien luonnonsuojelu-, erämaa-, retkeily- ja ulkoilualueilla tulosten vertailukelpoisuuden parantamiseksi ja aluekohtaisen seurannan mahdollistamiseksi. Standardilomaketta on kehitetty edelleen Metsähallituksessa käytännön kokemusten myötä. Lomakkeella kerätään tietoa käytön luonteesta, määrästä ja kävijöiden näkemyksistä ja toiveista.

Kävijätutkimuksia on tarpeellisinta tehdä niille alueille, joilla suurin osa matkailijoista käy, koska suurten kävijämäärien alueilla esiintyy todennäköisesti eniten virkistyskäytön sisäisiä ja virkistyskäytön ja muiden käyttömuotojen välisiä ristiriitoja (Kajala 2001). Tämän vuoksi erämaista kaikkein kattavin kävijätutkimus on tehty Käsivarresta (Kajala 2000). Myös Kaldoaivin erämaasta, jonka halki kulkee suosittu Sevettijärvi-Pulmanki retkeilyreitti, on tehty Metsähallitukselle kävijäselvitys. Valtakunnallisen standardin mukaisia kävijätutkimuksia ei erämaista ole toistaiseksi tehty. Sen sijaan sellainen on valmistumassa kahdelta muulta Ylä-Lapin suositulta virkistyskäyttökohteelta: Lemmenjoen kansallispuistosta ja perusteilla olevalta Inarin retkeilyalueelta.

3 Suunnittelun keinot ja mahdollisuudet

3.1 Alueiden välinen roolijako Ylä-Lapin luonnonhoitoalueessa

Erämaiden virkistyskävijöitä voidaan ohjata jossain määrin palveluvarustuksen, lupapolitiikan ja alueen olosuhteista tiedottamisen avulla hakeutumaan heille parhaiten sopiville alueille. Tämä edellyttää kattavaa maankäytön yleissuunnitelmaa. Metsähallituksen Ylä-Lapin luonnonhoitoalueessa tällaisena yleissuunnitelmana toimii vuonna 2000

valmistunut luonnonvarasuunnitelma (Sandström ym. 2000), joka kattaa kymmenen Suomen kahdestatoista lakisääteisestä erämaa-alueesta.

Ylä-Lapin luonnonvarasuunnittelun yhteydessä mietittiin eri alueiden roolia virkistyskäytön näkökulmasta. Työssä päädyttiin esittämään, että kehittäminen keskitetään virkistyskäytön ja ohjelmapalvelutoiminnan tarpeista lähtien muutamille keskeisille alueille, jotka ovat Käsivarren erämaa, Inarin retkeilyalue, Saariselkä-Ivalojoki (osittain Hammastunturin erämaassa), Utsjoen lähivirkistysalue, Sevettijärven-Pulmankijärven alue (osittain Kaldoaivin erämaassa), Hetan virkistysalue sekä Lemmenjoen kansallispuiston ja Kevon luonnonpuiston merkityt reitit (kuva 1). Muilla alueilla tavoitteena on nykyisten virkistyksen palvelurakenteiden säilyttäminen määrällisesti sekä ylläpito ja huolto siten, että laatutaso säilyy ja täyttää myös Metsähallituksen ympäristö- ja laatujärjestelmän vaatimukset. Uusien hankkeiden suunnittelussa ja toteutuksessa otetaan huomioon luonnonsuojelun ja luontaiselinkeinojen tarpeet niille mahdollisesti aiheutuvien haittojen minimoimiseksi.

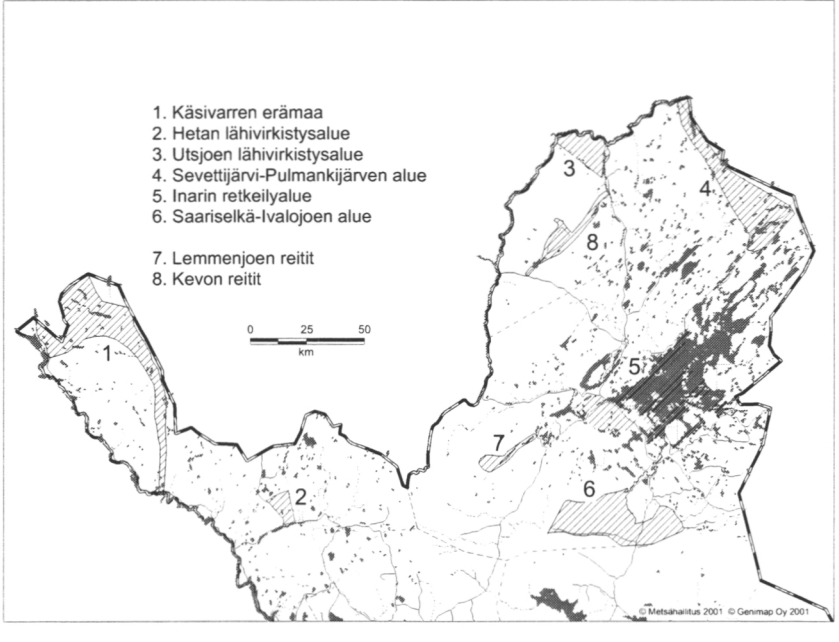

Kuva 1. Retkeilyn painopistealueet Ylä-Lapissa.

3.2 Vyöhykkeistäminen erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmissa

Erämaissa vyöhykkeistämisellä ohjataan Metsähallituksen maankäyttöratkaisuja ja virkistyksen palvelurakenteiden sijoittelua olemassa olevan erillislainsäädännön puitteissa. Erämaiden luonnon ja käytön historian ja nykytilan erojen vuoksi eri erämaissa korostuvat erilaiset asiat. Esimerkiksi luonnonmukaista metsätaloutta voidaan harjoittaa vain viidellä erämaa-alueella, muualla tätä käyttömuotoa ei ole.

Vyöhykkeistämisen tarkoituksena on yhteensovittaa erämaalain osin ristiriitaiset tavoitteet ja ohjata erämaan nykyistä ja tulevaa käyttöä siten, että lain tavoitteet toteutuvat. Erämaalain kolme ensimmäistä tavoitetta – erämaaluonteen säilyttäminen sekä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaaminen – ovat keskeisiä tavoitteita koko erämaassa. Virkistyskäytön ja luontomatkailun edellytysten järjestäminen on erämaalain perusteluiden mukaisesti tärkeää, mutta sen järjestelyt eivät vaadi koko erämaata, vaan jopa päinvastoin. Ohjaamalla maankäyttöratkaisuilla ja lupakäytännöillä suurin osa virkistyskäytöstä tiettyihin osiin erämaata turvataan muiden tavoitteiden toteutuminen. Näin ollen vyöhykejako kuvaa erämaan monipuolisen käytön tavoitteen painottumista erämaan eri osissa.

4 Esimerkkeinä vierekkäiset Käsivarren ja Tarvantovaaran erämaat

Virkistyskäyttö on Käsivarren erämaan nuorimpia maankäyttömuotoja, mutta erämaista Käsivarsi on ollut pisimpään valtakunnallisesti tunnettu retkeilyalue. Enontekiön Käsivarressa hieman etelämpänä sijaitsevan Tarvantovaaran erämaan virkistyskäyttö on sen sijaan ollut ja on edelleen hyvin vähäistä verrattuna Käsivarren erämaahan. Tupien vieraskirjamerkintöjen perusteella Tarvantovaaran erämaan vuotuiseksi kävijämääräksi voidaan arvioida noin 700 henkeä, joista suuri osa on paikkakuntalaisia. Käsivarren erämaa-alueella vastaavasti arvioitu kävijämäärä vuonna 1998 oli noin kahdeksankertainen, 5 800 henkeä ja Käsivarren kävijöistä valtaosa on ulkopaikkakuntalaisia (Kajala 2000). Tarvantovaaran erämaa on Metsähallituksen valtakunnallisessa retkeilyalueluokituksessa luokassa neljä (asteikko 1–5). Se tarkoittaa, että alueella on vähäistä palveluvarustusta, esimerkiksi laajalla alueella parikolme autiotupaa. Alueesta ei ole esitteitä eikä alueella toimi opastushenkilöstöä. Käsivarsi puolestaan on ainoana erämaana luokassa 1,

mikä tarkoittaa muun muassa, että alueella on runsasta ja monipuolista palveluvarustusta, opastushenkilöstöä, alue-esitteitä ja monipuolisia harrastusmahdollisuuksia ympäri vuoden.

Käsivarren erämaan hoito- ja käyttösuunnitelmassa on esitetty neljää vyöhykettä, kun Tarvantovaaran erämaan hoito- ja käyttösuunnitelmaluonnoksessa on kaksi vyöhykettä. Käsivarressa suurempi vyöhyke-

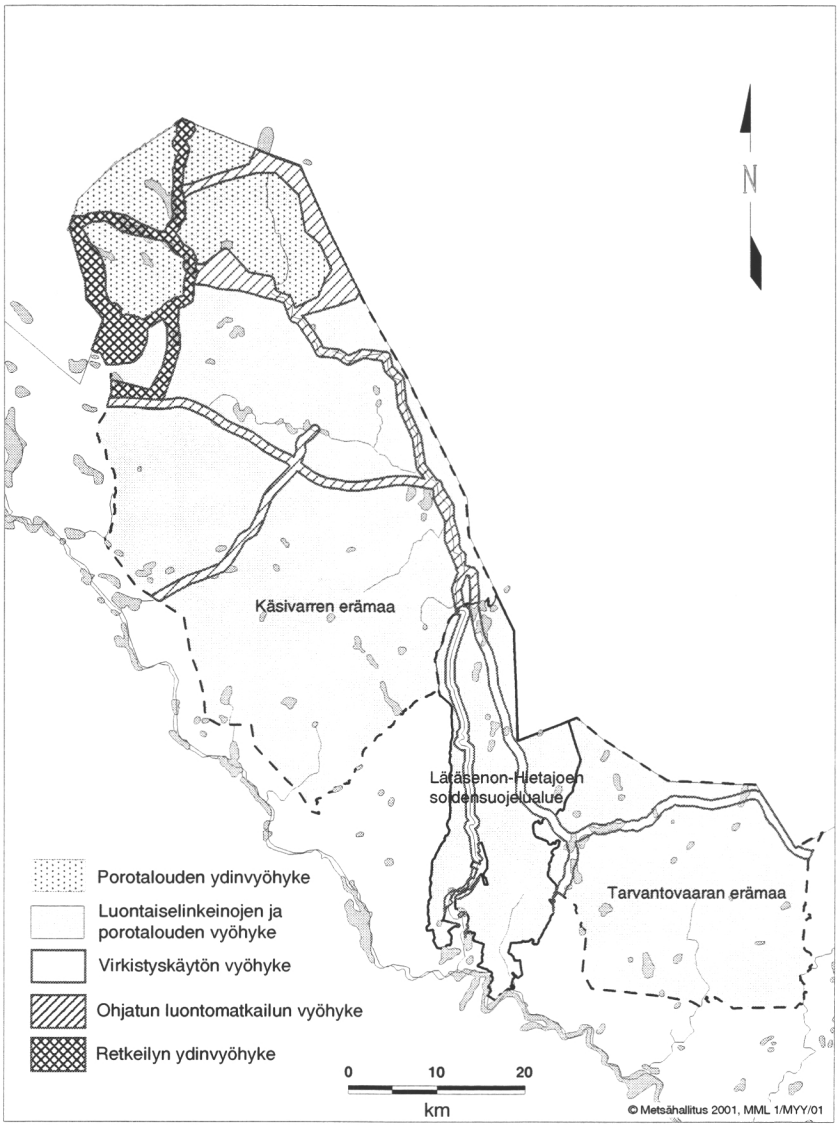

Kuva 2. Käsivarren ja Tarvantovaaran erämaiden sekä Lätäsenon-Hietajoen soidensuojelualueen vyöhykejako.

määrä on tarpeen luonnon monipuolisen käytön edistämisen – tavoitteen yhteensovittamiseksi erämaalain muiden tavoitteiden kanssa. Käsivarren vyöhykkeet ovat (1) porotalouden ja luontaiselinkeinojen vyöhyke, (2) porotalouden ydinvyöhyke, (3) retkeilyn ydinvyöhyke ja (4) ohjatun luontomatkailun vyöhyke. Tarvantovaaran vyöhykkeet ovat (1) porotalouden ja luontaiselinkeinojen vyöhyke ja (2) virkistyskäytön vyöhyke (kuva 2).

Kirjallisuus

Erkkonen, J. 2001. Kävijätutkimusten kehittäminen. Julkaisussa: Sievänen, T. (toim.). Luonnon virkistyskäyttö 2000. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 802: 128–135.

Erämaalaki 1991. Suomen säädöskokoelma. No 62: 130–143.

Kajala, L. 2000. Käsivarren erämaa-alueen virkistyskävijät kesäkuusta 1996 toukokuuhun 1997. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A: 125. 95 s.

Kajala, L. 2001. Virkistyskäytön ristiriidat erämaisilla alueilla. Julkaisussa: Kangas, J. & Kokko, A. (toim.). Metsän eri käyttömuotojen arvottaminen ja yhteensovittaminen. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 800: 155–160.

Sandström, O., Vaara, I., Heikkuri, P., Jokinen, M., Kokkoniemi, T., Liimatainen, J., Loikkanen, T., Mela, M., Osmonen, O., Salmi, J., Seppänen, M. Siekkinen, A., Sihvo, J., Tolonen, J., Tuohisaari, O., Tynys, T., Vaara, M. & Veijola, P. 2000. Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 38. 246 s. + liitteet.

Tynys, T. 2000. Erämaihin liittyvät selvitykset. Julkaisussa: Stolt, E. (toim.). Ympäristö ja tutkimus Ylä-Lapissa 1990-luvulla. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 30: 67–70.

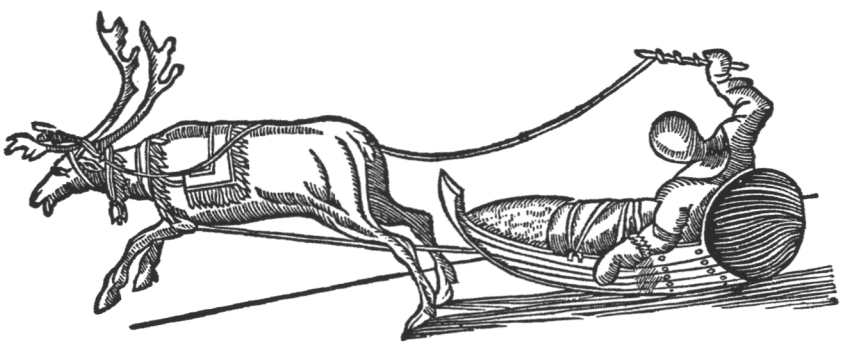

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 143–154.

Ylä-Lapin luontokartoitus: perusaineistoa erämaasuunnitteluun

Juha Sihvo

1 Kartoitusprojekti 1996–2000

Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen suojelualueiden, erämaiden ja muiden metsänrajaseutujen sekä Urho Kekkosen kansallispuiston luontokartoitus aloitettiin kesällä 1996 (kuva 1). Inventointialueen pinta-ala on noin 2,5 miljoonaa hehtaaria, joka on lähes 30 % Metsähallituksen hallinnassa olevasta maa-alueesta. Työn tarkoituksena oli kartoittaa Pohjois-Lapissa esiintyvät elinympäristöt, biotoopit. Tieto tallennettiin tietokonein käsiteltäväksi reaaliaikaiseksi järjestelmäksi. Kyseessä ei ollut kertaluontoinen kartoitus vaan pysyvän paikkatietojärjestelmän rakentaminen.

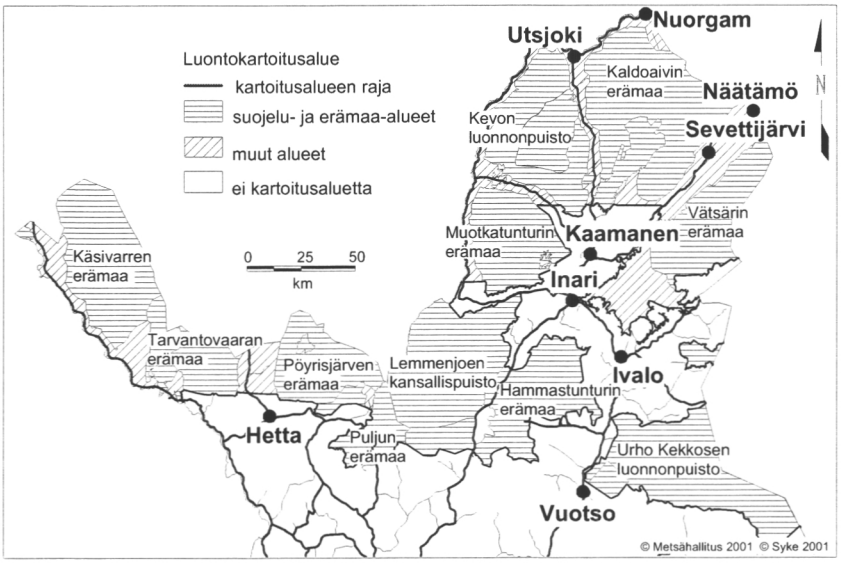

Kuva 1. Ylä-Lapin luontokartoitusalue 1996–2000.

1.1 Mihin kartoitustietoa tarvitaan?

Luonnonsuojelualueiden ja erämaiden käyttöön ja hoitoon liittyvien päätösten pohjaksi tarvitaan tietoa luonnosta, sen tilasta ja muutoksista. Metsähallitus tarvitsee kartoitettavia tietoja maankäytön suunnitteluun ja ohjaukseen. Tietoa tarvitaan, jotta pohjoisia luonnonvaroja – sekä aineellisia että aineettomia – voidaan käyttää ja hoitaa kestävästi.

Kartoitus antaa nykyistä enemmän tietoa luonnonsuojelualueiden edustavuudesta, jolloin alueiden keskinäinen vertailu on mahdollista. Kartoituksen avulla tiedetään tarkemmin, mitkä ovat suojelualueiden luontoarvot. Kartoitustieto antaa myös perustietoa suojelualueita koskevia tutkimuksia ja tarkempia kasvillisuuskartoituksia varten. Kartoitus muodostaa perustan ympäristön tilan ja sen muutosten seurannalle. Kartoituksen jälkeen saadaan tuoretta tietoa mm. kysymyksiin, onko männyn metsäraja siirtymässä tai ovatko tunturimittarin tuhoamat koivikot elpyneet.

1.2 Miten kartoitus tehtiin?

Kartoituksessa luontotyypit tunnistettiin ja rajattiin eli kuvioitiin väri-infrailmakuvilta. Ilmakuvien lisäksi tietoa haettiin myös muista lähteistä kuten vanhoista kartoituksista, topografikartoista, tutkimuksista ja paikallisilta asukkailta. Vanhoista kartoituksista ja dokumenteista saatiin tietoa poimintahakkuista ja metsänhoitotoimenpiteistä sekä luonnontuhoista. Esimerkiksi Utsjoen ja Inarin pohjoisosissa 1920–50-luvuilla tehdyistä laajahkoista männyn viljelyistä nykyisen männyn metsänrajan pohjoispuolella tallennettiin tiedot tietokantaan. Metsähallituksen metsäpaloraporteista saatiin tietoa alueella riehuneista metsäpaloista aina 1800-luvun lopulta lähtien. Utsjoen tunturialueilla 1960-luvun puolivälissä tapahtuneesta tunturimittarituhosta ja sen laajuudesta saatiin lisätietoa sitä koskevista tutkimuksista.

Luontotyypit määritettiin maaston, kasvillisuuden, puuston ja luonnontilaisuuden perusteella. Luontotyyppi voi olla kalliota, kivennäismaata, suota, vettä, perinne- tai kulttuuriympäristöä. Puustosta määritettiin muun muassa latvuspeittävyys (%), määrä (m^3) ja puulajit osuuksineen. Luonnontilaisuutta arvioitiin esimerkiksi hakkuiden, kasvillisuuden kuluneisuuden ja rakentamisen mukaan. Inventointimenetelmän ajatuksena on kuvion ominaisuustietojen arviointi, jossa paikkatietojärjestelmään rakennetaan sisään luokittelusysteemi. Se taas muodostaa luontotyypin halutulla määrittelyllä jokaiselle kuviolle.

Kartoitustyö jakaantui kahteen työvaiheeseen. Kesällä kartoittajat tutustuivat maastoon ja selvittivät, miten eri luontotyypit erottuivat ilmakuvalla. Kartoitusalueen suuruudesta johtuen ei ollut mahdollista,

että maastossa käydään joka kohteella, vaan kartoittaja valitsi huolellisesti ilmakuvia etukäteen tutkimalla ne alueet, joille hän teki maastotarkastuksia. Tarkoituksena oli saada mahdollisimman monipuolisesti tietoa alueen eri luontotyypeistä. Maastotarkastuksia tehtiin noin 15 prosentille kokonaispinta-alasta. Näin saatuja tulkinta-avaimia apuna käyttäen varsinainen tulkinta tehtiin talvella sisätyönä. Tällöin luontotyypit rajattiin kuvioiksi ilmakuvia kolmiuloitteisesti stereoskoopilla tarkastelemalla ja kunkin kuvion tiedot tallennettiin paikkatietojärjestelmään.

Luontokartoitusta vastaavia laajojen alueiden inventointeja on tehty varsin vähän Fennoskandiassa. Metsätaloudelliset kartoitukset eivät missään maassa ulotu pohjoiselle tai Kölivuoriston tunturialueelle, vaikka kattavatkin usein havumetsäalueen sisällä olevat tunturit. Ruotsissa 1980-luvulla valmistunut tunturialueen kasvillisuuden kartoitus kattoi Ruotsin koko noin 65 000 neliökilometrin suuruisen tunturialueen. Työn toteutti Naturvårdsverketin toimeksiannosta Tukholman yliopiston luonnonmaantieteen laitos (Andersson ym. 1985). Ruotsalainen kartoitus oli menetelmältään samantyyppinen kuin Ylä-Lapin luontokartoitus. Se perustui ilmakuvatulkintaan ja sitä tukevaan maastonäytteen inventointiin, mutta sen tuloksena ei syntynyt paikkatietokantaa. Toisaalta siinä analysoitiin pitemmälle kasvillisuutta ja paikallistettiin suojeluarvoiltaan tärkeitä kohteita. Kartoituksen tulokset on julkaistu 1:100 000 mittakaavaisina karttalehtinä, joita on yhteensä 22 kappaletta. Suomen Lapin laajimpia kasvillisuuskartoituksia ovat Kevon luonnonpuiston vanhan osan 350 neliökilometriä kattava kartoitus (Heikkinen ja Kalliola 1989) sekä Pallas-Ounastunturin kansallispuiston 509 neliökilometrin laajuinen kartoitus (Eeronheimo ym. 1992, Eeronheimo 1993). Näistä vain Pallas-Ounastunturista tehtiin myös paikkatietotietokanta. Luontokartoitus on tietosisällöltään, käyttötarkoitukseltaan ja ohjelmistojensa suhteen selvemmin käytännön luonnonvarahallintoa palveleva järjestelmä kuin edellä mainitut kasvillisuuskartoitukset.

2 Luontokartoituksen keskeisimpiä tuloksia

2.1 Paikkatietojärjestelmä

Kartoituksen keskeisin tulos oli lähes koko Pohjois-Lapin kattava paikkatietojärjestelmä, jota pidetään jatkuvasti ajan tasalla. Aineistosta voidaan tuottaa lisäksi teemakarttoja ja raportteja eri tarpeisiin.

Väärä väri-ilmakuvien tulkintaan ja maastotyönä tapahtuvaan tulkinta-avainten hankintaan perustuva luontokartoitus osoittautui tar-

koituksenmukaiseksi menetelmäksi Ylä-Lapin ja Urho Kekkosen kansallispuiston luontokartoituksessa. Kartoituksen perusyksikkö on biotooppikuvio, jolla tarkoitetaan kasvupaikan, puuston ja niiden lisäominaisuuksien suhteen mahdollisimman yhtenäistä aluetta. Biotooppikuvioilta on määritetty kasvupaikan ominaisuuksia monipuolisemmin kuin metsätalouskartoituksissa, mutta yksityiskohtaisiin kasvillisuuskartoituksiin kuuluvaa informaatiota kasvilajistosta ei sisälly kartoituksen tuloksiin. Tässä on käytetty peittävyyttä keskeisenä puustoa kuvaavana tunnuksena. Puustoa koskevat tiedot ovat menetelmästä johtuen yleisluontoisempia kuin metsänarvioinnin tulokset, mutta toisaalta pensaskerros on kuvattu tarkemmin. Erillisessä selvityksessä (Kunnari 2000) todettiin käytetty menetelmä tärkeimpien tunnusten osalta luotettavaksi ja kartoitusalueen olosuhteisiin sopivaksi.

Luontokartoituksen perustulos on informaatio kartoitusalueen jokaisesta biotooppikuviosta. Tuloksia voidaan esittää erilaisina yhdistelminä kunnittain, maankäyttöalueittain, valuma-alueittain, korkeusvyöhykkeittäin, paliskunnittain tai muun halutun rajauksen mukaisille alueille. Koko kartoitusalueen perustulosten lisäksi aineisto antaa suoraan tai siitä voidaan helposti johtaa uutta yleistä tietoa Ylä-Lapin kasvupaikoista ja ennen kaikkea metsänrajaekotonin puustosta. Monien asioiden suhteen tulokset ovat koko Pohjois-Euroopassa ensimmäisiä tällä tarkkuudella selvitettyjä.

2.2 Kasvupaikat

2.2.1 Paljakat

Havumetsäalueen tunturien paljakat on aikaisemmin kartoitettu yleisluontoisesti metsätalouskartoituksissa, mutta kattavia kuviotason tietoja ei ole ollut Tunturi-Lapin laajasta paljakka-alueesta. Luontokartoituksen tuloksena on saatu tiedot paljakan kasvillisuustyypeistä. Valtaosa paljakasta kuuluu tunturikankaisiin ja vain Enontekiöllä tavataan merkittäviä määriä tunturiniittyjä. Aidon paljakan lisäksi kartoitetulla alueella on tunturimittarituhon tuloksena syntynyt sekundääristä paljakkaa noin 66 000 hehtaaria (kuva 2).

Luontokartoituksessa kuvattiin ensimmäistä kertaa Suomessa ns. routapaljakka ja kartoitettiin sen esiintyminen. Routapaljakalla tarkoitetaan puutonta tai lähes puutonta suon ja kivennäismaan vaihettumisaluetta, jota esiintyy lähinnä tunturikoivualueella ja Tunturi-Lapin paljakan alaosissa (kuva 3). Puuttomuus johtuu routimisesta ja avosoiden reunoilla vallitsevasta epäedullisesta pienilmastosta. Routapaljakkaa on yhteensä lähes 100 000 hehtaaria.

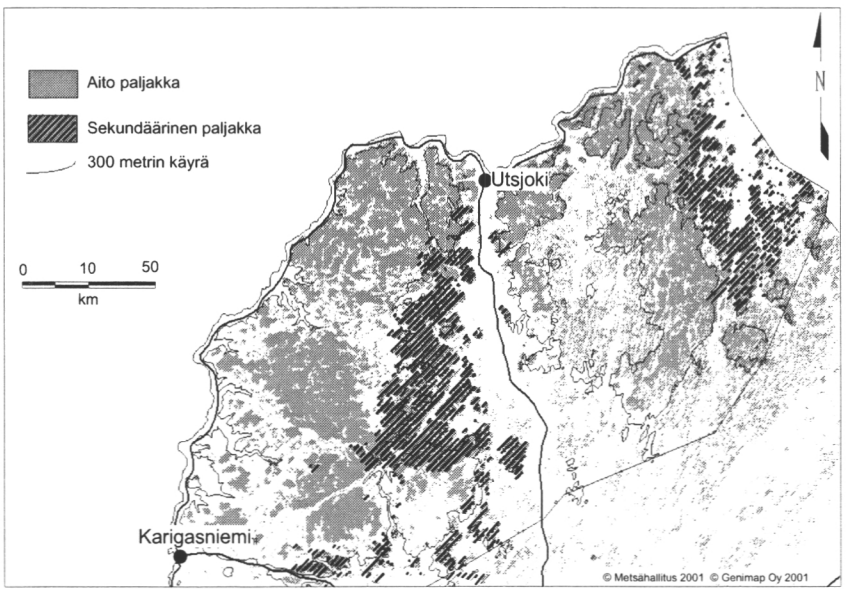

Kuva 2. 1960-luvun tunturimittarituhon seurauksena paljakka laajeni 57 100 hehtaaria Utsjoen kunnan alueella. Aito paljakka sijaitsee pääosin yli 300 metriä merenpinnan yläpuolella. Rajan alapuolella oleva paljakka on syntynyt osittain routimisen tuloksena.

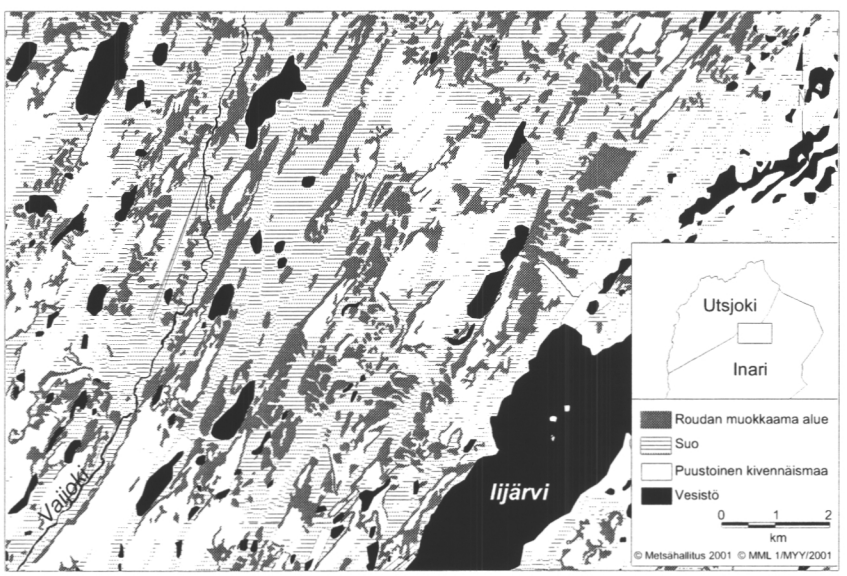

Kuva 3. Sammuttijängän-Vaijoenjängän soidensuojelualueen maisemaa hallitsee soiden ja matalien tunturikoivusaarekkeiden sekä niitä reunustavien roudan muokkaamien alueiden mosaiikki.

2.2.2 Suot

Soiden perustietojen lisäksi palsasoiden sijainti ja laajuus on kartoitettu mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Suomessa on palsasoita 4 210 hehtaaria, joista pääosa sijaitsee Enontekiöllä Lätäsenon, Torisenon ja Rommaenon laaksoissa. Toinen keskittymä on Utsjoella Vetsijärven ympäristössä.

2.3 Metsät

2.3.1 Puustoalueet

Sulkeutuneen havumetsän ja paljakan välinen vaihettumisvyöhyke eli metsänrajaekotoni on ensimmäistä kertaa kartoitettu yksityiskohtaisesti. Biotooppikuvioiden pohjalta yleistämällä on vaihettumisvyöhyke jaettu puuston pituuden, latvuspeittävyyden ja puulajisuhteiden mukaan seuraaviin puustoalueisiin: puuton alue, puuttoman ja puustoisen vaihettumisalue, tunturikoivualue, havumetsän ja tunturikoivun vaihettumisalue, mäntymetsäalue ja havumetsäalue (kuva 4).

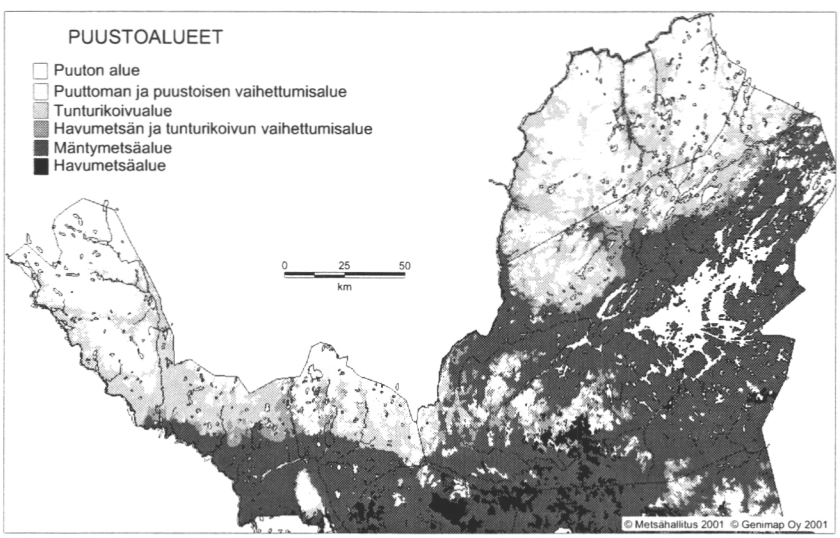

Kuva 4. Ylä-Lapin puustoalueet. Sulkeutuneiden metsien ja puuttoman paljakan väliin jää Ylä-Lapissa vaihettumisvyöhyke, joka on jaettu kartoituksessa saatujen tietojen perusteella puustoalueiksi.

2.3.2 Männyn ja koivun puu- ja metsänraja

Kartoitetun mäntymetsäalueen raja tunturikoivikoiden suuntaan kuvaa männyn metsänrajan sijaintia. Pohjoisessa kyseessä on männyn hemiarktinen metsänraja ja havumetsän sisällä olevien tuntureiden rinteillä korkeussuuntainen metsänraja. Männyn puuraja kartoitettiin erikseen. Se sijaitsee 2–15 km pohjoiseen havumetsän ja tunturikoivun vaihettumisalueen pohjoisrajasta (kuva 5). Tunturikoivualueen pohjoisraja on tunturikoivun metsänraja. Puuttoman ja puustoisen vaihettumisalueen pohjoisraja on suunnilleen tunturikoivun puuraja. Vätsärin alueella on tarkemmin vertailtu metsän- ja puurajan sijaintia 1930-luvun inventointitietoihin. Luontokartoituksen avulla määritettiin Suomessa ensimmäistä kertaa männyn ja koivun metsänraja kuviotietojen pohjalta sekä männyn puuraja maastossa GPS-laitteella paikannettujen puuyksilöiden sijainnin perusteella.

2.3.3 Mäntymetsäalue

Valtaosa kartoitusalueen metsistä on Inarin kunnassa sijaitsevia männiköitä. Utsjoen kunnassa Metsähallituksella on 870 hehtaaria metsämaan männiköitä. Kartoitusalueen metsämaan männiköistä 76 % on

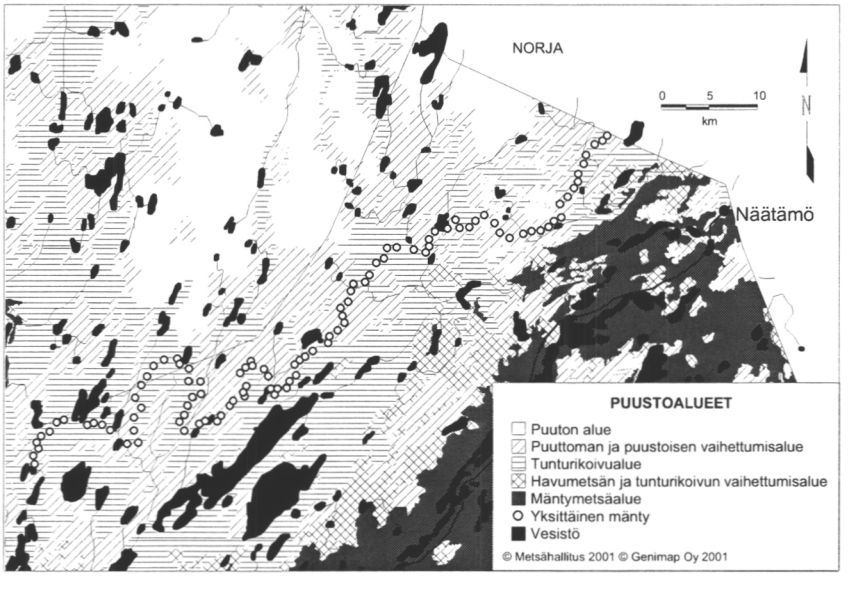

Kuva 5. Koillis-Inarin puustoalueet. Männyn puuraja sijaitsee tällä hetkellä 2–15 km:n etäisyydellä havumetsän ja tunturikoivikon vaihettumisalueen pohjoispuolella Koillis-Inarissa.

harvapuustoisia (latvuspeittävyys 10–29 %). Puuston keskitilavuus on 60 m³/ha. Ylä-Lapin metsätalousalueen metsien keskitilavuus on 53 m³/ha. Kartoituksessa löydettiin 22 000 hehtaaria lähinnä mäntyvaltaisia metsämaan metsiä, jotka ovat tähän asti puuttuneet Metsähallituksen tilastoista.

2.3.4 Kuusikot, lehtipuustot ja sekapuustot

Kuusikoiksi luokiteltiin puustot, joissa havupuiden osuus latvuspeittävyydestä on vähintään 70 % ja jossa kuusen osuus on yli puolet. Pääosa kuusikoista sijaitsee Urho Kekkosen kansallispuistossa ja Hammastunturin erämaassa. Harvapuustoisten metsiköiden osuus on 62 %. Suurin osa hieskoivuvaltaisista lehtipuustoista sijaitsee Lemmenjoen kansallispuistossa. Sulkeutuneiden puustojen osuus on 51 %. Kuusimänty-hieskoivu sekapuustoja tavataan erilaisina yhdistelminä lähinnä kartoitusalueen eteläosassa Enontekiötä lukuun ottamatta.

2.3.5 Puuston kehitysvaiheet

Sekä metsämaan että kitumaan metsät luokiteltiin tasarakenteisten metsien eri kehitysvaiheisiin ja erirakenteisiin metsiin. Metsämaalla vanhojen metsien osuus oli 41 % ja erirakenteisten metsien osuus 33 %. Kitumaalla erirakenteisten metsien osuus oli 60 %. Erirakenteisten metsien suuri osuus on tyypillistä vaikeissa kasvuoloissa kasvaville metsille.

Täydentämällä kartoitusalueen tuloksia Ylä-Lapin ja Lapin paliskunnan alueen talousmetsien tiedoilla laadittiin ensimmäistä kertaa koko saamelaisten kotiseutualueen kattava kartta "Ylä-Lapin metsät". Kartasta selviää metsien jakaantuminen seuraaviin luokkiin: vanhat metsät, taimikot ja nuoret metsät, siemenpuustot, tunturikoivikot, puustoiset suot ja harvapuustoiset metsät sekä avosuot ja tunturit. Kartta antaa hyvän yleiskuvan erirakenteisten ja vanhojen luonnontilaisten metsien vallitsevuudesta Ylä-Lapissa.

2.3.6 Männyn metsänrajan dynamiikka

Kartoitusalueen kitumaiden puustoista 208 000 hehtaaria (74 %) on erirakenteisia metsiä, taimikoita tai nuoria metsiä. Näistä yli puolet on männyn metsänrajaseudun kivennäismailla kasvavia puustoja, joista valtaosa on luonnontilaisia. Luonnontilaisten erirakenteisten ja nuor-

ten metsien yleisyys tällä koko kartoitusalueen poikki ulottuvalla vyöhykkeellä on tulosta 1920- ja 1930-lukujen lämpimän ilmastojakson aikana syntyneen mäntymetsän varttumisesta. Näin vuosisadan alun metsänrajan ja puurajan välinen alue on täyttynyt vaihtelevan rakenteiseksi metsäksi, joka vielä valtaosin puuston harvuuden takia luokitellaan kitumaaksi. Täyttyneen metsän sijainti näkyy havainnollisesti kartalla "Ylä-Lapin metsät". Tiedot tunturikoivikon sisällä tavattavista yksittäisistä nuorista puista ja puuryhmistä kuvaavat taimettumiskehityksen etenemistä pohjoiseen. Voidaan arvioida, että maaperän ja ilmasto-olojen puolesta suuri osa näistä metsistä tulee lähivuosikymmeninä täyttämään metsämaan metsän kriteerit. Vätsärin alueella suoritettu vertailu 1930-luvun tilanteeseen (Metsähallitus 1941) kertoo yksityiskohtaisemmin tästä kehityksestä (kuva 6). Näin luontokartoituksessa on ensimmäistä kertaa Euroopassa kuvattu pohjoisella puurajaseudulla laajalla maantieteellisellä alueella tapahtunut havumetsän etenevä kehitys. Kehitys on ollut jokseenkin sen suuntainen, mitä professori Gustaf Sirén esitti jo 1950-luvulla. Muualla metsänrajapuustojen populaatioiden rakenteen muutosta on selvitetty yleensä vain suppeita alueita käsittävissä tutkimuksissa vuoristojen alpiinisilla metsänrajoilla.

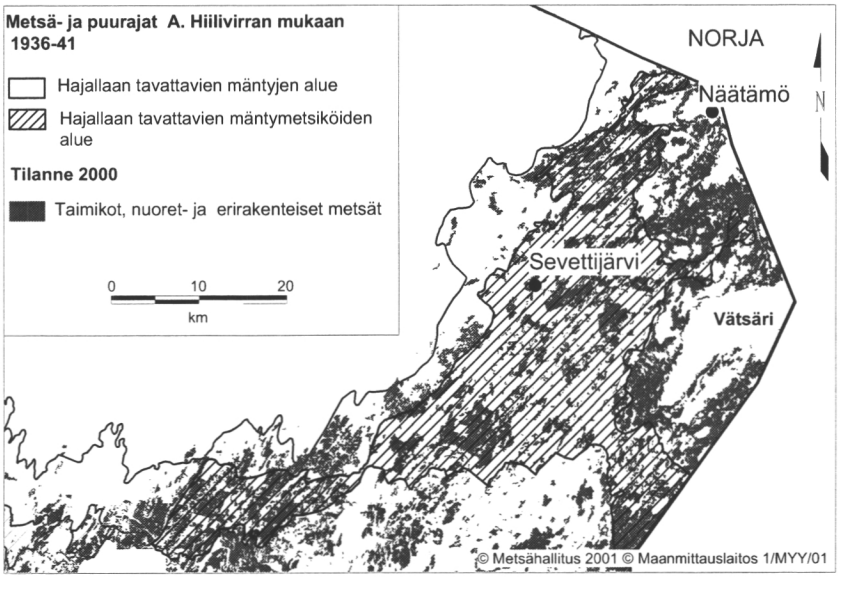

Kuva 6. Hajallaan tavattavien mäntyjen alue Vätsärissä Koillis-Inarissa on täyttynyt nuorilla metsillä 60 vuodessa.

2.3.7 *Tunturikoivikot*

Ylä-Lapin tunturikoivikoista noin 98 % sijaitsee kartoitusalueella. Tämä tilanne antaa mahdollisuuden Suomen tunturikoivikoiden analysointiin kattavien kuviotietojen pohjalta. Missään muualla Euroopassa ei tunturikoivikoita ole inventoitu näin perusteellisesti yhtä laajalla alueella. Tunturikoivikoiden pinta-ala on yhteensä 7 018 km², josta noin 50 % on varsinaista tunturikoivikkoa, noin 30 % puustoisen ja puuttoman vaihettumisaluetta sekä noin 20 % havumetsän ja tunturikoivun vaihettumisaluetta (taulukko 1). Tunturikoivikoiden puuston tilavuus on noin 7,7 milj.m³, josta lähes puolet on Inarin kunnassa. Puuston keskitilavuus on 11 m³/ha, mutta sulkeutuneissa tunturikoivikoissa tilavuus on lähes 30 m³/ha. Nyt saadut tiedot antavat mahdollisuuden käsitellä erilaisissa suunnitelmissa aikaisempaa tarkemmin tätä arvokasta luonnonvaraa ja elinympäristöä.

3 Luontotietojen hyödyntäminen

3.1 Luonnonvarojen ja alueiden käytön suunnittelun perustieto

Sekä yleisluontoisiin että yksityiskohtaisiin luonnonvarojen käyttöä koskeviin suunnitelmiin tarvitaan perustiedot biotoopeista. Metsähallitus tarvitsee tietoja luonnonvarasuunnitelmaan, erämaiden ja luonnonsuojelualueiden käyttö- ja hoitosuunnitelmiin sekä monenlaisiin erityissuunnitelmiin. Tuloksia voidaan hyödyntää myös esimerkiksi kaavoituksessa, poronhoidon suunnittelussa sekä riekon lupametsästyskiintiöiden määrittelyssä.

Taulukko 1. Tunturikoivikoiden pinta-alat (km²) kunnittain ja Urho Kekkosen kansallispuistossa.

Puustoalue	Utsjoki	Inari	Enontekiö	Urho Kekkosen kansallispuisto	Yhteensä
Puuttoman ja puustoisen vaihettumisalue	588	904	658	134	2 284
Tunturikoivualue	1 005	1 029	1 230	6	3 270
Havumetsän ja tunturikoivun vaihettumisalue	70	851	320	223	1 464
Pinta-ala yhteensä	1 663	2 784	2 208	363	7 018

3.2 Perusaineisto Ylä-Lapin luonnon ominaisuuksien analysointia varten

Joustavasti eri luokittelutekijöiden suhteen analysoitavissa oleva aineisto antaa monenlaisia mahdollisuuksia jatkotyöskentelyyn. Lisäksi biotooppikuvioita voidaan tarkastella yhdessä muun paikkatietoaineiston kanssa. Paikkatietoanalyysilla voidaan selvittää esimerkiksi naalin tai kotkan pesimäbiotoopit. Tähän mennessä ei vielä ole selvitetty, mitä biodiversiteettiä kuvaavia tuloksia on saatavissa. Myös puuston ominaisuuksista on selvitetty vasta pääpiirteitä.

3.3 Perusaineisto ympäristön muutoksen seurannoille tulevaisuudessa

Luontoinventoinnin tulokset ovat hyvä perusta pitkäaikaisten globaalien muutosten seurannalle. Metsän- ja puurajojen sijainnin ja rakenteen muutoksia pidetään käyttökelpoisina ilmaston muutoksen indikaattoreina. Suomen metsän- ja puurajojen yleisen seurannan perustilanteen kuvaukseksi tämä aineisto sopii sellaisenaan. Samalla tavalla voidaan seurata palsasoiden muutoksia.

Toinen näkökulma ympäristön muutokseen on erilaisten sekä luontaisten että ihmisen aiheuttamien häiriöiden vaikutusten seuranta. Puuston ja muun kasvillisuuden muutosten avulla voidaan seurata yleisellä tasolla ilmansaasteiden vaikutuksia, tunturimittarin ja muiden hyönteisten aiheuttamia muutoksia, poron laidunnuksen vaikutusta, metsäpalojen vaikutuksia sekä rakentamisen, maastoliikenteen ja puun käytön aiheuttamia muutoksia. Tapahtuneet muutokset kuviotiedoissa päivitetään tietokantaan vuosittain kenttähenkilöstön toimesta. Muutosten seurantaa varten tietokannasta otetaan kopio viiden vuoden välein.

3.4 Perusaineisto erikoistuneelle ekologiselle tutkimukselle

Luontokartoituksen aineistoa voidaan käyttää otantakehikkona tai muuten tausta-aineistona hyvinkin monenlaisessa ekologisessa tutkimuksessa. Esimerkiksi tutkittaessa sellaisten eläin- tai kasvilajien esiintymistä, joiden elinympäristöt ovat selvästi rajoittuneet tietyille biotoopeilla, voidaan kuvioaineistosta poimia potentiaaliset esiintymät tarkempaa tutkimusta varten.

Kirjallisuus

Andersson, L., Rafstedt, T. & von Sydow, U. 1985. Fjällens vegetation. Norbottens län. Statens naturvårdsverk, Stockholm. 160 s.

Eeronheimo, H. 1993. Paikkatietojärjestelmien käyttö luonnonsuojelualueiden perusselvityksissä – esimerkkinä Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kasvillisuuskartoitus. Julkaisussa: Nikula A., Ritari, A. & Lahti, M-L. (toim.). Paikkatiedon ja satelliittikuvainformaation käyttö metsäntutkimuksessa. Tutkimuspäivä Rovaniemellä 1993. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 479. s. 42–51.

— , Virtanen, R., Sippola, A-L., Sepponen, P., Salmela, S. & Pikkupeura, R. 1992. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kasvullisuus – Ounastunturin Pyhäkeron alue. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 427. 119 s.

Heikkinen, R. & Kalliola, R. 1989. Vegetation types and map of Kevo nature reserve, northernmost Finland. Kevo notes 8. 39 s.

Kunnari, J. 2000. Metsähallituksen Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen ja Urho Kekkosen kansallispuiston luontokartoitus: menetelmän luotettavuus. Metsäsuunnittelun ja -ekonomian pro gradu. Joensuun yliopisto. 34 s.

Metsähallitus 1941. Utsjoen hoitoalue, yleinen kertomus ja taloussuunnitelma, tehty vuosina 1936–1941 (A. Hiilivirta). Moniste. 238 s. + kartasto ja kuvaliitteet.

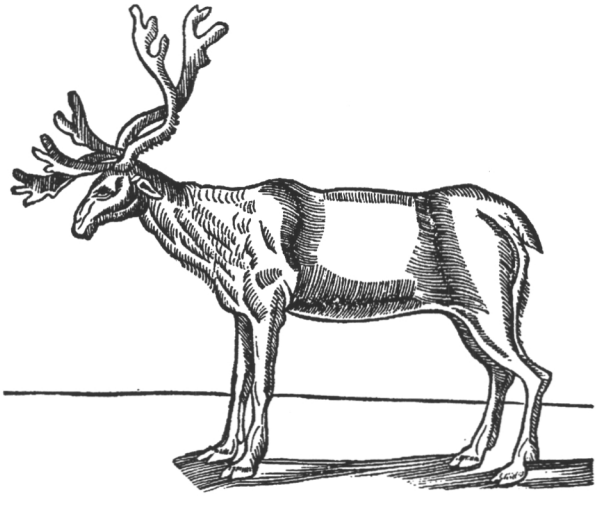

Saarinen, J. (toim.) 2002. Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827: 155–158.

Kommenttipuheenvuoro Heikki J. Hyvärisen esitelmään "Erämaat ja saamelaisten perustuslaillinen asema"

Veikko Vasama

1 Johdanto

Olen Veikko Vasama, luonnonvalokuvaaja ja koulutukseltani biologi. Kuuluin aikanaan Erämaaliikkeen ydinryhmään, mutta nykymittapuiden mukaan en varmaankaan ole metsäaktivisti. Muutin kesällä Rovaniemelle, mutta vielä tällä hetkellä olen Sodankylän luonnonsuojeluyhdistyksen puheenjohtaja. Erämaiden käyttäjänä edustan rinkkasatiaisia, kuten meitä retkeilijöitä täällä Inarissa leikillisesti nimitellään.

Paatsjoen sillan maalaaminen nosti Kessin valtakunnallisiin uutisotsikoihin keväällä 1987 ja pettymys erämaalain sisältöön purkautui suorana toimintana kesällä 1991. Siihen väliin mahtuu hirvittävä määrä Erämaaliikkeen nimissä tehtyä vähemmän näyttävää kansalaistoimintaa.

Valtiovallan edustajat opettivat kädestä pitäen meille – nykyisiin verrattuna kovin harmittomille – metsätalouden kriitikoille, että perusteellinen paneutuminen asiakysymyksiin ei kannata. Turpaan tuli selvin numeroin. Mietinnön lausuntokierroksella monet tahot kiinnittivät huomiota Erämaaliikkeen eriävän mielipiteen asiantuntemukseen ja hyvin perusteltuihin vaatimuksiin, mutta lain sisältöön tällä tai lausuntokierroksella ylipäätään ei ollut vähäisintäkään vaikutusta. Talaskankaalla ja muissa myöhemmissä metsäkiistoissa suora toiminta ja varsinkin ulkomaankortilla pelaaminen tuottivat paljon paremman lopputuloksen.

Erämaaliikkeen tavoitteena oli erämaa-alueita koskeva lakisääteinen, pysyvä hakkuukielto. Olisiko toive toteutunut, jos olisimme saaneet komiteassa tukea potentiaalisilta liittolaisiltamme eli poromiehiltä, saamelaispoliitikoilta ja ennen kaikkea luonnonsuojeluliitolta? Oman arvioni mukaan olisi. Mutta kun Erämaaliike jäi yksin vastustamaan hakkuita, ympäristöministeri Pietikäinen saattoi puolustella tehtyä ratkaisua vetoamalla komitean yksimielisyyteen. Kuten ehkä muistetaan, Luonnonsuojeluliitto vastusti hakkuita jo komiteamietinnön lausuntokierroksella.

Erämaaliike kuopattiin kesällä 1991 ja hyvin on kuopassa pysynyt. Ainakin minulle kyseessä oli määräaikaiseksi tarkoitettu projekti, jossa en olisi yhtään kauemmin jaksanutkaan. Meitä luonnonsuojelijoita on Lapissa niin vähän ja tehtävää niin paljon, että jatkuva rähinöinti yhden asian ympärillä ei kerta kaikkiaan ole mahdollista. Toisaalta kannattaa muistaa, että metsien suojelutilanne täällä Pohjois-Lapissa on kertaluokkaa parempi kuin maan muissa osissa.

Mitä luonnonsuojelijan näkökulmasta kymmenessä vuodessa on tapahtunut? Minun mielestäni erämaille kuuluu hyvää, ainakin mitä metsätalouteen tulee. Poikkeuksena on kuitenkin Kessi, joka tosin erämaakomitean mielestä ei ollutkaan erämaa. Alkuperäisiä hakkuusuunnitelmia on merkittävästi karsittu ja hakkuita on toteutettu tietääkseni vain yhdessä leimikossa Tolosjoen varressa ja sielläkin niin siististi, että edes Harald Helanderilla ei ollut huomauttamista muuhun kuin asian periaatteelliseen puoleen. Meillä itse kullakin on omat näkemyksemme siitä, mikä käänsi vielä 1980-luvulla niin kovalta tuntuneen aluejohtaja Veijolan pään. Mutta samapa se, lopputulos ratkaisee.

2 *Poro politikoinnin välikappaleena*

Pian erämaalain säätämisen jälkeen käynnistyi saamelaisten ja Metsähallituksen välinen metsäkäräjäprosessi, joka on työllistänyt oikeuslaitoksen kaikkia tasoja. Käräjöinnin kohteena ovat olleet Angelin seudun metsät Muotkatunturin paliskunnassa, Mirhaminmaan-Kariselän alue Sallivaaran paliskunnassa ja viimeksi koko Lapin paliskunta. Saamelaisosapuolen perusväite, jonka mukaan "Metsähallituksen hakkuut estävät saamelaisia poromiehiä harjoittamasta kulttuuriinsa kuuluvaa perinteistä elinkeinoa" on osoittautunut kestämättömäksi sekä Suomessa että YK:n Ihmisoikeuskomiteassa Genevessä.

Erämaaliikkeen aikoihin hakkuiden haitallisuutta poroelinkeinolle ei arvioitu sen mukaan, kuka hakattavan metsän omistaa. Nyt on toisin: 30.11.1995 päivätyssä lausunnossaan metsälakityöryhmän mietinnöstä saamelaisvaltuuskunta hyväksyy metsän hakkaamisen silloin kun hakkuut tapahtuvat "saamelaisten kotiseutualueella saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvien elinkeinojen ylläpitämisen ja kehittämisen turvaamiseksi".

Ajatellaanpa tilannetta, jossa Metsähallituksen ja saamelaisporomiehen hakkuuaukot osuvat rajanaapureiksi. Tällöin hakkuualueen vaaranpuoleinen laita estää poromiestä harjoittamasta kulttuuriinsa kuuluvaa perinteistä elinkeinoa, mutta täsmälleen samalla menetelmällä käsitelty järven puoli turvaa samaisen elinkeinon ylläpitämisen ja kehittämisen. Juristin logiikalla metsän hakkaamisesta tulee kulttuuriteko, jos asialla on saamelaisporomies. Mihin poro unohtui?

Julkisista käräjäasiakirjoista kuka tahansa voi todeta, että luonnonsuojelulla ei ole minkäänlaista roolia saamelaisten metsäkäräjöinnissä. Perimmäisenä tavoitteena on omaisuuden turvaaminen. Eduskunnan maa- ja metsätalousvaliokunnalle 20.9.1995 luovutetussa saamelaisvaltuuskunnan muistiossa vaaditaan, että saamelaisille mahdollisesti kuuluva omaisuus valtion metsämaan alueella on väliaikaisesti turvattava. Kun luonnonsuojelijat tavoittelevat lakisääteisiä hakkuukieltoja, poromiesten vaatimukset koskevat vain Metsähallituksen hakkuita. Näin takaportti jää raolleen sen tilanteen varalta, että Metsähallituksen hallinnoimat metsät kuuluvat tulevaisuudessa saamelaisten omistukseen tai määräysvaltaan.

3 *Retkeilijät syynä laidunongelmiin?*

Lapin paliskunnan kanteeseen marraskuulta 1998 sisältyy näkökulma, jonka luulisi kiinnostavan kaikkia Ylä-Lapin luonnossa liikkuvia. Aikaisemmista tapauksista poiketen tässä kanteessa käsitellään paliskunnan aluetta kokonaisuudessaan. Kuten paliskunnan edustajat muistavat muistuttaa, allasrakentaminen ja metsätalous kohtelivat menneinä vuosikymmeninä erityisen kaltoin juuri Lapin paliskuntaa. Mutta koska tapahtumista on aikaa ja suojeluprosentti alueella on kaikesta huolimatta varsin korkea, laidunongelmiin tarvitaan lisää syyllisiä.

Haasteasiakirjan sivulla 24 sanotaan: "Uusimpana poronhoidon maankäyttökilpailijana viimeisten parin – kolmen vuosikymmenen aikana on ilmaantunut voimakkaasti kasvussa oleva matkailu ja eräretkeily erityisesti paliskunnan tunturialueella Saariselällä. *Pääosin retkeily tapahtuu UK-kansallispuiston sisällä ja se näyttää tekevän tyhjäksi poronhoidolle muutoin suojelualueesta koituvan rauhoitushyödyn."* Mainittakoon, että laki Urho Kekkosen kansallispuistosta määrittelee luonnonsuojelun puiston tärkeimmäksi tavoitteeksi. Perinteisen poronhoidon ja eräretkeilyn edellytysten turvaaminen mainitaan samanarvoisina tavoitteina.

Heikki Hyvärinen kauhisteli omassa alustuksessaan poronhoitajien alhaista tulotasoa eräiden muiden elinkeinojen harjoittajiin verrattuna. Hyvärinen täällä ja saamelaiskäräjät virallisissa kannanotoissaan vaativat saamelaisten "positiivista erityiskohtelua", toisin sanoen poroelinkeinon harjoittajien jakamista oikeuksiltaan kahden kerroksen väkeen. Porotalouden ongelmat tiedetään, mutta onko saamelaisten poromiesten asema tai tulotaso huonompi kuin samassa ammatissa toimivien suomalaisten? Ja jos on, johtuuko tilanne valtiovallan sortotoimista?

Perustuslakiin sisältyvien saamelaisten asemaa ja oikeuksia koskevien mainintojen katsotaan velvoittavan yhteiskuntaa mittaviin lainsäädännöllisiin uudistuksiin. Saamelaispoliitikot lukevat perustuslakia kuin piru raamattua: laista poimitaan se, mikä itselle parhaiten sopii. Perustuslain keskeisenä periaatteena on käsittääkseni pyrkimys kansalaisten yhdenvertaisuuteen. Jos vaaditaan poikkeamista tästä periaatteesta, perustelut olisi mielestäni syytä löytää nykyajasta, ei historian hämärästä.

4 *Erämaiden uhkakuvat*

Mielestäni erämaaluonnon tämänhetkiset uhkakuvat eivät liity metsätaloustoimintaan. Kannattaa muistaa, että pääosa erämaista ja yleensäkin Ylä-Lapin alueista on muuta kuin metsäluontoa. Jokainen pitkään alueella liikkunut on varmasti huomannut, mitä jäkäliköille ja muulle porojen ulottuvilla olevalle kasvillisuudelle on viime vuosikymmenien aikana tapahtunut. Laiduntilanne on kaikkein heikoin Utsjoen ja Enontekiön tunturipaliskunnissa eli alueella, mistä vakiosyntipukit – metsätaloustoiminta, tekoaltaat ja kaivokset – puuttuvat.

Retkeilijöiden syyttäminen laitumien kulumisesta osoittaa paitsi suhteellisuudentajun puutetta, myös saamelaispoliitikkojen ja -poromiesten kyvyttömyyttä kantaa vastuuta luonnonvarojen kestävästä käytöstä. Minua pelottaa mahdollisuus, että pelkästään oikeuksiaan korostava ja luonnonsuojeluratkaisuihin sitoutumaton kansalaisryhmä saisi omistukseensa tai hallintaansa Ylä-Lapin ns. valtionmaat.

Saamelaispolitiikan todelliset tavoitteet eivät tule esiin juhlapuheissa tai keskusteluissa väärtien kanssa. Niitä pitää etsiä saamelaiskäräjien kannanotoista ja pöytäkirjoista. Maaoikeuskysymyksen ratkaiseminen saamelaispoliitikkoja tyydyttävällä tavalla merkitsee takuuvarmasti sitä, että luonnonsuojelualueiden ja erämaiden käyttöä säätelevät asiakirjat vaaditaan kirjoitettaviksi uudelleen. Luonnonsuojelun intressit ja jokamiehenoikeudet joutuvat väistymään, jos niiden katsotaan olevan ristiriidassa saamelaisporomiesten perustuslaissa turvattujen oikeuksien kanssa. Luonnonystävällä on todellista syytä huoleen.

Kirjoittajien yhteystiedot

Timo Helle
Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, PL 16, 96301 Rovaniemi
timo.helle@metla.fi

Liisa Kajala
Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue, 99870 Inari
liisa.kajala@metsa.fi

Ari Aukusti Lehtinen
Joensuun yliopisto, maantieteen laitos, PL 111, 80101 Joensuu
ari.lehtinen@joensuu.fi

Arto Naskali
Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, PL 16, 96301 Rovaniemi
arto.naskali@metla.fi

Jarkko Saarinen
Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, PL 16, 96301 Rovaniemi
jarkko.saarinen@metla.fi

Pekka Salminen
Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto, PL 380, 00131 Helsinki
pekka.o.salminen@vyh.fi

Juha Sihvo
Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue, PL 36, 99801 Ivalo
juha.sihvo@metsa.fi

Matti Särkelä
Paliskuntain yhdistys, PL 8168, 96101 Rovaniemi
matti.sarkela@paliskunnat.fi

Tanja Tirronen
Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, kansainväliset suhteet,
PL 122, 96101 Rovaniemi
tanja.tirronen@urova.fi

Jarno Valkonen
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, 33014 Tampereen yliopisto
jarno.valkonen@uta.fi

Veikko Vasama
Ounasjoentie 9–11 B 17, 96200 Rovaniemi
veikko.vasama@pp1.inet.fi

Pertti Veijola
Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue, PL 36, 99801 Ivalo
pertti.veijola@metsa.fi

Leena Vilkka
Martinkatu 9–11 B 27, 05800 Hyvinkää
leena.vilkka@pp.inet.fi

IOANNIS SCHEFFERI
Argentoratensis
LAPPONIA
Cum Privilegio Reg: Majest: Sveciæ
Francofurti & Lipsiæ
Impensis Christiani Wolffii Bibl
ANNO: 1674

Suomen erämaalaki säädettiin vuonna 1991. Sen taustalla oli pitkä yhteiskunnallinen keskustelu Pohjois-Suomen viimeisten erämaisiksi miellettyjen metsien säilyttämisestä ja käytöstä. Erämaalakia valmistellut komitea ehdotti lakisääteisten erämaa-alueiden perustamista ja myös erämaihin kohdistuvan tutkimuksen tehostamista. Tämä julkaisu jatkaa osaltaan suomalaisen erämaatutkimuksen perinnettä.

Julkaisun artikkelit perustuvat Inarissa Siidassa järjestetyn Erämaaseminaari 2001:n esitelmiin. Artikkelikokoelman tarkoituksena on luoda monipuolinen katsaus pohjoisiin erämaihin ja erityisesti erämaa-alueita koskevaan tutkimustoimintaan sekä kymmenen vuotta voimassa olleen erämaalain käytännön vaikutuksiin. Tarkastelun kohteena ovat erämaalain tausta ja vaikutukset, erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmat ja niiden suhde paikallisuuteen. Samalla pohditaan pohjoisten erämaa-alueiden hallinnon uusia haasteita ja erämaa-alueiden säilyttämisen ja käytön tulevaisuutta osana paikallista ja ylipaikallistuvaa arkea.

Kansi: Jouni Hyvärinen
Kuvat: Ville Hallikainen, Ilpo Kojola

ISBN 951-40-1807-9
ISSN: 0358-4283